

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

**Folk
og
Kultur
1996**

Folk og Kultur

*Årbog for Dansk
Etnologi og Folkemindevidenskab
1996*

*Udgivet af Foreningen Danmarks Folkeminder
København 1996*

Folk og Kultur er udgivet med støtte af Kulturministeriets bevilling til almenkulturelle tidsskrifter

Redaktion:

Tine Damsholt, Lykke Lafarque Pedersen, Iørn Piø og Birgitte Rørbye.

Ekspedition af manuskripter og bøger til anmeldelse:

George Nellemann.

Abonnement, salg og forsendelse:

Ulla Herrmann.

Udgivet af Foreningen Danmarks Folkeminder, c/o Dansk Folkemindesamling.

Adresse: Birketinget 6, 2300 København S.

Trykt hos:

Gullanders Bogtrykkeri a-s, Skjern.

ISSN 0105-1024

Foreningen Danmarks Folkeminders styrelse:

Lektor Karsten Biering, Institut for Arbejderkulturstudier, KU.; museumsinspektør Lene Floris, Nationalmuseet; museumsinspektør Birte Friis, Sydhimmerlands Museum, Hobro; arkivar Gustav Henningsen, Dansk Folkemindesamling; bibliotekar Else Marie Kofod, Dansk Folkemindesamling; arkivar Jens Henrik Koudal, Dansk Folkemindesamling; mag.art. Eske K. Mathiesen, Dansk Folkemindesamling; mag.scient. George Nellemann, Ørholm; lærer og forfatter Erik Kaas Nielsen, Glostrup; musiketnolog Svend Nielsen, Dansk Folkemindesamling; arkivar Iørn Piø, Dansk Folkemindesamling; museumsinspektør Alan Hjorth Rasmussen, Fjordmuseet, Jyllinge; lektor Birgitte Rørbye, Institut for folkloristik, KU.

Forfattere i denne årgang:

Louise Hardman Smith, cand. phil. i europæisk etnologi fra 1994. Har siden slutningen af sin uddannelse været projektansat ved Nationalmuseet, Nyere tid.

Heidi Pfeffer (f. 1968). Cand. mag. i folkloristik samt etnologi og historie.

Torkil Adersen (f. 1959) Cand. phil. i europæisk etnologi 1992. Projektansat ved Fiskeri- og Søfartsmuseet i Esbjerg. Kystkulturprojektet og Kulturby 96 (oplæg til udstillingen »Kød til byen«).

Klaus Kasper Kofod (f. 1948). Cand. mag. i historie, samfundsfag og filosofi. HD i organisation.

Susanne Lisewski Svendsen (f. 1955) mag. art. i europæisk etnologi 1992. Siden da free lance arbejde, bl. a. forskningsmedarbejder ved Cirkusmuseet i Rold/Sydhimmerlands museum. Museumsinspektørvikar ved Formidlingsenheden, Nyere Tid/Nationalmuseet og undervisningsassistent ved Institut for arkæologi og etnologi.

Oversættelse til engelsk: Mag. art. Hanne Gliese, Ringsted.

Indhold

Louise Hardman Smith: Selverhvervende indvandrere i København	5
Heidi Pfeffer: Når historien fortælles	25
Torkil Adersen: Skudehavnen	41
Klaus Kasper Kofod: Kultur på arbejdspladsen	55
Susanne Lisewski Svendsen: Landevejen og manegen	77
Dansk folkekultur 1995 En selektiv bibliografi. Af Else Marie Kofod. Redaktionen sluttet 1. februar 1996	92
Anmeldelser	
Gerda Iserhorst: Jeg hader støvletramp (Jens Kistrup)	105
Klara Sørensen: Historien om Højskolernes Håndarbejde (Kirsten Rykind-Eriksen)	106
Søren Nancke-Krog: Stenbilleder i danske kirker (Eske K. Mathiesen)	108
Inger-Lise Kolstrup: Magi & kunst (Eske K. Mathiesen)	109
Chr. Tarbensen Christensen: De nærer sig af vrag (Holger Rasmussen)	109
Peter Michelsen: Vand til tørstig jord (Holger Rasmussen)	111
Marianne Thesander: Det kvindelige ideal (Helen Cliff)	111
Anders Linde-Laursen: Det nationales natur (Tine Damsholt)	112
Palle Ove Christiansen: Kultur og historie (Tine Damsholt)	114
Kirsten Marie Bovbjerg: Test og Tabu (Mette Guldborg)	115

Sanne og John Juhler Hansen: Et eventyr i stål og beton (George Nellemann)	116
Gun Herranen (red.): Sagorna finns överallt (Marissa Rey-Henningsen) . . .	117
Grethe Rung (red.): Vi mødes i Roskilde (Kirsten Marie Bovbjerg)	119
Peter Bavnhøj & Kirsten Eriknauer: Herregårdsliv i 1990'erne (Gerda Petri)	120
Finn Werne: Böndernas Bygge (Lene Floris)	122
Ena Hvidberg: Det disciplinerende sting (Hanne Frøsig Dalgaard)	122
Jørgen Burchardt: Arbejdsliv og ny teknologi (Niels Jul Nielsen)	124
Birgit Kaiser: Historien om barnedåben (Lykke Pedersen)	126
Lars N. Henningsen og Niels H. Kragh-Nielsen (red.): Sønderjyder siden Genforeningen – Erindringer (Inge Adriansen)	127
Torunn Selberg (red.): Nostalg og Sensasjoner (Finn Clement Hansen) . . .	128
Helle Boutrup og Helge Clausen: Errindlev Havns historie (George Nellemann)	129
Bognotitser	131
Ingeborg Christmas-Møller og Gorm Bruun Hansen (red.): <i>Himmelev sogns historie</i> . – Peter Kr. Iversen: <i>Tre gottorpske jordebøger</i> . – Christian Adamsen og Vivi Jensen (red.): <i>Danske præsters indberetninger til Oldsagskommissionen af 1807</i> . – Jorun Fløtra: <i>Moltke Moe som folklorist</i> . – Henrik Skov Kristensen og Inge Adriansen: <i>Als og Sundeved 1940-45</i> .	
Indsendt litteratur	134

Selverhvervende indvandrere i København

Af Louise Hardman Smith

I de seneste år er selverhvervende indvandrere og deres forretninger blevet en markant del af bybilledet i København. Dette viser sig f.eks. ved, at en overvejende del af grøntforretninger og kiosker i dag er ejet af indvandrere. Artiklen giver et indblik i forskellige livsformer og måder at drive forretninger på blandt disse indvandrere.

I »Dagligliv i Danmark i vor tid« mener historikeren Else-Marie Boyhus: »At der i 1980'erne kan udskilles to tendenser i handlen med fødevarer: et stadig større raffinement og udbud side om side med lavprisernes stærkt formindskede vareudbud. I dette sammenstød er der ikke meget rum til den lille selvstændige handlende. En af de få fornyelser i denne kreds er de mange indvandrerforretninger, der er skudt op i 80'erne« (1).

Fra starten af 1980'erne er et stigende antal indvandrere således blevet selverhvervende. Statistisk set viser det sig ved, at 6,5 % af den pakistanske mandlige befolkning i Danmark i 1982 var selvstændige, i 1993 var tallet steget til 19,4 %. For den tyrkiske befolkning var de respektive tal henholdsvis 1,2 % og 9,6% (2).

Det er i en undren over denne forandring at nærværende artikel tager udgangspunkt. Formålet er at tegne et billede af de selverhvervende indvandreres bevæggrunde til at drive selvstændig virksomhed, samt at beskrive de måder hvorpå indvandrerne driver deres forretninger.

I Danmark er forskningen om selverhvervende indvandrere begrænset, men i udlandet har man derimod beskæftiget sig en del med dette fænomen, specielt inden for den såkaldte »ethnic business«-skole, som der vil blive knyttet nogle bemærkninger til senere i artiklen.

Artiklen bygger på materiale fra mit speciale »De mange veje til egen forretning - om selverhvervende indvandrere i København og deres livsformer« fra januar 1994.

I denne artikel lægges hovedvægten på de empiriske resultater af speci-

Indvandrerejede forretninger er en markant del af bybilledet i København.

alets undersøgelse gennem en præsentation og analyse af forskellige livshistorier fra interviewmaterialet. Til en begyndelse gives dog en kort redegørelse for undersøgelsens metode og teoretiske indfaldsvinkel.

Feltarbejdet

Undersøgelsen hviler på et feltarbejde, der omfatter 40 interview med indvandrere, der er selvstændige erhvervsdrivende i København. Interviewene er fordelt på 20 kioskejere og 20 grønthandlere. Inden for frugt- og grøntbranchen er det overvejende tyrkere, der har åbnet forretninger. I kioskbranchen er det især pakistanere der har etableret sig.

Til en start foretog jeg interview af en halv til to timers varighed uden båndoptager, hvor jeg spurgte om familiemæssig baggrund, livshistorie, arbejdsforløb og livet som selvstændig erhvervsdrivende, endvidere spurgte jeg om fremtidsplaner og drømme. Af de 40 forretningsdrivende udvalgte jeg 8 som jeg interviewede igen, denne gang brugte jeg båndoptager og interviewene var af tre til syv timers varighed. Jeg gik her mere i dybden og inddrog i større grad den selverhvervendes familie.

De otte forretningsdrivende blev udvalgt for at eksemplificere kontrasterne inden for feltet. I udvælgelsen blev vægten lagt på hvordan bevæggrundene for at blive selverhvervende varierer, og hvordan det at være selverhvervende opfattes forskelligt. I udvælgelsen af disse mere dybdegående interview fokuserede jeg desuden på forskellige måder at drive forretningerne på.

Livsformsanalysen

I det interviewmateriale, jeg har indsamlet, er der indvandrere, der er overordentligt tilfredse med at være selverhvervende, men der er også indvandrere, der er særdeles utilfredse med at være det. For nogle er det at være selverhvervende en drøm, der er gået i opfyldelse, for andre er det et sidste forsøg på at undgå at ende på socialhjælp. Nogle fremhæver, at de er frie og selvbestemmende som selverhvervende, andre lægger derimod vægten på de mange arbejdstimer, den lave løn og manglende fritid.

Jeg mener, at der med den strukturelle livsformsanalyse, der er konstrueret af etnologen Thomas Højrup, er blevet udarbejdet et godt analyse-redskab til at indfange og forstå disse forskellige opfattelser af at være selverhvervende.

Kort forklaret er livsformsanalysen blevet udarbejdet som et opgør med den udbredte opfattelse af, at der i samfundet findes en overordnet kultur og tanken om at der i samfundet findes ét værdihierarki, der er delt af alle. Med andre ord ideen om at et land giver ét folk og én kultur. I stedet er livsformsanalysen konstrueret med henblik på at opsøge og forklare principielle kontraster i menneskers forskellige begrebsverdner og livsmønstre, f.eks. når det drejer sig om forskellige opfattelser af hvordan et godt arbejdsliv, fritidsliv og familieliv ser ud.

I den strukturelle livsformsanalyse opereres der med to måder at producere på i de moderne vestlige samfund: en kapitalistisk produktionsmåde og en enkel vareproduktionsmåde. Til produktionsmåderne er knyttet flere forskellige livsformer. Til den kapitalistiske produktionsmåde knytter sig investors livsform, karrierelivsformen og lønarbejderlivsformen og til den enkle vareproduktionsmåde den selvstændige livsform.

I det materiale som min undersøgelse omfatter, er det kun den selvstændige livsform og lønarbejderlivsformen, der er relevante. I den selvstændige livsform er det, der udgør det gode liv, det at være selvbestemmende. Det at være selvstændig erhvervsdrivende er i denne livsform både et middel og et mål, fordi målet er at have egen virksomhed, der skelnes ikke mellem arbejde og fritid, der udføres i stedet »et dagsværk«. Det der udgør det gode liv i lønarbejderlivsformen er derimod det liv der leves i fritiden. Her er arbej-

det midlet til målet, som er fritiden. Arbejdet er noget man yder tilgængæld for at kunne foretage sig det, som man selv har lyst til i fritiden (3).

Til at analysere hvordan forretningerne drives, har jeg i min undersøgelse taget udgangspunkt i en viderebearbejdning af begreberne for den enkle vareproduktionsmåde, da de selverhvervende indvandrere bedst kan analyseres som enkle vareproducenter. Den vare den handlende sælger er i stedet for en produceret vare forskellige ydelser og service, der er forbundet med varecirkulation.

Eksistensbetingelsen for den handlende er, at han disponerer sådan, at forretningens indtægter mindst dækker udgifterne. Omkostningerne kan deles i to komponenter: dels de omkostninger der er nødvendige for at forretningen overhovedet er i stand til at sælge på et bestemt niveau: »normalsalg«, f.eks. husleje, madbudget, renter og afdrag på lån. Disse omkostninger udgør de faste reproduktionsomkostninger - eller de stående driftsmidler. Dels de omkostninger, der er afhængige af den kvantitet, som forretningen sælger ved »normalsalg« f.eks. udgifter til brændstof, vedligeholdelse, indkøb af råvarer osv. Disse omkostninger udgør driftsudgifterne - eller de løbende driftsmidler.

Inden for detailhandel er prisnedsættelser det primære middel, som den handlende har til at modstå konkurrence og til at øge sit salg. For at kunne manipulere med prisen, kan det være væsentligt, om den handlende også kan påvirke de faste reproduktionsomkostninger og driftsomkostningerne, så rentabiliteten forbedres.

I de brancher, som min undersøgelse omfatter, er der relativt få investeringer i stående- og løbende driftsmidler. De faste reproduktionsomkostninger udgøres overvejende af udgifter i forbindelse med køb eller overtagelse af mindre forretninger, betaling af husleje, telefon osv., samt eventuelle investeringer i varevogne. Driftsomkostningerne udgøres overvejende af indkøb af varer til videresalg enten på grønttorvet eller hos dagligvarergrossister.

De selverhvervende indvandrere

Inden præsentationen af de eksempler, der viser variationen blandt de selverhvervende indvandrere, fremdrages nogle mere generelle karakteristika fra det materiale, jeg har indsamlet.

1. De fleste forretningsdrivende, som jeg har interviewet har en familiemæssig baggrund, hvor bedsteforældrene eller forældrene har været selverhvervende i hjemlandet. Hovedparten har været selverhvervende landbru-

gere. Inden for den pakistanske gruppe er der dog nogle, der har været selvstændige forretningsdrivende eller håndværkere.

2. Hovedparten af de forretningsdrivende, som jeg har interviewet, er kommet til Danmark ved familiesammenføringer under eller efter endt skolegang i hjemlandet og inden deres fyldte attende år, der er sidste chance for at få opholdstilladelse for børn i Danmark. Deres fædre kom typisk til Danmark i slutningen af 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne i en ung alder for at arbejde, og de lod familien blive i hjemlandet. Deres plan var at sikre en økonomisk mere sikker fremtid i hjemlandet, resultatet blev dog i stedet, at det var familien, der kom til Danmark.

De fleste af de unge forretningsdrivende har fået dansk undervisning, og mange har taget 9. eller 10. klasse her. Herefter har de så haft forskelligt lønarbejde typisk på fabrik, eller de har været arbejdsløse eventuelt med arbejde ind imellem. Mange har haft problemer på de arbejdspladser, de har været ansat på, specielt med arbejdslederne. Utilfredsheden har drejet sig om forskellige ting, f.eks. er der flere, der har opfattet arbejdslederen som racist, en udtrykker, at arbejdslederen var som en »fængselsbetjent«. Andre har bare ikke brudt sig om, at der var andre der skulle bestemme over dem, de betoner at det gode ved at være selvstændig er at »man selv bestemmer«.

Ud over de unge sønner, er der også en del 1. generationsindvandrere og nytilkomne svigersønner, der har etableret sig som selverhvervende.

3. Mange af de unge mænd har fået hjælp af deres far eller svigerfar og i visse tilfælde af den øvrige familie til finansieringen af forretningen. I flere tilfælde er det familiemedlemmer andre steder i Europa og i hjemlandet, der har hjulpet med finansieringen. Typisk kommer indvandrerens selv med en udbetaling, som han enten selv har sparet op, har fået fra familien, eller begge dele, og resten låner han i banken. Flere af de indvandrere, jeg har været i kontakt med, får iværksætterydelse. Alle, jeg har været i kontakt med, har en revisor ansat til at tage sig af deres regnskab.

4. Flere udtrykker ønske om at »gå videre« inden for en anden branche, f.eks. restaurationsbranchen. De fleste, der ønsker at »gå videre«, ønsker dog at udvide, købe en større forretning eller at drive flere forretninger samtidig.

5. Nogle er blevet danske statsborgere, andre er ikke. De fleste ønsker at forblive i Danmark, nogle ønsker dog at vende hjem til deres fædreland, hvis de får økonomisk mulighed for det.

De få palæstinensere, jeg har talt med, ønsker alle at vende hjem, hvis der oprettes et Palæstina.

6. Hovedparten er gift med en slægtning, oftest en kusine. Mange lever i udvidede familier, enten sammen eller tæt ved hinanden. Alle undtaget en indisk familie er muslimer, men der er meget stor forskel på, hvor aktivt de er religiøse, og hvilken betydning de tillægger religionen i deres liv.

De forretningsdrivende, som jeg i det følgende vil præsentere og analysere opdeles i to typer, der viser hvor forskelligt, det at være selverhvervende kan opfattes: Selverhvervende, der er bærere af den selvstændige livsform, og selverhvervende der er bærere af lønarbejderlivsformen. De eksempler, jeg har valgt til denne artikel, er alle blevet udvalgt af den gruppe, der er grønthandlere (4).

Selverhvervende indvandrere, der er bærere af den selvstændige livsform

De første to interview, der præsenteres er eksempler på selverhvervende indvandrere, der er bærere af den selvstændige livsform.

Mustafa

Mustafa er et eksempel på en selverhvervende, der indgår i et familieforetagende, der driver flere forretninger, dem er der en del af i materialet, men det mest almindelige er, at der kun drives en forretning af gangen i familien.

Mustafa er født i Danmark og er nu i begyndelsen af 20'erne. Mustafas far er oprindeligt fra landet i Tyrkiet. Han rejste i sin ungdom til Istanbul, hvor han etablerede sig som grydepolerer. Som 38-årig rejste han i 1968 til Danmark. Et halvt år efter kom resten af familien hertil. Mustafas far og mor arbejdede på fabrik ind til de for ca. 15 år siden etablerede familiens første grønthandel.

Livet som selvstændig

Mustafa forlod skolen som 17-årig i 2g. Her efter fik han en frugt- og grøntforretning. Inden dette havde han arbejdet i sine forældres forretninger sammen med sin søster uden for skoletid. Faren købte forretningen til ham, men det var Mustafa, der havde ansvaret for den. Det gik imidlertid ikke godt. Forretningen blev solgt, da Mustafa havde haft den i fire måneder. I tilbageblik mener han ikke, at han var moden nok til at være hoveddisponent dengang. I stedet fik han arbejde på en alarmcentral, hvor han arbejdede 2 år, inden han igen forsøgte sig med sin egen forretning. Til finansiering af denne grønthandel, der er beliggende på Nørrebro, solgte han sin bil for 180.000 kr. og lånte resten af pengene i banken. I over et år beholdt Mustafa sit job på alarmcentralen, samtidig med at han drev forretningen, han havde så ansatte i forretningen, mens han passede sit lønarbejde.

Mustafa forklarer, at han blev for stresset af at skulle nå at købe ind på grønttorvet og arrangere i forretningen, inden han skulle være på alarmcen-

Varer købes ind på grønttorvet i Valby.

tralen kl. 8.15. Nu tager han afsted til grønttorvet kl. 4.30 og arbejder i forretningen til kl. 20 - 20.30 på hverdage, noget mindre om lørdagen og ind imellem om søndagen, hvor de gøremål, der ikke er blevet nået i ugens løb bliver ordnet, f.eks. rengøring. Mustafas kone, som for nyligt er kommet til Danmark fra Tyrkiet, arbejder i forretningen sammen med ham.

Til spørgsmålet om han overvejede at fortsætte med arbejdet på alarmcentralen i stedet for med forretningen, svarer Mustafa: »Nej, jeg kan godt lide det frie liv. Jeg kan tillade mig at gå, hvis jeg har lyst til det. Jeg skal ikke spørge nogen, om hvad jeg skal gøre med denne vare (viser en vare

frem). Jeg fortæller, hvad der skal gøres her. På en arbejdsplads får du bare at vide, hvad der skal laves«. Mustafa kan også lide selve arbejdets indhold. Han siger: »Det er dejligt at have direkte kontakt med mennesker, og handle og prutte på torvet, der er en råben og skrigen«.

Ud over Mustafa og faren, der driver hver deres grøntforretning, har Mustafa yderligere to onkler i Danmark, der er selvstændige erhvervsdrivende. Den ene onkel har en grøntforretning og en restaurant, den anden driver flere pizzarestauranter.

Mustafa forklarer, at en af grundene til, at han ville være grønthandler var, at han ville se, om han »kunne komme lige så langt« som de andre.

Familien bor i nærheden af hinanden syd for København. Mustafas forældre og de to onkler og deres familier er naboer. Mustafa har en overgang haft et hus ved siden af forældrenes. Nu har han i stedet købt et rækkehus i samme område, da huset blev for dyrt for ham.

Mustafas mor er nu på pension og arbejder ikke mere i forretningerne. Derimod arbejder hans tanter og fætre og kusiner i forretningerne. Vedrørende familiens kønsrollemønster siger han: »Vi er nødt til at hjælpe hinanden, vi er ikke så tilbagestående. Vi (mændene) kan også vaske op og lave mad, vi undgår det selvfølgelig helst, men vi kan godt gøre det«. Hvis der ikke er så travlt i forretningerne, kan kvinderne i visse tilfælde tage tidligere hjem og tage sig af husholdningen.

Mustafas far har gennem årene drevet 7-8 grøntforretninger. Mustafa forklarer: »Får vi et godt tilbud, så sælger vi og køber en ny og banker den op«. Han fortsætter: »Men det er der ikke penge i mere. Dengang var der ikke så mange grønthandlere, nu er der for mange, så priserne er faldet«.

I familien er økonomien overordnet samlet for Mustafa, hans far og de to onkler og deres familier. I princippet administrerer hver familie imidlertid hver deres økonomi. Mustafa betaler f.eks. selv sin husleje. Det har aldrig været på tale at splitte økonomien, og Mustafa siger, at de andre vil hjælpe ham, hvis han fik økonomiske problemer.

Mustafa forklarer fordelene ved at have flere forretninger i familien således: »Vi bruger jo alle sammen nogenlunde de samme varer, og så er der stor fordel i at købe et kilo i stedet for 10 (stk.)«. Mustafa mener, at de opnår ca. 10-15% i mængderabat ved at købe ind sammen på grønttorvet. »Og det er meget«, tilføjer han.

Typisk køber alle ind på grønttorvet hver dag, men hvis der er en af dem, der ikke skal have så mange varer, køber de andre ind for ham, så han ikke behøver at tage til grønttorvet den dag. De har nu hver især en varevogn, men Mustafa fortæller, at det ville være en fordel at dele varevogne, hvis der kom en nedgangsperiode.

En yderligere fordel er, at familiemedlemmerne hjælper hinanden ved sygdom. De tager over, hvor der er behov for hjælp. Herudover er der den væsentlige økonomiske støtte, som familiemedlemmerne yder hinanden. Hvis der opstår problemer for en, låner de andre ham penge, »Og det er uden renter«, pointerer Mustafa.

Han fortæller, at der er sket store ændringer gennem de år, familien har drevet forretninger. Konkurrencen er blevet meget hårdere. Han siger: »Vi regner ikke timelønnen ud, det tør vi ikke«. Han mener, at iværksætterydelsen ødelægger det for de etablerede. Han kender eksempler på forretningsdrivende på iværksætterydelse, der sælger varerne til indkøbspris, fordi husleje, el. og andre stående driftsmidler bliver finansieret af iværksætterydelsen. Han mener, at »de gamle« i branchen stadig er konkurrencedygtige på grund af deres større erfaring.

Mustafa mener, at det er væsentligt for en grønthandler, at han er god til at sælge. Han skal yde en god service; være venlig og have en præsentabel forretning. Selv satser han på at sælge kvalitetsvarer til billige priser. Han mener, at det væsentligste for ham, i den fase han er i nu, er at opbygge en stabil kundekreds. Han er ved at etablere en halalslugterforretning i et hjørne af grøntforretningen, der er rummelig og lys. Han regner med, at han på den måde kan trække indvandrer kunder til.

Fremtidsplaner og drømme

Mustafa kunne eventuelt godt tænke sig at gå ind i en anden branche i fremtiden, på nuværende tidspunkt har han dog ingen gode ideer. En anden drøm er, at han kunne trække sig tilbage i 30-års alderen, så ville han evt. gerne rejse, men ikke til Tyrkiet. Han siger: »Alting, dér drejer sig om penge, og der er for meget korruption«.

Mehmet

Mehmet er grønthandler på Østerbro. Han er, som mange af mine informanter, eller deres fædre, oprindeligt fra en landsby i Konyaprovincen i Tyrkiet. Familien dyrkede vindruer og levede derudover af at fremstille og sælge sirup. Mehmet's far rejste til Danmark i 1969 sammen med en af sine brødre. Farfaren og andre søskende drev landbruget videre. Mehmet siger, at der var mere en nok af medhjælp i familien. Det varede fem år, inden faren kom på besøg i Tyrkiet første gang. Faren og farbroren arbejdede på et gartneri i Danmark. Mehmet forklarer, at de i disse første år i Danmark udelukkende opholdt sig på gartneriet. De havde intet kendskab til det øvrige Danmark. Den tredje gang faren kom på besøg i Tyrkiet, tog han sin kone

Varer arrangeres og udstilles på fortorvet udenfor forretningen.

og børn med til Danmark, dette var i 1977. Mehmet er født i 1966 og var således 11 år, da han kom til Danmark. På dette tidspunkt arbejdede faren på en plasticfabrik. Mehmet forlod skolen efter 9. klasse. Herefter begyndte han på EFG. Han brød sig imidlertid ikke om uddannelsen og sprang fra. Derefter fik han arbejde på et vaskeri, hvor han var ansat i 5 år.

Livet som selverhvervende

Om overgangen til selverhverv forklarer Mehmet: »Så kom jeg i lære i en grøntforretning, og det var lige noget for mig. Jeg elskede det og kunne lide det«. Et medlem af denne arbejdsgivers familie havde en grøntforretning til salg i 1988. Den købte Mehmet. Han var dengang 22 år gammel. Forretningen kostede 300.000 kr. Mehmet lånte (fik) 200.000 kr. fra familiemedlemmer i Tyrkiet, Sverige og Holland. Han havde selv opsparet 50.000 kr. De resterende 50.000 kr. lånte han i banken. De penge han lånte af familiemedlemmer, betaler han tilbage, når de har behov for det (5).

Mehmets far havde på dette tidspunkt fri fra sit lønarbejde kl. 14.30. Herefter kom han og arbejdede i forretningen, og en af Mehmets mindre brødre kom efter skoletid.

Da Mehmet blev selverhvervende, boede han med sin kone og børn sammen med forældrene og to brødre. Nu bor han i sin egen bolig med kone og børn, men stadig i nærheden af den øvrige familie vest for København. Familien har stadig jord i Tyrkiet, men den dyrkes ikke mere. Han fortæller, at der var 100 familier i landsbyen, da han var barn. Nu er der kun 20 tilbage. Familien har et hus i Konya (større by), som bedsteforældrene til tider benytter. De bor ellers i en lille landsby i Konyaprovincen.

Nu arbejder Mehmetts mindste bror fuld tid i forretningen. Faren og en bror, der er typograf, kommer ofte efter arbejdstid på deres respektive arbejdspladser og hjælper til. Mehmet forklarer: »Økonomien er sådan set samlet«. Mehmet får overskuddet fra forretningen, men når de andre har behov for det, giver han dem penge. Til en begyndelse gik forretningen »rigtigt godt«. Mehmet mener, at han tjente omtrent dobbelt så meget på forretningen i forhold til sit tidligere lønarbejde. Han forklarer, at han inden han blev selvstændig troede: »At dem, der havde forretning, var skide rige«. Han uddyber: »Jeg troede, de beholdt det hele. Jeg vidste ikke, at der var så mange udgifter«. Nu giver forretningen ikke så meget overskud som før, selv om han sælger lige så meget eller mere. På grund af den stigende konkurrence er fortjenesten blevet lavere. Han forklarer, at avancen nu er omkring 20% og ud af det, er der meget, der går til spilde. Mehmet vil gerne fortsætte med at være selvstændig. Han fortæller, at det han godt kan lide ved at være selvstændig er, at han selv disponerer over sit arbejde og sin økonomi, han forklarer, at man som selvstændig »altid har penge imellem hænderne«. Han er også glad for kundekontakten, der har gjort, at han har lært mange mennesker at kende, han uddyber: »Når jeg går på Østerbro siger jeg hele tiden hej, hej«. I forhold til at have et lønarbejde siger han, at der er mindre fritid som selverhvervende, men at man tjener mere. Han mener også, at det er mere usikkert at være selverhvervende.

Fremtidsplaner og drømme

Mehmet vil gerne blive i Danmark, hvis ikke tilstandene bliver som i Tyskland, hvorfra mange tyrkere er rejst hjem igen. Han referer til en episode, hvor en tysker skød og dræbte en hel tyrkisk familie. Han siger: »Fremtiden ligger i den danske befolknings hænder«. Han tror ikke selv på en lys fremtid for tyrkerne i Danmark.

Han kommer ind på, at det kan blive et problem, hvis han på et tidspunkt vil rejse til Tyrkiet, og hans børn ikke vil. Han kender til problemet fra andre tyrkiske familier.

Jeg mener, at de to forretningsdrivende der er blevet skildret i det foregåen-

Handlen er i gang i forretningen.

de bedst kan analyseres med begreber fra den selvstændige livsform, de betoner begge det at være selvbestemmende, hvad angår deres arbejde, som et væsentligt gode i deres liv. Mustafa formulerer sig nærmest »idaltypisk«, når han forklarer, hvorfor han er selvstændig, han kan lide det »frie liv« og vil selv tilrettelægge og administrere sit arbejdsliv.

I Mustafas familie har man købt, drevet og solgt mange forretninger igennem årene. I interviewmaterialet er der mange eksempler på dette. Det kan således fremhæves, at det for disse selverhvervende ikke så meget er et spørgsmål om at holde fast i en forretning, som det er tilfældet med familielandbruget, hvor man ofte forsøger at holde fast i slægtsgården, men mere er et spørgsmål om at vedblive med at være selverhvervende. Forretningerne bliver i stedet en vare, der kan forbedres og videre-sælges.

Selverhvervende indvandrere, der er bærere af lønarbejderlivsformen

De livshistorier, der fremlægges i det følgende er eksempler på familier, der i modsætning til de forrige er bærere af en livsform, der ikke passer til den enkle vareproduktion, nemlig lønarbejderlivsformen.

Ahmed

Ahmed er grønthandler på Frederiksberg. Han er oprindeligt fra en landsby i Tyrkiet. Hans far besluttede i 1958 at rejse til Ankara med sin familie, der etablerede han en grønthandel i en af basarerne. Ahmed var på dette tidspunkt 6 år. Han rejste til Danmark i 1970 som 16-årig. Det var nogle fra hans senere kones familie, der opfordrede ham til at komme hertil. De var rejst til Danmark et par år før.

Ahmeds kone kom til Danmark i 1979. Ahmed arbejdede på forskellige fabrikker til omkring 1988, hvor han blev arbejdsløs. Han fortæller, at der i den forudgående periode ikke havde været problemer med at finde arbejde, og at det ikke gjorde noget, at man ikke talte særligt godt dansk.

Livet som selvstændig

Ahmed var meget utilfreds med at være arbejdsløs, og efter et jobtilbud etablerede han sin grønthandel for et år siden. Han får iværksætterydelse. Det kostede ham i alt 125.000 kr. at etablere forretningen. Forretningen kostede 80.000 kr. Resten af beløbet blev brugt til at købe en varevogn, osv. Han havde opsparet 15.000 kr., resten af beløbet lånte han i banken. Han siger: »Det var ikke et problem at åbne en forretning, fordi jeg er en rigtig grønthandler«. Han havde erfaring fra arbejdet i sin fars forretning i Tyrkiet. Men han er meget utilfreds med at være grønthandler. Han forklarer: »Hvis jeg kunne få et (løn)arbejde, så ville det være bedre, fordi så skulle jeg kun være der 7 timer om dagen. Det her det er 15-16 timer. Jeg har en dreng på 2 år, som næsten ikke kender mig... Jeg ville gerne af med forretningen, hvis jeg kunne få et andet arbejde«. Han mener, at dette er en generelt gældende opfattelse blandt tyrkiske selverhvervende. Han uddyber: »Det er kun fordi, vi ikke kan finde arbejde, at vi begynder at åbne forretninger, ellers ville vi gerne arbejde på fabrik, det er bedre....eller få en god uddannelse f.eks., arbejdsløshedsunderstøttelsen er ikke nok for os, f.eks. får en stor familie 6-7.000 kr. om måneden (i understøttelse), men der skal betales 5.000 kr. i husleje. Forretningerne er for at undgå at komme på socialhjælp«. Ahmed mener, at man skulle have 100 kr. i timen, eller 30-35.000 kr. om måneden for at arbejde i en forretning. Han er utilfreds med fagforeningens indsats. Han eksemplificerer: »Fagforeningen er ligeglad med de arbejdsløse indvandrere. De bliver meget glade, hvis en indvandrer åbner en forretning. Fagforeningen siger: Hvis du ikke kan finde noget arbejde, så må du åbne en forretning«. Ahmed mener, at de siger det i en god mening. Han synes imidlertid ikke selv, at det er en god løsning. Han uddyber: »Fagforeningen ved ikke, hvor mange timer man skal arbejde i forretningerne«. Og forklara-

rer videre: »Jeg tror, der kommer en dag, hvor alle forretningerne må lukke, hvis det fortsætter i dette tempo. Priserne trykkes for meget«.

Ahmed er overvejende negativ over for livet som grønthandler, men kan godt lide kontakten med kunderne. Han forklarer: »Der kommer mennesker i forretningen, danskere, før stod jeg på fabrikken og snakkede ikke så meget«. Ahmed har indtil for nyligt arbejdet alene i forretningen, men har nu sin kones brors datter og hendes mand til at hjælpe sig ind imellem. Han mener, at dem med en stor familie, hvor der er børn, der er store nok til at hjælpe til i forretningen, har bedre muligheder for at klare sig, end en lille familie med små børn som hans egen. Han har fire børn på 2, 8, 11 og 12 år. Han mener, at børnene er for små til at hjælpe til i forretningen, de kan f.eks ikke bære tunge kasser, siger han. Ahmeds kone er arbejdsløs, men han forklarer, at hun har nok at gøre derhjemme, og at hun for øvrigt ikke må arbejde i forretningen, når hun får understøttelse.

Da jeg fortæller, at jeg har talt med indvandrere, der var glade for deres forretning, svarer Ahmed: »Så er det fordi, de gerne vil af med den«. Ahmed har et meget pessimistisk syn på fremtiden, også når det gælder indvandrerbørnenes fremtid. Han kommer med et eksempel: »En tyrker søgte arbejde. Formanden spurgte: »Har du uddannelse«? Ja. »Har du truckkørekort«? Ja. Så siger formanden: »Du ved godt, at jobbet skal overtages af en med dansk pas«. Ansøgeren tager sit danske pas op af lommen. Men formanden siger alligevel: »Vi har ikke noget arbejde«. Vores samtale afsluttes med, at Ahmed spørger mig, om jeg tror danskerne kan »tåle«, at der sidder en tyrker i en bank om 5 år. Dette svarer jeg ja til, såfremt vedkommende har en relevant uddannelse. Ahmed mener bestemt ikke, at det vil være muligt.

Fayas

Fayas har en grøntforretning på Vesterbro. Han er i midten af 40'erne og fra Marokko. Hans kone kom hertil i starten af 1970'erne. De har nu 5 børn mellem 3 og 17 år. Den ældste søn går på handelsskole.

Baggrund og livet som selvstændig

Fayas er fra en storby, hvor han tog studentereksamen. Han forklarer, at der ikke var råd til, at han læste videre. Efter studentereksamen rejste han til Mellemøsten for at arbejde. Her arbejdede han i et par år. Der var en gruppe på 8 personer herfra, der så rejste rundt i Europa. Da de kom til Danmark, blev tre af dem her og fik arbejde.

Fra 1970-77 arbejdede Fayas på forskellige arbejdspladser, fortrinsvis

I mange forretninger er baglokalet indrettet sådan, at familie, venner, leverandører og kunder kan komme på besøg. I andre forretninger er baglokalet - som på dette fotografi - lille og sparsomt indrettet og giver ikke disse muligheder.

inden for byggesektoren. I 1977 havde han sin første arbejdsløshedperiode, herefter fik han arbejde på et mejeri i 2-3 år. Siden da har han skiftevis været arbejdsløs og i jobtilbud. Det sidste jobtilbud sluttede i 1989. Herefter forsøgte han sig for første gang som selverhvervende på iværksætterydelse. Han startede et rengøringsfirma; det gik imidlertid ikke godt, så han blev

nødt til at lukke det. Så havde han en arbejdsløshedsperiode, hvorefter han etablerede en kolonialforretning, men den blev han imidlertid også nødt til at afhænde. For et halvt år siden etablerede han så den forretning, han driver nu. Den går uheldigvis heller ikke godt. Han fortæller, at der er »stor konkurrence og store problemer«. Inden for en afstand af 6-800 meter ligger der seks konkurrerende forretninger. Han har underskud, og uden hjælp fra familien ville det ikke gå. Foreløbig har han lånt 170.000 kr. af familimedlemmer. Han har flere søskende i Danmark, der alle har lønarbejde. Begge forretninger var nedlagt, da han overtog dem. Han har ikke haft nogle overtagelsesomkostninger, men kun haft udgifter til huslejen. Hans kone, der er arbejdsløs, hjælper undertiden til i forretningen, hun var tilstede under interviewet. Hun havde lavet fyldte madpandekager, som de ville forsøge at sælge som noget nyt i forretningen. Ingen af Fayas børn arbejder i forretningen.

Fayas forklarer, at han blev selverhvervende, fordi arbejdsløshedsunderstøttelsen for ham snart er udløbet, og at han meget nødt vil på bistandshjælp. Endvidere siger han, at han bliver syg af altid at sidde hjemme. Han forklarer, at han har søgt utallige job, men han mener, at han er blevet for gammel. Han siger, at da han var ung, var der masser af job.

Han fremfører, at han ville tage et job med det samme, hvis han kunne få et. Som selverhvervende savner han mere fritid, men også penge, da han ikke tjener nok. Han siger, at han aldrig havde overvejet at blive selvstændig, før han blev arbejdsløs. Han har et år af sin iværksætterydelse tilbage, og ved ikke hvad han skal gøre når den ophører.

I forhold til de handlende, som blev beskrevet i sidste afsnit, mener jeg, at disse handlende bedst kan analyseres med begreber fra lønarbejderlivsformen, det var arbejdsløshed fra et lønarbejde, der overhovedet fik dem til at overveje at blive selverhvervende. Ahmed sammenligner det at være selverhvervende med at være lønarbejder. Han mener, at det både lønmmæssigt og arbejdstidsmæssigt er meget ufordelagtigt at være selverhvervende. Det er overvejende det negative ved at være selvstændige, som disse to selverhvervende fremhæver: Den lave indtjening, de mange arbejdstimer og den manglende fritid.

Ahmed kan godt drive en forretning, der kan løbe rundt. Han er imidlertid utilfreds, da hans livsform ikke passer til den enkle vareproduktionsmåde. Fayas derimod er nu igang med sit tredje forsøg på at få en forretning til at gå rundt. Han frygter, at det heller ikke vil lykkes denne gang. Han har således, hverken en livsform, der passer til enkel varproduktion eller grundlaget for at eksistensbetingelsen for enkel vareproduktion kan opfyldes.

I interviewmaterialet er ca. halvdelen af de selverhvervende indvandrere bærere af lønarbejderlivsformen. Den anden halvdel er bærere af den selvstændige livsform.

Konklusioner

Inden for »Ethnic business«-skolen, der bl.a. har udgivet to antologier om selverhvervende indvandrere i Europa og USA, er den grundlæggende antagelse, at selverhverv er en nødløsning for indvandrere, fordi de er udelukket fra det øvrige arbejdsmarked på grund af marginalisering og diskriminering (6).

Jeg mener, at skolen implicit opererer med en enhedskulturopfattelse og med et almentgældende værdihieraki i samfundet. Det gøres ikke klart hvad der karakteriserer dette norm og værdisystem; hvad det gode liv er. Implicit er det imidlertid klart, at det har noget med social mobilitet at gøre. At være lille selvstændig erhversdrivende er lavt placeret i værdihierakiet. Det er kun noget man vælger at være af nød. At indvandrerne så accepterer at være på dette lave niveau, skyldes, at de tænkes at sammenligne sig med et anderledes værdihieraki, som de kender fra det land, de er udvandret fra.

Med udgangspunkt i den strukturelle livsformsanalyse, mener jeg, at der kan gives et mere nuanceret billede af hvorfor indvandrere bliver selverhvervende.

Min undersøgelse viser, at nogle indvandrere er i selverhverv, fordi de mener, at de her kan få opfyldt betingelserne for, hvad de opfatter som et godt liv. Dette kan forklares ved, at de bedst kan analyseres med begreber fra den selvstændige livsform, hvor det selv at besidde og kontrollere arbejdsprocessen prioriteres højt, og hvor det at være selverhvervende både er mål og middel. I forhold til den forskning der udelukkende opfatter de selverhvervende indvandrere som et udtryk for et ulige minoritets/majoritets forhold og selverhverv som en nødløsning for indvandrerne, viser analysen af interviewmaterialet, at det at være selverhvervende for nogle indvandrere bedre kan forstås som en målrettet handling, der er bestemt af en særlig livsform.

Interviewmaterialet viser, at andre indvandrere er i selverhverv på grund af manglende muligheder for at få det lønarbejde, de hellere ville have. Dette mener jeg kan forklares ved, at de bedst kan analyseres med begreber fra lønarbejderlivsformen, hvor fritiden er målet og arbejdet er midlet hertil.

Min undersøgelse viser også, at de forretningsdrivende indvandrere driver deres forretninger på forskellige måder. De fleste handlende beklager at konkurrencen er for stor. Det trykker priserne og går ud over avancen, der skal dække de handlendes omkostninger. For at få en rentabel forretning

manipuleres der med de stående og løbende driftsmidler på forskellige måder.

Nogle selverhvervende indvandrere har investeret betydelige summer i stående driftsmidler i form af f.eks. varevogne og har betalt store overtagesummer for deres forretninger. De har eventuelt også købt flere forretninger inden for familien, som vi så det gjaldt for Mustafa. Andre har overtaget nedlagte forretninger, hvor der ingen goodwill har været at betale, men udelukkende husleje, som f.eks. Fayas. De transporterer måske også de varer, der ikke bliver leveret af en grossist, med taxa. Visse får iværksættedydelse, der hovedsageligt anvendes til at afdrage lån, der er investeret i stående driftsmidler. Nogle har investeret i løbende driftsmidler i større omfang end andre ved at give forskellige former for service. Eksempler på dette kan f.eks. være vareudbringning uden ekstra betaling, kreditgivning eller, at der gives smagsprøver eller gives information om varen, f.eks. ved hjælp af opskrifter.

I mit interviewmateriale har det vist sig, at familiemedlemmers opbakning omkring driften af forretningerne i langt de fleste tilfælde er væsentlig, når det drejer sig om at nedbringe omkostningerne. Dette kommer specielt til udtryk ved, at de hjælper med pengemidler og arbejder i forretningerne. Det fremgår endvidere af undersøgelsen, hvordan familiemedlemmernes engagement i forretningsdriften synes afhængig af, hvilke livsformer forretningerne indgår i. I de familier, der bedst kan analyseres med begreber fra lønarbejderlivsformen, fremtræder det som om, at det er et større problem at få forretningen og familielivet til at harmonere. Ahmed, der bedst kan analyseres med begreber fra lønarbejderlivsformen, påpeger som nævnt f.eks., at det er et problem for ham, at han kun har en lille familie med mindre børn. Det er imidlertid bemærkelsesværdigt, at han fortæller, at han ikke kender sin 2-årige søn. I mange andre forretninger har jeg set babyer i baglokalet, og jeg har i andre familier set børn i 11-12-års alderen, den samme alder som Ahmeds største børn, ekspedere og hjælpe til på andre måder.

I lønarbejderlivsformen er det fritiden, der binder familiemedlemmerne sammen og ikke et arbejdsfællesskab. I den selvstændige livsform derimod er familiesammenhold omkring virksomheden, det være sig butikken, landbruget eller anden selvstændig virksomhed, generelt kendetegnende for familien. Det er væsentligt, at familien kan samarbejde og har en fælles ansvarsfølelse over for virksomheden, når denne er organiseret omkring familieenheden.

Hvor ethnic business-skolen opfatter familie- og gruppesammenhold som en speciel etnisk ressource, der kan udnyttes i den ufordelagtige situation som indvandrerne befinder sig i, mener jeg, at udgangspunktet i den

strukturelle livsformsanalyse i stedet kan give familiesammenholdet en plads i en bestemt livsform, nemlig den selvstændige livsform.

Endelig viser undersøgelsen, at en livsform ikke nødvendigvis »overtages« af 2. generation. De fleste af de selverhvervende indvandrere, der er blevet interviewet har rod i et landbrugssamfund, hvor forældrene har været selvstændige landbrugere, men alligevel kan en stor del af de interviewede grønthandlere og kioskejere bedst analyseres med begreber fra lønarbejderlivsformen.

Fotografier: Louise Hardman Smith

Ingen af personerne på fotografierne er blevet interviewet.

Noter

1 Boyhus, Else-Marie: Mad og drikke i: »Dagligliv i Danmark i vor tid« bd. 1 George Nellemann (red.) 1988. s. 483. 2 Tallene stammer fra: »Statistik om indvandrere« fra udenrigsministeriet 1985 samt »Dokumentation om indvandrere« nr. 2. 1991 og nr. 1 1995 fra Mellemløst Samvirke. 3 For yderligere information om den strukturelle livsformsanalyse se: Højrup, Thomas 1983 og 1995 og Christensen, Lone Rahbek 1987. 4 Der benyttes »etnografisk nutid« selv om interviewene fandt sted for ca. 4 år siden. For at give informanterne anonymitet er der desuden ændret på navne og forretnings placering. Jeg har endvidere visse steder tilladt mig at rette lidt i indvandrems sprog, så det fremtræder som mere korrekt dansk, end det gjorde i interview-situationen. 5 Ifølge Huseyin Tas, der er kendt som tidligere viceborgmester i Farum kommune, og som har været grossist på grøntorvet, kan man som tyrker ikke afvise nogen, der beder om lån, man kan højst debatere lånets størrelse. Man er måske nød til at tage et lån et andet sted for at leve op til sine forpligtelser. (Dette bygger dels på en TV-udsendelse hvori Tas deltog, dels på et personligt interview med ham på grøntorvet august 1993). 6 Antologierne er dels: »Ethnic Communities in business«, Ward, J & Jenkins, R (red.) fra 1984, dels: »Ethnic Entrepreneurs«, Waldinger, R & Aldrich, H & Ward, R (red.) 1990.

Litteratur

Boyhus, Else Marie: Mad og drikke, i: »Dagligliv i Danmark i vor tid«. Bd. 1. Nellemann, George (red.) København 1988

Christensen, Lone Rahbek: »Hver vore veje. Livsformer, familietyper og kvindeliv«. København 1987

Højrup, Thomas: »Det glemte folk. Livsformer og centraldirigering«. København 1983

Højrup, Thomas: »Omkring livsformsanalysens udvikling«. København 1995

Mellemløst Samvirke: »Dokumentation om indvandrere« nr. 2, 1991

Mellemløst Samvirke: »Dokumentation om indvandrere« nr. 1, 1995

Waldinger, Roger, Howard Aldrich & Robin Ward: »Ethnic Entrepreneurs: Immigrant Business in Industrial Societies«. Sage publications 1990

Ward, Robin & Richard Jenkins: »Ethnic communities in business: strategies for economic survival«. Cambridge University Press 1984

Summary

Self-employed immigrants in Copenhagen

Over the last few years a growing number of foreigners in Copenhagen have started their own businesses. The article provides an insight into their reasons for starting a small business and describes the ways in which the shops are operated. The survey is based on field studies, including 40 interviews with foreigners operating greengrocer or kiosques. Greengrocer's are typical owned by Turkish citizens while kiosques are run by Parkistani immigrants. The article cites examples from a number of fruit and vegetable shops. The theoretical framework is Structural Life Mode Analysis as formulated by Danish ethnologist Thomas Højrup. There has been limited research in self-employment among foreigners in Denmark, however, researchers abroad have studied the phenomenon – in particular within the so-called »ethnic business school (Ward, R. (ed.): »Ethnic Communities in Business«, 1984, and Waldinger, R. (ed.): »Ethnic Entrepreneurs«, 1990). The basic assumption of this school of thought is that selfemployment is the final solution for foreigners as they are generally excluded from ordinary employment due to marginalization or discrimination. The Structural Life Mode Analysis is operating with several basically different life modes and it is the thesis of this article that reality offers a more complex picture. The study shows that some are self-employed because they feel that it provides them with the opportunity for what they consider to be a good life. Their basic tenet is independence. Other are self-employed due to lack of opportunity as wage-earners. This group is best defined through concepts from the Wage-earner Life Mode. The study also demonstrates the variety of ways in which self-employed foreigners run their businesses. In most cases there is a significant contribution to the reduction of overhead expenses – and hence increased competitiveness – through the assistance of family members. They contribute either through money or through work as shop assistants.

Når historie fortælles

Kong Christian X's ridt over grænsen i 1920

Af Heidi Pfeffer

»Det klinger som et eventyr, et sagn fra gamle dage:
en røvet datter dybt begrædt, er kommen frelst tilbage«.

Henrik Pontoppidan, 1920.

Et af de store øjeblikke i Danmarks historie var genforeningen med Nord-slesvig i 1920. Den 10. juli red Danmarks konge Christian X over den gamle dansk/tyske grænse ved Frederikshøj mellem Kolding og Haderslev. Derved genforenede han symbolsk Danmark med den nordlige del af Slesvig, eller Sønderjylland som det også kaldes. Ved folkeafstemningen d. 10. februar 1920 i Nord- og Sydslesvig, havde et flertal af Nordslesvigs befolkning tilkendegivet, at de ønskede at tilhøre Danmark og ikke Tyskland, der siden 1864 havde regeret landsdelen. Sydslesvig vedblev med at være tysk.

Genforeningen blev en triumf for kongen, der med sin store bevægelse over situationen vandt folks hjerter. Men mere end kongens bevægelse huskes især tre ting fra denne historiske dag, nemlig kongens hvide hest, den lille pige han tog op på hesten og bag det hele en udokumenteret spådom om dagens begivenhed.

Jomfru Fanny

Det hele begyndte langt tidligere i Åbenrå. Her boede i 1800-tallet den enlige kvinde Franziska Caroline Elise Enger, der insisterede på at kalde sig »Jomfru Fanny« (1). Hvem hun var og hvor hun kom fra, havde lige siden hendes fødsel optaget de gode borgere i Åbenrå. Man mente, at hun var af højere stand, og hviskede noget om, at det vist nok var kong Christian VIII og hans dronning, der skulle være forældrene. Fanny skulle således være født 31. august 1805, inden det royale bryllup var holdt og så være gemt af vejen i Åbenrå sammen med en tjenestepige, der skulle opfostre hende. Teo-

Kongen rider over grænsen ved Frederikshøj 10. juli 1920. (Det Kongelige Bibliotek).

rien om den kongelige byrd øvede en vis tiltrækningskraft på folk, og man omgik Fanny med respekt.

Mystikken om Fanny blev ikke mindre, da hun pludselig som 27-årig fik spådomsevner efter en streng sygdom. Fanny fortalte om sine visioner til præsten og andre folk, der efterhånden satte stor lid til hendes forudsigelser. Hun kunne spå om krig og fred, om fremtidige bygninger og opfindelser og om sine venners liv. Det var dog ikke alle, der var lige tilfredse med hendes forudsigelser. Da Danmark gik sejrrig ud af 3-årskrigen i 1850 begyndte Fanny at spå om en ny krig med tyskerne, som Danmark ville tabe (1864). Herefter ville sønderjyderne komme til at lide under tysk herredømme i mange, mange år. Om genforeningen skulle Fanny have udtalt:

»Jeg tror nu, det varer længe, inden vi bliver danske hernede, der skal ske saa mange store Forandringer med alting, og det bliver ikke Christian den Niende, der kommer hertil som dansk konge. Kongen, der kommer hened, kommer ridende paa en hvid Hest, og er en mand i sin bedste Alder, hverken gammel eller ung. Der er sort af Mennesker for at tage imod ham; men ikke et bekendt Ansigt har jeg set iblandt dem. Hvor er alle de gode, danske Mænd henne? De maa være døde, ellers vilde de da være her paa denne Dag (2)«.

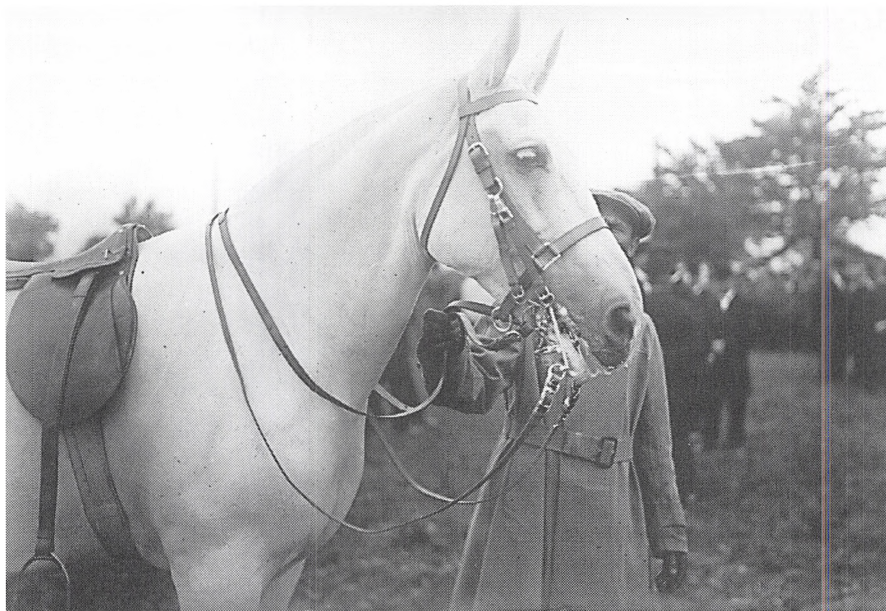
Vi kender desværre ikke spådommene fra Fannys egen mund, for først efter Fannys død blev de forsøgt nedskrevet. Vi ved derfor ikke hvad hun egentligt har sagt, kun hvad eftertiden har tillagt hende af forudsigelser. En ting er dog sikker; forudsigelsen om kongen på den hvide hest, der skulle genforene Danmark med det tyskbesatte Sønderjylland, har spillet en stor rolle for folk i Sønderjylland. Hvad var derfor mere naturligt for kongen end at benytte en hvid hest til det historiske øjeblik 10. juli 1920. Således kunne kongen opfylde folks forventninger og en gammel spådom på samme tid.

Kort efter genforeningen udgav Berlingske Tidendes korrespondent Rob. Ludvigsen, der selv overværede den historiske begivenhed, en bog med titlen »En Konges Ridt«. Heri blev kongens ridt indirekte kædet sammen med Fannys spådom: »Allerede ved 4-5-tiden om Morgenen begyndte Folk baade nord fra og syd fra at strømme til den gamle Grænse ved Frederikshøj for at afvente det historiske Øjeblik, da det gamle Sagn om kongen paa den hvide Hest skulle gaa i Opfyldelse«.

»Malgré tout«

En helt hvid hest, altså en albino, er ikke særligt almindelig og De Kongelige Stalde måtte derfor allerede i efteråret 1919 udsende en forespørgsel til de danske godsejere, for at finde en passende hest. Der indkom et bekræftende svar fra Ritmester, Greve Knud Danneskiold-Samsøe fra Visborggård ved Hadsund. Han havde lige inden krigsudbruddet i 1914 købt en hvid hest »Malgré Tout« (»Trods Alt«) i Paris. Greven havde selv redet hesten til, og stillede den nu til rådighed for kongen på den historiske dag (3).

Politikens reporter kunne allerede dagen efter genforeningen berette at: »Kongen dirigerede et Leve for Danmark - og besteg den hvide hest. Som bekendt er Hesten kommet fra Grev Danneskiold-Samsøes Stalde. Rideknægten, som stod og holdt den, har ikke haft en rolig Time siden Nytaar, da han fik overdraget at forberede Hesten til Genforeningen. Han har vænnet den til Musik, til Flag og Hurra, til Menneskemængdens uberegnelige Luner. Nu stod han paa Tingskov Hede i sin graa Kappe og fulgte Dyret med ængstelige Øjne. Var Hesten nu ogsaa from nok, vilde den uden Krumspring bære Kongen over Grænsen gennem Kristiansfeld, havde han nu ogsaa lært den alt, hvad et Dyr bør kunne paa en saa vigtig Dag? Den hvide Hest løftede sine slanke Koder og gik saa med bevidst Rejsning ud paa Vejen. Den taalte roligt de første Hurraraab, og Rideknægten aandende lettere.«

Malgré Tout på festdagen 10. juli 1920. (Det Kongelige Bibliotek).

Politiken kunne den 14. juli 1920 fortælle de interesserede læsere, at den hvide hest var en ung vallak og et usædvanligt smukt og fredeligt dyr. »Saa let som en Hjort, smidig, trind og blød i Koderne som Musklerne i en Danserindes Ankler. Dens Vandring over Grænsen foregik under Massernes lyttende, ventende Tavshed som i Eventyrets drømme.«

»Malgré Tout« har været genstand for en vis mytologisering efter sit historiske ridt med kongen på ryggen. De fleste kilder til denne begivenhed nævner, at den hvide hest opfyldte den gamle spådom som skulle komme fra Jomfru Fanny, men også hestens liv og farve har fået en vis opmærksomhed.

Det er almindeligt udbredt i folks bevidsthed, at hesten blev slået ned straks efter genforeningen. Andre påstår at hesten levede resten af sit hesteliv til ende.

Hesten blev slået ned i 1921, 14 år gammel, og blev begravet i en oldtidslignende gravhøj ved Visborggård. Oven på højen satte Grev Danne-skiold-Samsøe en sten med indskriften: »Den hvide Hest - Jeg bar kongen over Grænsen hen - da Sønderjylland blev dansk igen«. Den af hestens hove, der først havde båret kongen over grænsen blev forsølvet og forsynet med samme indskrift, hvorefter greven forærede den til kongen.

Historien om »Malgré Tout's« farve er også meget udbredt, og den viser

hvordan historiske kilder og kilder af mere folkelig karakter sammen er med til at danne en myte. Prins Knud, Kong Christian X's yngste søn, som red ved siden af kongen ved genforeningen, har senere gentagne gange erindret, at hesten ikke var rigtig hvid, men bare var blevet kalket lidt. Han havde fået kalk på bukserne, da han havde rørt ved faderens hest. Dette udsagn kunne spores i kilderne efter fejringen af 50-året for genforeningen i 1970, hvor prinsen endnu engang havde udtalt sig om hestens farve på TV.

Der kan ikke herske nogen tvivl om hestens farve, for den var en albino og derfor naturlig hvid. Der kan dog optræde en lettere gullig misfarvning på sådanne heste, og derfor kan hesten have fået et let lag kalk inden ride-turen.

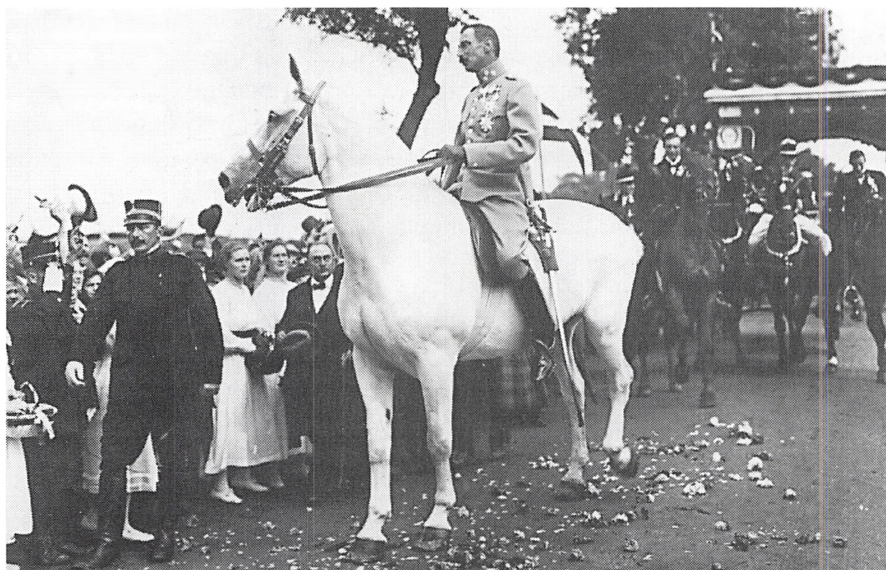
I dag kender næsten alle danskere historien om Malgré Tout's hvide farve, der smittede af. Dette afspejler sig ved rundvisninger i genforenings-samlingen på Sønderborg Slot hvor personalet stadig bliver korrigeret af publikum, der gør opmærksom på at hesten ikke var rigtig hvid, men bare var kalket, og henviser til prins Knud som kilde. Historien er altså blevet genstand for en vis mytedannelse. Den amerikanske folklorist Jeffrey Victor er én af dem, der har beskæftiget sig med mytedannelser og han fastslår, at en myte ikke kun kan forklares ud fra fortællerens personlige motiver. Andre forhold skal tages med i betragtning, for eksempel bør befolkningens fælles forestilling om hvordan noget rigtigt var eller burde være studeres. Dermed opnår forskeren en vekselvirkning, der kan forklare, hvorfor så mange mennesker med forskellige verdenssyn kan tro på en myte. Victor sammenligner myter med rygter og konkluderer: *Rygternes oprindelse kan, som nogle myters, findes i virkelige eller forestillede begivenheder, eller mere almindeligt, søges i lidt af begge dele* (4).

Prins Knud blev med tiden en mytemager, der erindrede at kongens hest var hvid. Denne fortælling, som han gentog adskillige gange, er blevet en del af den kollektive danske erindring om genforeningen, fordi den bliver aktualiseret hver gang man omtaler den.

Lille Johanne

Allerede før afstemningen d. 10. februar 1920 begyndte iscenesættelsen af genforeningsfestlighederne. Der blev i efteråret 1919 efterlyst en hvid hest, og kongens besøg i den tilbagevendte del af Sønderjylland skulle være så omfangsrigt som muligt.

Kongen havde i mellemtiden gjort sig alvorligt upopulær i påsken 1920 hvor han udløste det eftertiden døbte »Påskekrisen«. Kongen havde under en uoverensstemmelse med den radikale statsminister C. Th. Zahle afskedi-

Kongen hilser på folkemængden ved Frederikshøj 10. juli 1920. (Det Kongelige Bibliotek).

get regeringen. Striden stod bl. a. om Flensborg, som kongen ønskede indlemmet i Danmark, selvom et massivt flertal i byen var gået imod de danske ønsker, om byens tilbagevenden til Danmark ved afstemningen i februar 1920. Socialdemokratiet og Det Radikale Venstre erklærede kongens handlemåde for grundlovsstridig og fagforbundene varslede generalstrejke. Amalienborg Slotsplads vrirlede med demonstranter, der råbte »leve republikken« og »Ned med Christian« og en revolution syntes som et muligt resultat af krisen. Striden blev dog løst ved et kompromis hvor kongen d. 5. april 1920 udnævnte et forretningsministerium, godkendt af politikerne, der kun havde til formål at udskrive valg.

Der var altså al mulig grund til at kongen gjorde en god figur ved genforeningsfestlighederne. Til at forevige den historiske dag var journalister fra nær og fjern ankommet, der blev optaget dokumentarfilm og man havde indbudt flere malere, der skulle fremstille et genforeningsbillede til Frederiksborg Slot. Aviserne gættede spændt på hvilket motiv disse malere ville vælge, og Politiken skrev 14. juli 1920 om hestens ridt over grænsen:

»Maaske bliver dette historiske Øjeblik Motivet for Hans Nicolaj Hansens billede til Frederiksborgmuseet. Han har tilbragt alle Genforeningsdagene i Sønderjylland og gjort omfattende Studier til Løsningen af sin opgave. Maaske vælger han Festen i Dybbøl Skanser. Thi ogsaa her paa

Hans Nicolaj Hansen valgte ikke festen i Dybbøl Skanser til sit genforeningsbillede. Motivet blev den overraskende gestus som kongen gjorde ved at løfte en lille pige op til sig på hesten. Hans Nicolaj Hansen 1921 »Christian X's ridt over grænsen 10. juli 1920«. (Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot).

de omstridte Høje udvidedes Sekunderne og fik varig Betydning. Hvad var størst, hvilken af de mange Begivenheder og Taler greb Sindene stærkest?«

Det blev ikke festen på Dybbøl Skanser, der kom til at fæstne sig i folks hukommelse og gav inspiration til malerne, men derimod kongen på sin hvide hest - selve opfyldelsen af sagnet, der tiltrak sig mest opmærksomhed. Dette skyldtes ikke mindst en helt uventet drejning, som kongen selv stod for.

»Kl. 9 bød landråden for Haderslev kreds P. J. Refshauge kongen velkommen, og jublen slog op om kongen, efterhånden som han banede sig vej gennem de tætte skarer og red ind i Sønderjylland. Her foretog han en af de instinktive handlinger, der kendetegnede kongens situationsforømmelse, han løftede en lille pige op på sin hest og symboliserede dermed den genforening, der nu blev fuldbyrdet« (5).

Pigen hed Johanne Braren og var datter af præsteparret i Åstrup ved Hader-

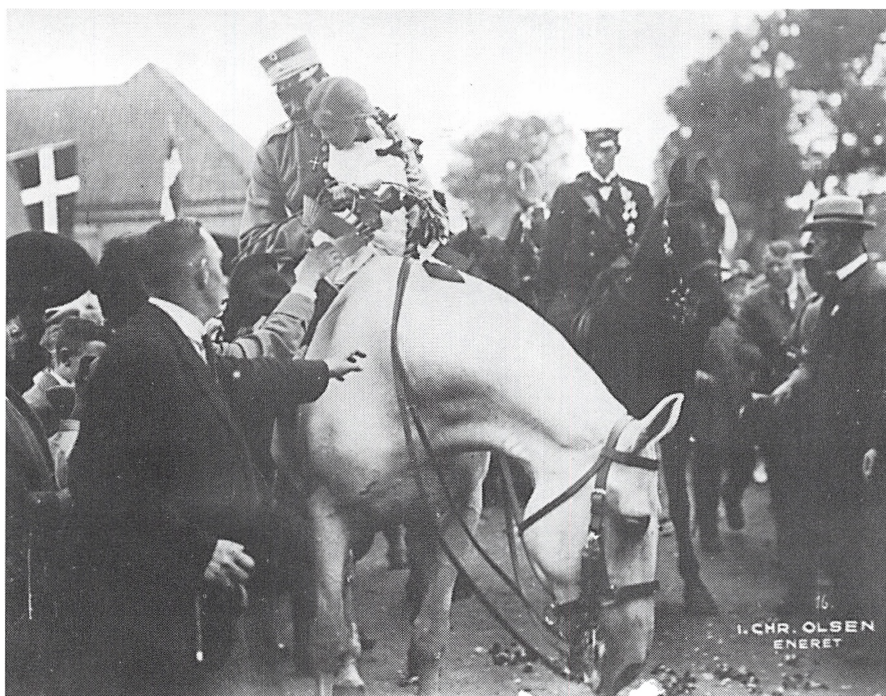
slev. Hun befandt sig sammen med sin mor ved Christiansfeld. De var taget hjemmefra kl. 7 om morgenen for at sikre sig en plads. Kongen skulle først passere den sløjfede grænse kl. 9, men fru Braren mente det var nødvendigt at komme tidligt, hvis de skulle få en plads hvor de kunne se ham. Til lejligheden var Johanne iklædt en hvid kjole med et rødt fløjlsbånd om livet og røde hårløjfer i håret. Johannes mor havde medbragt en blomsterkurv med røde og hvide rosenknopper samt et lille dannebrogflag i silke.

Om sit ridt med kongen har Johanne senere fortalt: »Vi stillede os op mellem den danske og den tyske grænsestation, lige efter den store æresport, der var rejst på den gamle grænselinie. I hånden havde jeg en hvid og en rød rose, som kongen skulle have når han passerede forbi. Men jeg syntes det var for lidt. »Nej, mor«, sagde jeg, »Kongen skal have den store røde rose, som ligger i blomsterkurven. Den har han fortjent«.

Johannes mor skrev begivenheden ned i et stilehæfte, og der kan man læse om hvad der derpå skete: »Jeg ville ikke besvære kongen med at række hånd, men gav Johanne en hvid og en rød rosenknop, som hun skulle give ham. Hun rakte dem frimodigt op; men kongen tog hele hånden, og smilende under tårer sagde han: »Må jeg få hende lidt op på hesten, må jeg?«. Jeg svarede først ikke, troede at jeg hørte forkert; men så spurgte han igen. Jeg svarede: »Ja tak«. Så løftede han hende op til sig, foran på sadlen, bøjede sig og kyssede hendes mund, hvorefter hun tog ham om halsen og gav ham et kys på kinden. »Vil du med til København«, sagde kongen, men hun svarede: »Nej, jeg vil blive hos min moder«.

»Kongen bad mig følge med. Men det kunne jeg ikke. Politiet sagde: »Prinserne må ikke skildes fra kongen«: Johanne holdt hele tiden om kongens hals, og kongen holdt hendes flag i den hånd, hvori han havde tømme. Efter en lille tid så jeg, at Johanne blev angst, hun kunne ikke se mig og var lige ved at græde. Da måtte jeg bryde igennem menneskemængden og kom ud til grøften, som jeg løb hen ad, indtil jeg kom foran toget. Da jeg kom frem, kaldte jeg Johanne ved navn; men for lutter jubel og hurraråb var det næsten umuligt for hende at høre mig. Straks holdt da hesten stille, og jeg løftede hende ned. Idet jeg tog hende sagde kongen: »Må jeg beholde hende?«. Han fik intet svar; thi da jeg så op i hendes ansigt afmaledes der en skræk for, hvad mit svar ville bringe. Kongen bad om min adresse og mit navn. Jeg svarede ham: »Fru Braren, Åstrup«. Så hurtigt som jeg kunne trak jeg Johanne med ned i grøften. Der fik hun et lille nerveanfald, som udtrykte sig i klagende toner. Jeg fik hende til ro; hun fik hatten på, og stille gik vi bagefter hele sværmen (6)«.

Berlingske Tidendes korrespondent Rob. Ludvigsen har også en kommentar til den historiske ridetur:

Kongen løfter Johanne op på hesten 10. juli 1920. (Det Kongelige Bibliotek).

»Det er, som om Jublen ingen Ende vil tage. Folkejublen slaar de to paa den hvide Hest i Møde. Virkeligheden har i Skønhed for en Gangs Skyld overgaaet Sagnet - gamle Danmark har faaet sin røvede Datter frelst tilbage (7)«.

Ved denne gestus levendegjorde kongen en anden fast forestilling blandt folk, nemlig »den røvede datter«. I valgkampen forud for afstemningen omkring Sønderjyllands fremtid, var én af de mest populære valgplakater tegnet af maleren Joakim Skovgaard. Plakaten forestillede Mor Danmark, der omfavner sin frarøvede, men nu hjemvendte datter på broen over Kongeåen. På plakaten stod første strofe af Henrik Pontoppidans kendte digt fra 1918: »*Det lyder som et eventyr, et sagn fra gamle dage: en røvet datter dybt begrædt, er kommer frelst tilbage. Hil dig vor moders øjesten, i nytids-morgenrøde!* (8)«.

I en slags overenskomst mellem befolkningen og kongen skabtes nu en begivenhed i begivenheden, og en eventyrstemning hvilede over sceneriet.

Johanne rider sammen med kongen 10. juli 1920. (Det Kongelige Bibliotek).

Godt nok var det ikke Mor Danmark, men landsfaderen, der løftede et lille barn op til sig. At det var en lille lyshåret pige viser, hvor godt kongen kendte betingelserne for en vellykket begivenhed. Symbolværdien i den lille pige var ikke til at tage fejl af. Den amerikanske folklorist Jeffrey Victor kommenterer: »At være blond og blåøjet i amerikansk kultur er stadigvæk et symbol på tiltrækning og skønhed som det har været, måske, i Europa i århundreder. Jeg tror, at den »blonde, blåøjede jomfru« er et kraftfuldt kulturelt symbol på uskyld og renhed, på usædvanlig skønhed og høj agtelse. Med andre ord, den »blonde, blåøjede jomfru« er et symbol på »idealet«, eller værdsatte værdier. Hun er et symbol på det modsatte af ondskab; det som onde kræfter forsøger at ødelægge« (9).

Den samme symbolværdi blev tillagt Johanne, især blandt journalisterne, der dækkede begivenheden og kunstmalerne, der forevige den.

Kongen selv glemte heller ikke Johanne, for en måned senere modtog hun et brev fra kongen og et fotografi i sølvramme af begivenheden. Senere fik Johanne også gaver til sin konfirmation og sit bryllup. Johanne huskede også den store begivenhed, for hun opbevarede den fine kjole som et klenodie, og skænkede den senere til Haderslev Museum.

Kong Christian X var en konge med sans for iscenesættelse. Johanne kom på forsiden af de landsdækkende aviser næste dag sammen med kongen og hele Danmark kunne læse i Politiken:

»Den lille Pige paa Kong Christians Hest«.

Det blev fastslaaet at Kongen red over Grænsen paa Slaget 9, som Programmet lød. Da han havde redet et Stykke, rakte en Moder sin lille pige op mod ham. Hun havde en dejlig Rosenbuket i Favnen. »Maa jeg tage hende med paa Hesten« sagde Kongen og satte hende foran paa Sadlen. Den lille Pige slog sine solbrændte Arme om Kongens Hals og lo igennem de første forskrækkede Taarer. Hun hed Margrethe og var Datter af Pastor Braren i Bramstrup. Kongen tog hende med næsten til Kristiansfeld. Hun var nær blevet trampet ned af Menneskemængden da hun atter stod paa Jorden. Hun var saa lille, at hun næsten blev borte i Vejens Pløre, men Præstekonen fra Bramstrup fandt alligevel hurtigt sin lille pige igen (10)«.

På trods af små biografiske fejl har journalisten ramt den stemning, der greb alle under Johannes ridetur med kongen. Selv kongen følte sig grebet og han nævnte begivenheden i en tale til Haderslevs befolkning:

»Den Gang jeg i Formiddags tog den lille pige op paa Sadlen og kyskede hende, var det for mig som om hele det sønderjyske Folk dermed lagde sin Skæbne i min Haand. Og De kan være forvisset om, at jeg altid vil have et aabent Øre for Dem, og jeg vil bede Dem om at komme til mig med alt stort og smaat, som det er Skik i Danmark! Et Leve for vort fælles Fædreland, gamle Danmark! (11)«.

Det var en lykkelig dag for kong Christian X: Rideturen over den nu sløjfede grænse, Johanne på hesten, alt tegnede godt. Da kongen ankom til Haderslev skulle han skifte til sin egen brune hest, men den var nervøs og urolig. Pludselig kastede den kongen af og han slog sit ben så voldsomt, at han resten af genforeningsturen var plaget af stærke smerter. Set i lyset af kongens fantastiske entré ved Frederikshøj og de mange rapporter om begivenheden er det værd at bemærke, at uheldet med kongens egen brune hest aldrig har optaget sindene, eller er blevet en del af de mange myter omkring genforeningen. Det var jo nærliggende at betragte ulykken som et dårligt varsel for kongen eller for freden i Sønderjylland, men dette blev tilsyneladende aldrig nævnt og uheldet knap nok rapporteret i medierne.

Spådommen opfyldes, begivenheden huskes og lever videre

H. P. Hanssen, kendt som en fremstående talsmand for de dansksindede sønderjyder under fremmedherredømmet, har i særdeleshed bidraget til at Jom-

fru Fannys forudsigelser omkring genforeningen i 1920, blev opfyldt til punkt og prikke.

I et syn havde Fanny set, at de danske tropper ville komme ind i Åbenrå sydfra og at en dansk konge ville komme ridende på en hvid hest. Kongen var en mand i sin bedste alder og det skulle ske når der var frisk majløv.

Da Kong Christian X red over grænsen til Sønderjylland og genforenede det med Danmark 10. juli 1920 siges det, at H. P. Hanssen i den forbindelse havde haft travlt med at dirigere de danske tropper ind i Åbenrå syd fra som Fanny skulle have spået. Dette blev gjort ved hjælp af en noget besværlig manøvre. Først blev de landsat i Sønderborg, herefter kunne de marchere ind i Åbenrå. På denne måde blev spådommen selvopfyldende.

Den lokalhistorisk interesserede Anne-Helene Michelsen i Åbenrå har følgende mening om H. P. Hanssen og genforeningen:

»Men altså, det med den hvide hest, det er jo sket, og det må vi jo takke den store realistiske politiker H. P. Hanssen for. At han virkelig vil efterkomme det jævne folks, ja visioner, om at den danske konge skal komme ridende, dét får han ordnet, så kong Christian virkelig kommer ridende på en hvid hest den 10. juli 1920 over grænsen deroppe ved den store kro, du ved billedet med kongen, der rider på den hvide hest gennem æresporten, ikke. Alle danskerne er mødt op, der er jo en jubel. Jeg var jo kun 5 år, så jeg har jo kun hørt om det.

H. P. Hanssen fik de danske tropper til at komme ind i Åbenrå sydfra. Ja, de sejlede til Sønderborg, og så kom de jo ind sydfra. Så det blev også rigtigt, han gjorde det for at opfylde Jomfru Fannys spådom. Det har jeg altid undret mig lidt over, nu hvor jeg er begyndt at studere det, men det synes jeg var fint af H. P. Hanssen. Der kunne have været dem, der sagde: »Vrøvl, det vil vi da ikke« og så videre. Nej, det blev som folket havde hørt om, og det var jo storartet. Det gjorde det jo meget ejendommeligt det hele, ikke. Kong Christian, som jo var rytter, gik jo med, og det synes jeg var fint (12)«.

Sådan som Anne-Helene Michelsen fremstiller det, formede H. P. Hanssen bevidst begivenhedens gang. Det må dog anses for sandsynlig, at de danske tropper allerede var stationeret ved den nye grænse, og at det kun var kongen og hans følge, der indtog Åbenrå sydfra. H. P. Hanssens handlinger omkring genforeningen afspejler imidlertid det folklorister kalder »ostension«. Ostension blev introduceret af den amerikanske folklorist Linda Dégh i 1983 og kan defineres som en form for kommunikation, hvor virkeligheden, tingen, situationen eller begivenheden selv fungerer i budskabets rolle (13).

Med ostension betegnes den proces, der finder sted, når et rygte eller

Alex Vincents Kunstforlag udsendte med eneret dette »Postkort« af kongen og Johanne i 1922. Det synes som om kunstneren ikke selv har overværet den historiske begivenhed, da både kongen og Johanne virker yngre end de var. Bemærk at Johanne i denne kunstners gengivelse næsten kælent læner sig op ad kongen. En slående kontrast til Johannes egen oplevelse, der var præget af skræk. (Det Kongelige Bibliotek).

vandresagn, eller i dette tilfælde en spådom, skaber den situation, de handler om. Hermed menes, at en handling ikke bare kan blive til en fortælling (Fannys spådom), men en fortælling kan også blive til en handling (H. P. Hanssen opfylder spådommen). For at forstå budskabet i en begivenhed er

det vigtigt at huske på, at »fortælle«, selv i folkloristik, ikke altid behøver at være identisk med at »tale« (14).

»Ostension« kræver altså en bevidst eller ubevidst handling, således at fortællingen bliver virkeliggjort. Det er H. P. Hanssens forsøg på at skabe de rigtige rammer om genforeningen, et fint eksempel på. En folklorist vil måske tyde hans handling som »ostension«, mens det hos de, der tror på Fanny, aldrig vil blive andet end et bevis på, at hun havde ret - spådommen blev jo opfyldt.

At kong Christian X gerne ville opfylde befolkningens ønsker i forbindelsen med genforeningens kan også ses ved, at han på sin rundtur i Sønderjylland besøgte så mange steder, som det var muligt for ham. I Agerskov gjorde han holdt ved et hyldetræ, hvorom et sagn fortalte, at en dansk kong engang skulle komme og vinde Slesvig tilbage, når træet, efter at have været omhugget tre gange, var blevet så stort, at der kunne bindes en hest til det. Det var nu sket, og kongen havde opfyldt befolkningens ønske om at ville gøre sit til, at sagnet kunne gå i opfyldelse (15).

Ønsket om at forme genforeningen som en begivenhed, der altid ville blive husket, gik i høj grad i opfyldelse. Grunden blev lagt for mange myter denne dag; myter der stadig findes og hjælper med at skabe forestillingen om den perfekte begivenhed.

Både 50-året i 1970 og 75-året for genforeningen i 1995 blev fejret med deltagelse af kongehuset, og de mange historier blev aktualiseret på ny. Johanne var stadig husket og fik sin del af opmærksomheden i 50-året, mens hun i 1995 ikke kunne deltage i festlighederne omkring 75-året for genforeningen 10. juli. I Århus, hvor hun bor nu, fik hun besøg af amtsborgmesteren, som overrakte hende en gave. Johannes datter deltog på moderens vegne i festlighederne og lagde blandt andet en buket blomster ved genforeningsstenen på Frederikshøj. Historien lever videre.

Noter og henvisninger

1 Artiklen er baseret på Pfeffer, Heidi 1992: »Snakken gik jo«. Et studie af materiale om Jomfru Fanny, belyst som rygter, mediedrama og folkloristisk tradition. Speciale, Institut for Folkloristik, Københavns Universitet. 2 Thomsen 1945, 61-62. 3 Thaulow 1937, 425. 4 Victor 1989, 35-36. Min oversættelse. 5 Fink 1979, 216-217. 6 Braren 1938: Utrykte erindringer. 7 Ludvigsen 1920, 34. 8 Se også Inge Adriansen & Immo Doege 1992: Dansk eller tysk? Billeder af national selvforståelse i 1920. 9 Victor 1989, 39. Min oversættelse. 10 Politiken 11. juli 1920 11 Ludvigsen 1920, 43. 12 Pfeffer 1992a. 13 Dégh 1983, 5-6. Min oversættelse. Se også Ellis 1989 og Fine 1991. 14 Dégh 1983, 5. Min oversættelse. 15 Ludvigsen 1920.

Litteratur:

- Adriansen, Inger & Immo Doege 1992: Dansk eller tysk? Billeder af national selvforståelse i 1920. Sønderjyske billeder 3. Aabenraa.
- Alver, Brynjulf 1973: Historiske segner og historisk sanning. *Norveg* nr. 9, 89-112.
- Berlingske Tidende 11. juli 1920
- Bram, Eskild 1987: Danmark. Sønderjylland. Gyldendal.
- 1989: Johanne og Christian X. *Jydske Tidende* 15. januar.
- Braren, Elisabeth 1938: Utrykte erindringer. Privat eje.
- Caspersen, Jes Peter 1990: Sådan var det. Erindringsbilleder. *Sønderjyske Levnedsløb* nr. 27. Historisk Samfund for Sønderjylland.
- Christiansen, Niels Finn 1990: Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie. Klassesamfundet organiseres 1900-1925. Bind 12.
- Danstrup, John og Hal Koch (red.) 1978: Danmarks Historie. Velfærdsstaten på Vej 1913-1939. Bind 13. Politikens Forlag.
- Dégh, Linda & A. Vázsonyi 1983: Does the Word »Dog« Bite? Ostensive Action: A Means of Legend-Telling. *Journal of Folklore Research* I, 5-34.
- Dybmoose, Børge 1984: Sønderjylland før og nu. Aschehoug.
- Ellis, Bill 1989: Death by Folklore: Ostension, Contemporary Legend, and Murder. *Western Folklore* nr. 1, 201-220.
- Emtkjær, Bodil 1995: Min mor var pigen på den hvide hest. *Skive Folkeblad* 11. juli 1995.
- Fine, Gary Alan 1991: Redemption Rumors and the Power of Ostension. *Journal of American Folklore* 104, nr. 412, 179-181.
- Fink, Troels 1979: Da Sønderjylland blev delt 1918-1920. Bind III. Institut for Grænseregionsforskning.
- Friis, Aage; Axel Lindvald og M. Mackeprang 1943: Schultz Danmarkshistorie. Vort folks historie gennem tiderner skrevet af danske historikere. Bind VI. J.H. Schultz Forlag.
- Hvidtfeldt, Johan og Peter Kr. Iversen 1967: Åbenrå Bys Historie II. Historisk Samfund for Sønderjylland nr. 25.
- 1974: Åbenrå Bys Historie III. Historisk Samfund for Sønderjylland nr. 25.
- Jensen, Ulrik 1980: Den lille Johanne på kongens hest. *Familie Journalen*.
- La Cour, Vilhelm; Knud Fabricius; Holger Hjelholt og Hans Lund (red.) 1933: Sønderjyllands Historie. Tidsrummet 1864-1920. København.
- Ludvigsen, Robert 1920: En Konges Ridt. Genforeningsfestlighederne 9.-15. juli 1920 i Skrift og Tale. Vilhelm Priors Kgl. Hofboghandel. København.
- Mentz, Jørgen og Søren Mørch 1975: Myte og realitet i Danmarkshistorien. En undersøgelse af traditionsudvikling i historiske kilder. *Kildehæfte til Fundamental historie, GAD*.
- Møller, Peter J. 1978: Haderslevdreng mellem tysk og dansk. Historisk samfund for Sønderjylland.
- Nationaltidende 11. og 12. juli 1920
- Pfeffer, Heidi 1992: »Snakken gik jo«. Et studie af materiale om Jomfru Fanny, belyst som rygter, mediedrama og folkloristisk tradition. Speciale, Institut for Folkloristik, Københavns Universitet.
- Pfeffer 1992a: Interview med Anne-Helene Michelsen, Åbenrå. Utrykt.
- Plov, Christine 1989: Lærerhjem og lærerindliv. *Erindringer fra Sønderjylland 1871-1920. Sønderjyske Lednedsløb* nr. 26.
- Politikeren 11. og 14. juli 1920
- Rying, Bent og Gregers A. Jensen 1977: Sønderjylland med Vadehavet og Rømø. Gyldendals Egnsbeskrivelser.
- Sørensen, H.E. 1972: Grænsen drages. Sønderjylland 1918-1920. Melbyhus.
- 1984: Østkysten. Forlaget Melbyhus.
- Thaulow, Th. 1937: Kong Christian X og det danske folk 1912-1937. København.
- Thomsen, Marie 1945: Jomfru Fanny. Haderslev.
- Victor, Jeffrey S. 1989: A Rumor-Panic About a Dangerous Satanic Cult in Western New York. *New York Folklore* Vol XV, Nos. 1-2, 23-49.

Summary

One of the grand moments in Danish history was the Reunification of Denmark with the northern part of Schleswig on July 10. 1920. Since the War of 1864 all of Schleswig had been under German rule but the population of the region had voted Northern Schleswig back to Denmark in a national referendum.

The Reunification itself was symbolized by the Danish King Christian X crossing the now abolished border between Denmark and Northern Schleswig on horseback. The monarch rode a white horse, perhaps due to an ancient prophecy first pronounced in the 19th century by Maiden Fanny from the town of Åbenrå under German rule. She proclaimed that the reunification with Denmark the King would come riding on a white horse. The horse in question has since become the subject of much discussion because many believed that the horse was in reality not white but dapple-grey. In this way the King allegedly cheated. The horse was, however, an albino, but the story is known by virtually every Dane.

During his ride King Christian X lifted a little girl by the name of Johanne onto his horse. This act was later seen as a symbol of Northern Schleswig regained. The gesture on the part of His Majesty echoed one of the many poems written shortly before the historical event: It sounds like a fairy tale, a myth from days of old: a purloined daughter long lamented is safely returned to her home.

The ride of the King across the border and into the town of Åbenrå was staged in accordance with Maiden Fanny's prophecy that the King would enter the town from the South. This was before arranged by the politician H. P. Hansen who wished to fulfill the people's vision of a rightful reunification. His initiative is called »ostension« – a concept introduced by Linda Degh in 1983. *Ostension* defines the process when a rumour or a legend – in this case a prediction – evokes the situation in question. An act cannot turn into a tale, i.e. Maiden Fanny's prediction of Reunification, however, a tale can turn into an act, i.e., H. P. Hanssen's realization of the prophecy of Reunification.

The stories surrounding the Reunification will become real every time it is cited. To this very day people remember the King and his white horse and the little girl Johanne who got to ride with the King – a ride to be remembered for the rest of her life. The story lives on.

Skudehavnen

– et erhvervsfiskermiljø i København

Af Torkil Adersen (1)

Der er drevet fiskeri i Københavns Nordhavn siden slutningen af forrige århundrede. Fiskerne har haft en noget omtumlet tilværelse, da de er blevet flyttet rundt i takt med Nordhavnens udbygning. De sidste ca. 25 år er fiskeriet blevet drevet fra Skudehavnen, hvor en række sejlklubber, bådelaug og småvirksomheder også holder til.

Det er bemærkelsesværdigt, at der midt i Københavns Havn findes en aktiv fiskerihavn. Mens fiskeriet i flere af de traditionelle fiskerlejer ved Øresund er forsvundet, og lejerne er blevet omdannet til rene lystbådehavne, har man i Skudehavnen formået, at fastholde et levende erhvervsfiskeri. Havnen er i dag den mest aktive fiskerihavn på den danske øresundskyst.

Skudehavnen har hidtil ført en forholdsvis anonym tilværelse. Det er først i forbindelse med Havnevæsenets planer om at flytte eller nedlægge Skudehavnen som led i en udbygning af Nordhavnen, at medierne og planlægningsmyndighederne har vist interesse for det særlige miljø her.

Havnens særlige karakter med småvirksomheder, selvbyggede klubhuse, kolonihavelignende skure og fiskerihavnen adskiller den markant fra den omkringliggende industrihavn og giver indtryk af noget selvgroet, der ikke har været genstand for en overordnet planlægning. Det er især Skudehavnen sociale og rekreative kvaliteter man har peget på. Man har betragtet den som et særligt rekreativt miljø og begreber som fristed og åndehul er ofte blevet brugt. Fiskerihavnen med dens redskabsskure og fartøjer er i denne sammenhæng blevet betragtet som et stemningsfuldt eller provinsielt indslag.

Man har frygtet, at miljøet ville gå tabt hvis Skudehavnen skulle flyttes. Derfor har der været mange kræfter i gang for at bevare den (2). Det er fra fleres side blevet hævdet, at Skudehavnen udgjorde en ideel blanding af rekreative funktioner og erhverv. Men ingen har hidtil kunnet gøre rede for, hvorledes fiskerihavnen hang sammen med Skudehavnen øvrige funktioner udover som et stemningsskabende element.

Denne ensidige fokusering på Skudehavns rekreative værdier viser sig imidlertid at være uhensigtsmæssig, når man underkaster fiskeriet et nærmere studie.

Det billede der tegner sig af fiskerne er alt andet og meget mere end blot provinsielt, stemningsfuldt og charmerende. Går man ned i Skudehavns historiske forudsætninger viser det sig at det selvgroede miljø i høj grad er et resultat af havnevæsenets dispositioner gennem de seneste ca. 100 år.

Fiskerihavnens historie

Fiskerihavnens placering og dens forudsætning hænger sammen med udbygningen af Østerbro og udviklingen af Nordhavnen siden slutningen af forrige århundrede. Før den tid er der intet, der tyder på at der har været drevet noget fiskeri af betydning fra Østerbro-området.

Udbygningen af Københavns Havn mod nord begyndte først i 1880'erne da Kastellet havde mistet sin militære betydning. I 1894 blev Frihavnen anlagt og nord for denne blev Kalkbrænderihavnen bygget som almindelig toldhavn. Kalkbrænderihavnen blev i 1900 udbygget med en bølgebryder, kaldet Sundkrogen. I læ af denne havde man fået et beskyttet farvand, hvor mindre fartøjer, deriblandt en række fiskerfartøjer holdt til.

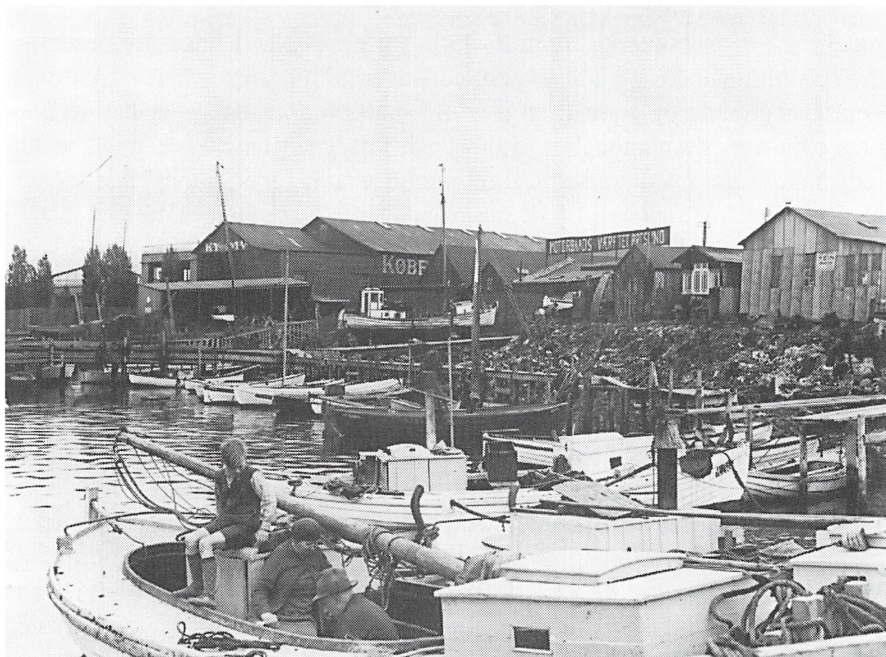
Da den første store udbygning af Frihavnen begyndte i 1915 henvendte Københavns Fiskeriforening sammen med Taarbæk-Vedbæk og Skovshoved fiskeriforeninger sig til havnevæsenet med en anmodning om at få etableret en lille fiskerihavn for fiskerne fra Østerbro. Havnevæsenet anlagde derefter en primitiv fiskerihavn med en anløbsbro og bedding på den østlige side af den nye indsejling til Kalkbrænderihavnen. (Der hvor Paustians møbelhus ligger i dag).

I April 1915 blev Østerbro Fiskeriforening dannet med 24 medlemmer. Østerbro Fiskeriforening voksede sig hurtigt stor. Antallet af både var i løbet af kort tid steget fra ca. 30 til ca. 70, og bådene var gradvis blevet større. Derfor måtte havnevæsenet bygge en større bedding allerede i 1917 og anvise midlertidigt plads til en række både lige udenfor fiskerihavnen.

Fiskerihavnen blev liggende dér de næste ca. 25 år og i denne periode blev indsejlingen til Kalkbrænderihavnen også hjemsted for en række badeanstalter, sejl- og roklubber og mindre bådebyggerier.

Nordhavnen blev samtidig udbygget kraftigt. I 1919 påbegyndtes etableringen af et nyt dybvandsbassin til Frihavnen, 10-meterbassinet. I den forbindelse blev Skudehavnen etableret, i første omgang som dækmole til at beskytte 10-meter bassinet mens det var under bygning. Tanken var så, at Skudehavnen senere kunne indgå i Frihavnen som endnu et dybvandsbassin.

10-meterbassinet var et meget ambitiøst projekt, der var kommet i stand

Fiskerihavnen ved Kalkbrænderhavnsløbet 1936. Masterne kunne lægges ned så man kunne sejle ind til fisketorvet, eller skyde genvej gennem Københavns Havn ned til Køge Bugt. I baggrunden ligger Københavns Yacht og Motorbaads Værft, som blev flyttet om i Skudehavnen sammen med fiskerne. Allerede på dette tidspunkt havde området omkring fiskerihavnen fået den karakter, der senere gjorde Skudehavnen til noget særligt. Fiskernes skure lå tilbagetrukket i land. (Foto: Københavns Bymuseum).

på baggrund af en kraftig stigning i skibstrafikken under Første Verdenskrig. Men allerede i 1921 måtte man indstille arbejdet, da skibsfarten løb ind i en krise. Man stod således med Skudehavnen og et nyt halvfærdigt dybvandsbassin, der ikke kunne tages i brug efter den oprindelige hensigt.

Begge bassiner fandt dog hurtigt anvendelse som oplagsplads for fragtskibe der var taget ud af drift. I Skudehavns nordvestlige hjørne blev der bygget en benzinhavn og den østlige side blev brugt som tippeplads.

Derudover fungerede både 10-meterbassinet og Skudehavnen som hjemsted for en lang række bådebyggere, ro- og kajakklubber, sejlklubber, søspejdertropper, fiskere, nyttehaver, badeanstalter, småvirksomheder m.v. Altsammen funktioner, som Skudehavnen har rummet indtil i dag.

Skudehavnen blev af havnevæsenet betragtet som et reserveareal, der indenfor en overskuelig fremtid skulle inddrages i havnens almindelige drift. Aktiviteterne i Skudehavnen var noget man i havnevæsenet nødtvungent accepterede og som til en hver tid måtte indpasses under havnevæsenets overordnede planer. Det gjaldt også for fiskerihavnen. I 1937 besluttede havnevæsenet, at kajsætte Kalkbrænderihavnsløbet, hvor fiskerihavnen lå. Det betød, at fiskerne og de andre brugere af området måtte flytte om i Skudehavnen.

Samme år dannedes Fremtidens Frie Fiskeriforening, hvis hovedformål var, at varetage medlemmernes interesser i forhold til havnevæsenet. Medlemmerne var fiskere fra Christianshavn, Sydhavnen og nordhavnsområdet, som ikke havde været med i en af de eksisterende fiskeriforeninger, og en stor del af dem var bierhvervsfiskere.

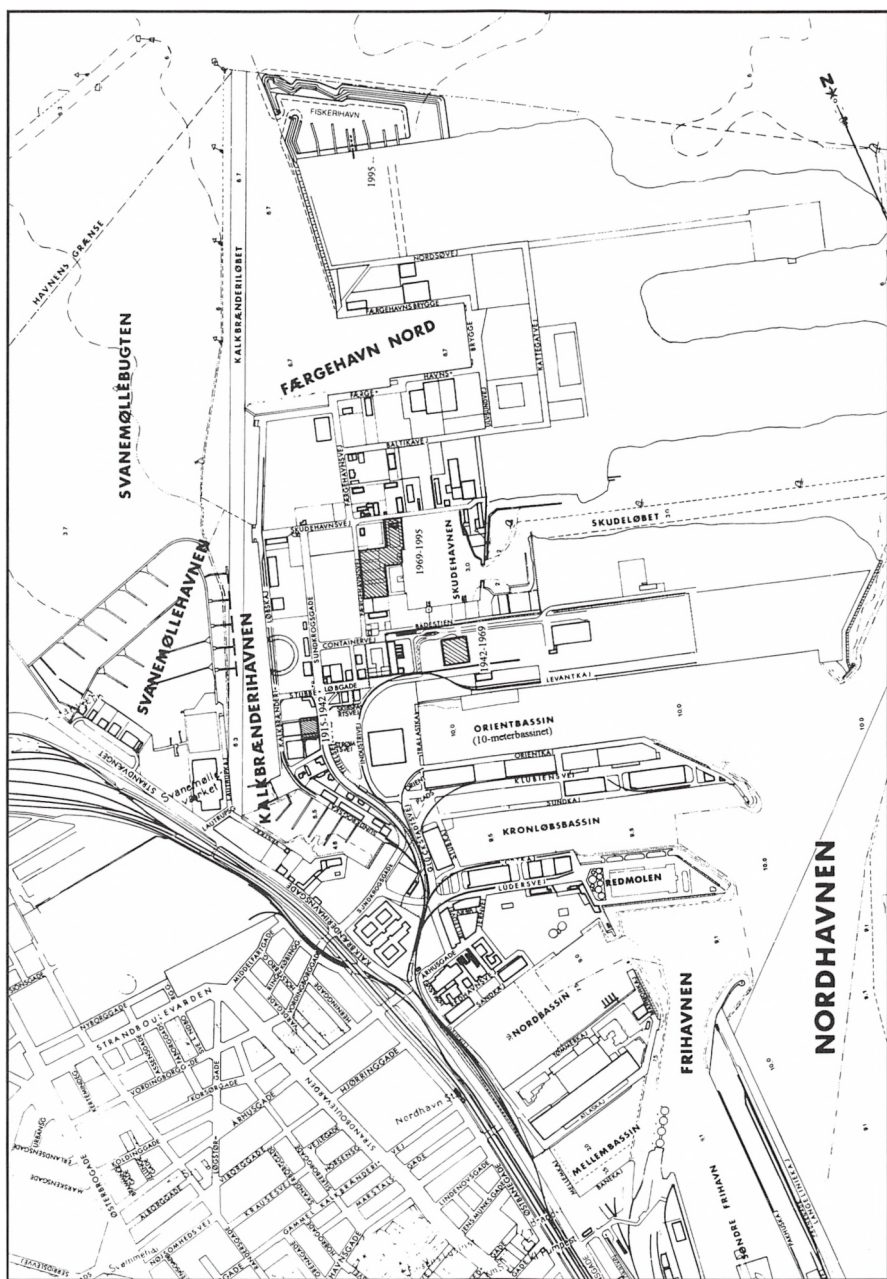
Der var efterhånden kommet mange fiskere til i skudehavnsområdet, og der var derfor stor interesse for at få plads i den nye fiskerihavn. Det var Østerbro Fiskeriforening, der forhandlede med havnevæsenet, som bestemte at der kun blev plads i den nye fiskerihavn til de fiskere, der oppebar 3/5 af deres indkomst fra fiskeriet og som havde ernæret sig ved fiskeri i mindst 2 år. Det betød, at Østerbro Fiskeriforening i første omgang kun fik plads til 40 af sine 60 medlemmer. Der var imidlertid 60 pladser i den nye fiskerihavn, og de resterende 20 pladser blev tilbudt medlemmer af Fremtidens Frie Fiskeriforening, som kunne opfylde kravene. Foreningen var dog utilfreds med at være holdt udenfor forhandlingerne og afviste tilbuddet. Det endte derfor med, at Østerbro Fiskeriforening blev ene om at repræsentere fiskerne i Fiskerihavnen. Den anden forening fik anvist en plads i bunden af 10-meterbassinet, og måtte leje sig ind hos Østerbro fiskeriforening, når de skulle på bedding.

Til gengæld for at være ene om at repræsentere fiskerne i den nye fiskerihavn skulle Østerbro Fiskeriforening opretholde ro og orden og sikre, at alle medlemmerne opfyldte havnevæsenets krav. Det betød, at foreningen fra tid til anden måtte ekskludere medlemmer der ikke honorerede disse krav.

Fiskerihavnen stod færdig i 1942, den lå nu på sydsiden af Skudehavnen. Som naboer mod vest havde man fået et par sejlklubber og et par mindre værfter. Fiskernes skure var blevet flyttet fra Kalkbrænderihavnsløbet ved havnevæsenets hjælp. Den nye havn var både større og bedre end den gamle. Der var plads til 44 større både og 20 mindre joller. Der var indrettet bedding og 2 stejlepladser og der var opstillet i alt 57 skure.

Selvom den nye fiskerihavn var både større og bedre end den gamle var der tale om en midlertidig foranstaltning. Fiskerne var blevet stillet i udsigt, at de kunne få lov til at blive liggende i ca 10 år. Alligevel skulle der gå mere end 25 år før de skulle flytte igen.

Op igennem 50'erne og begyndelsen af 60'erne skete der ingen større

Nordhavnen 1996. Fiskerihavnens placering gennem årene er tegnet ind. Man kan ved at se på fiskerihavnens placering gennem tiden få et indtryk af hvor meget området er blevet bygget ud. (Kort: Københavns Havnevesen).

Fiskerne i Skudehavnen 1957. Som man også kan se på billede 1 er der kvinder om bord. Mens det i andre dele af landet har været mændene der stod for selve fiskeriet, har det været almindeligt blandt Skudehavns fiskere at tage deres koner med som besætning. (Foto: Yde-Andersen, Nationalmuseet).

ændringer i Nordhavnsområdet. Først i midten af 60'erne, begyndte udviklingen at tage fart. Færgehavn Nord blev etableret nordøst for Skudehavnen, og den inderste del af Skudehavnen blev fyldt op. Samtidig fortsatte opfyldningen af området omkring 10-meter-bassinnet og i 1968 besluttede man sig for at etablere en containerterminal ved 10-meterbassinnet. Det betød, at fiskerne og de nærliggende sejlklubber skulle flytte og i 1969 blev de flyttet til den plads i Skudehavnen, som de beholdt indtil 1995.

Denne gang blev de to fiskeriforeninger placeret side om side. Men Østerbro fiskeriforening fik den bedste beliggenhed og de bedste lejevilkår. Flytningen foregik stort set på samme måde som sidst. Havnevæsenet stod for etablering af bådebroer og bedding og flyttede fiskernes skure, mens fiskerne selv måtte stå for elinstallationer, ishus m.v.

Lige som ved den forrige flytning var fiskernes lejemål begrænset til 10 år, og ligesom før er der gået ca 25 år inden en ny flytning er blevet aktuell. I den forløbne tid er området øst for Skudehavnen vokset kraftigt ved opfyldning, og den ligger i dag klemmet inde mellem Frihavnen og en række større havnerelaterede virksomheder.

Barkning af ruser i fiskernes første skurby 1933. Redskaberne krævede meget vedligeholdelse og en stor del af fiskernes arbejde foregik i land. I baggrunden ses fiskernes stejleplads og deres primitive skure. Flere af skuerne flyttede med i 1940. (Foto: Københavns Bymuseum).

Den konstante midlertidighed

Der har været en rød tråd i havnevæsenets praksis overfor fiskerne. De er blevet placeret på havnens yderste arealer. Forholdene har været primitive og af midlertidig karakter. Til gengæld har huslejen altid været relativ lav fordi der har været tale om midlertidige foranstaltninger på arealer, der ikke kunne lejes ud på andre vilkår. Det er på den baggrund, at fiskerne har delt skæbne med sejlklubberne og de andre brugere af Skudehavnen. Hver gang at udviklingen, omend senere end ventet, har indhentet dem er de blevet henvist til nye arealer af perifer økonomisk betydning. Her har man så fået mulighed for at slå sig ned og være nogenlunde overladt til sig selv. Det er i disse forhold, den konstante midlertidighed, at man kan finde forklaringen på Skudehavnenes særlige fysiske karakter.

Fiskeriets udvikling

Der har siden 1933 været forbud imod at bruge aktive redskaber som vod og trawl i Øresund. Redskaber som ruser, kroge, nedgarn og bundgarn har derfor været de væsentligste i fiskeriet fra nordhavnsområdet. Hvorledes fiskeriet har formet sig i de første årtier er der stort set ingen vidnesbyrd om, men fra 1930'erne var krog- og rusefiskeri efter ål det vigtigste sommerfiskeri, og man havde stiftet en åleeksportforening, der stod for afsætningen. Om vinteren drev man torskefiskeri med ruser når vejret tillod det og afsatte fangsten på Københavns Fisketorvet. Fartøjerne var mindre både på op til 5 tons og var som regel med en besætning på 2 mand.

Torskefiskeriet fik efterhånden større betydning og efter Anden Verdenskrig blev der opført et lille filetskæveri tæt ved Fiskerihavnen. I begyndelsen af 1950'erne kom der et par bundgarnsfiskere til. Dette fiskeri fortsatte indtil 1970, hvor det måtte stoppe på grund af forureningen.

Man handlede tidligere overvejende med levende fisk, der blev holdt i hyttefade indtil de skulle sælges. Men i 1960'erne blev handelen med slagtet fisk det vigtigste og man fik anskaffet en gammel jernbanevogn, der fungerede som kølehus.

Fiskeriet var i 1960'erne stagnerende. Men efterhånden som de nye nylonmaterialer vandt frem kom der mere gang i garnfiskeriet. Det var dog først da den arbejdsbesparende hydrauliske garn- og ruse tromle blev introduceret i slutningen af 1960'erne, at fiskeriet begyndte at blomstre op. Det var først i rusefiskeriet efter ål, at man fik glæde af de nye tromler. Besætningen kunne skæres ned til en mand, samtidig med at man kunne håndtere flere ruser. I slutningen af 1970'erne oplevede man en kraftig opblomstring af garnfiskeriet. Prisen på sild var meget høj og med de nye monofilgarn og den hydrauliske garntromle blev det meget lukrativt, at fiske sild i Øresund. Det gode sildefiskeri varede et par år ind i 1980'erne. Der kom fiskere fra hele landet til Skudehavnen og begge fiskeriforeninger oplevede en stor medlemstilgang. Da priserne på sild faldt igen, søgte stadig flere fiskere udenbys, bl.a. til Vestkysten efter tunger om foråret og sommeren. Alligevel var der flere, der faldt fra. Efterhånden fik garnfiskeri efter torsk udfyldt det »hul« der opstod efter sildefiskeriet, og siden slutningen af 1980'erne og frem til 1992 har man haft et rimeligt godt torskefiskeri. Sildefiskeriet har i dag kun en marginal betydning.

Fiskeriet i dag

Fiskeriet drives i dag fra mindre både på mellem 5 og 20 tons med en til tre mand. Udviklingen indenfor hydraulisk dæksudstyr, som garn- og ruse-tromler, har gjort det muligt, at drive fiskeriet fra enmandsbetjente både, og

denne type udgør i dag en væsentlig del af fiskerflåden i havnen. Østerbro Fiskeriforening har 28 aktive medlemmer og ca. 6-8 passive. Fremtidens Frie fiskeriforening har ca. 48 medlemmer, hvoraf 4-5 er erhvervsfiskere, 2-3 er bierhvervsfiskere, mens resten går under betegnelsen fritidsfiskere (3).

Foruden de hjemmehørende fiskere, er der en væsentlig gruppe, som gør brug af Skudehavnen, det er de udenbys fiskere. Ligesom de fleste lokale fiskere på et eller andet tidspunkt i deres karriere har drevet fiskeri uden for Øresund, så er der en også række fiskere fra andre havne, der søger til Skudehavnen. I slutningen af 1970'erne og begyndelsen af 1980'erne da sildefiskeriet var på sit højeste kom der fiskere fra stort set hele landet, og i de seneste år er der kommet 7-8 bornholmske garnfiskere, som har taget del i det gode torskefiskeri i Øresund om efteråret og vinteren.

I dag er torskefiskeriet og ålefiskeriet det vigtigste, men der fiskes også efter stenbider og fladfisk. Torskefiskeriet foregår stort set hele året rundt, men ikke så intensivt om sommeren. Ålefiskeriet foregår fra marts til september med sommermånederne som højsæson. Fangsten bliver afsat til Fisketorvet, en opkøber eller til Odden Fiskeauktion. Åleeksportforeningen er blevet nedlagt og de fleste ål sælges til en opkøber. Foruden den officielle handel sælges en mindre del af fangsten over kajen til privatpersoner. For enkelte fiskere har denne handel forholdsvis stor betydning.

Fiskeriets driftsformer

Fiskeriet i Skudehavnen kan i første omgang se ud som et utidssvarende fiskeri. Med de mange mindre fartøjer og de lidt rodede småskure, kan det være svært at få øje på at havnen danner rammen om et erhvervsfiskeri, der er fuldt så moderne og tidssvarende som fiskeriet i de større danske fiskerihavne. I fiskerihavnen findes der ganske vist en række fiskere, der udelukkende har fiskeriet som en hobby, men hovedparten driver fiskeriet som erhverv og kan, i lighed med fiskeriet i de traditionelle fiskerihavne analyseres, som varianter af den samme praksis. Nemlig den praksis der knytter sig til selvstændige fangstenheder baseret på partsfiskeri (4).

Det, som slår en når man begynder, at studere fiskeriet i havnen, er den store variation i driftsformer man finder. Det er ikke blot i forholdet mellem de to foreninger og forskellen mellem bierhvervs- og erhvervsfiskere at de store forskelle skal findes. Forskellene skal i højere grad findes i den måde de enkelte fiskere tilrettelægger deres fiskeri og afstemmer det efter deres omkostningsniveau.

Der er stor forskel på hvor intensivt man driver fiskeriet, og hvordan man fordeler tiden mellem at være på havet og være i land. For nogle er det afgørende at kunne tilbringe så meget tid som muligt på havet. De kører

Skudehavnen, vinteren 1985. Alle hjemmehørende fartøjer er i havn på grund af isen. Det sker sjældent, for det meste ligger flere fartøjer udenbys, og der er næsten altid fremmede fartøjer på besøg. Svanemølleværket i baggrunden afslører at vi befinder os tæt på Københavns centrum.

(Foto: forfatteren).

med en relativ høj omsætning og bruger kun et minimum af tid på reparation og fremstilling af redskaber; dem køber de færdigmonterede ude i byen. Andre lægger en stor indsats i at fremstille og vedligeholde redskaber. Det gælder især i ålerusefiskeriet, hvor fremstilling og vedligeholdelse af redskaber er meget tidskrævende.

Der er fiskere, der driver et meget varieret fiskeri, fortrinsvis i Øresund. De har et meget alsidigt redskabskompleks, der gør dem i stand til at følge de sæsonmæssige svingninger i lokalfarvandet. Nogle fiskere har således redskaber til 5 eller flere forskellige fiskerier i Øresund. Det kan være garnfiskeri efter torsk, fladfisk, sild og stenbider og rusefiskeri efter ål. Andre fiskere er mere specialiserede og begrænser deres fiskeri til bestemte sæsoner, og de har derfor et mere ensidigt redskabskompleks.

Fleere fiskere i Skudehavnen driver et lille fiskeri med et meget lavt udgiftsniveau. Det er ikke kun gamle fiskere på retræte, som driver lidt ålefiskeri i sommermånederne. Der findes også yngre fiskere, der baserer deres indtægt alene på det lokale torskefiskeri men som holder udgifterne nede ved bl.a. at fremstille deres garn selv.

At drive et specialiseret lokalt fiskeri er ikke ensbetydende med at fiskeriet foregår med få redskaber. Enkelte fiskere har specialiseret sig i at drive et intensivt ålefiskeri med flere hundrede ruser, og andre har specialiseret sig i at drive et intensivt torskefiskeri med garn.

Udover de nævnte driftsformer, der alle er meget stedbundne, findes der en række fiskere, som tilbringer en stor del af året udenfor Øresund. Det er fiskere, der har specialiseret sig i et bestemt fiskeri og som en slags nomader sejler rundt i de danske farvande afhængigt af hvor deres form for fiskeri for tiden er bedst. Det er torskefiskere, som er udenbys det meste af efteråret, vinteren og foråret. De er hjemme i Skudehavnen i sommermånederne, hvor de tager den med ro og i det tidlige efterår hvor de tager del i torskefiskeriet i Øresund.

Men der er også fiskere der bruger Skudehavnen som vinterbase, mens sommeren går med et intensivt tungefiskeri i Kattegat og på Vestkysten. Vinteren bliver så brugt i Skudehavnen til torskefiskeri i Øresund med de udtjente tungegarn og til fremstilling af nye.

Erhvervsfiskernes faglige miljø

Det er variationerne fremfor ensartetheden, der præger fiskeriet i Skudehavnen. Fiskerne har vidt forskellig baggrund, bor spredt udover hele Storkøbenhavn, og er kun i begrænset omfang bundet sammen af slægts- eller familierelationer (5). Alligevel har man flere fælles interessefelter og sammen danner fiskerne et fagligt miljø, med udveksling af erfaringer men også med indbyrdes konkurrence. Den tid på dagen, hvor der er mest aktivitet i havnen er om eftermiddagen, når fartøjerne kommer ind med dagens fangst. Når de har lagt til, begynder fiskerne at losse fangsten. Fiskene bliver lagt i kasser og iset, hvorefter de bliver kørt op i ishuset.

Der er som regel en del folk på broerne. Det er folk der er kommet ned i havnen for at købe fisk direkte over kajen eller som blot er nysgerrige. Fiskerne samles også på broen. De går rundt for at se, hvad de andre har bragt i land, får sig en sludder og eventuelt en øl. Bliver man ikke færdig med at snakke, mens man står på broen, plejer man at fortsætte oppe i et af skurene.

Denne snak med de andre fiskere anses af de fleste for at være af stor betydning, så selvom de ikke skal på havet, tager de fleste fiskere alligevel i havnen, dels for at arbejde med vedligeholdelse af redskaber og fartøj, men også for at snakke med kollegerne og følge med i hvad der sker.

Set udefra synes denne del af fiskernes daglige virke at være en form for adspredelse. Men følger man livet i fiskerihavnen igennem længere tid vil man opdage, at der er emner, som dukker op igen og igen og som indtager

en central plads i deres samtalestof. For at forstå betydningen af dette samvær må man kaste et blik på fiskernes praksis:

Som fisker driver man en selvstændig virksomhed, der hele tiden må kunne tilpasse sig og omstille sig. Man må holde sig orienteret om markedsforhold, nye driftformer og teknologi osv. Man må holde sig a jour og sikre at ens materiel er på højde med de andres.

Det er imidlertid ikke nok at have sit udstyr i orden. Et dagligt problem er at lokalisere de gode fangstpladser. Derfor er viden om fangstpladser, sæsonsvingninger, farvandsforhold m.v. en usynlig men nødvendig del af fiskerens driftsmidler, som det er umuligt at holde rede på alene. En vigtig kilde til denne form for oplysninger er derfor de andre fiskere.

Men fiskerne er både kolleger og konkurrenter. Så længe fisken er i vandet er det i princippet frit for alle at fange den, og fiskerne er i konkurrence om at tappe havet for dets resurser. Man står derfor i et spændingsforhold mellem behovet for at få oplysninger om gode fangstpladser, og ønsket om at holde sin egen viden for sig selv. Derfor er det noget af et spil, der foregår når man søger oplysninger og viden hos sine kolleger:

»En del af, hvad skal man sige, den næste dags fiskeri får man ved at sidde oppe i skurene og snakke, fordi så er der een der.. , så får man lige opsnappet: »Nå han ligger derovre. Nå han havde lidt mere end du havde i dag, og ham der, han..« Så kan man lissom skyde sig lidt ind på fiskene ikk.«(Torben, fisker i Skudehavnen)

Den daglige omgang fiskerne imellem foregår i noget, der ligner en afslappet atmosfære. Men den erfaringsudveksling, der finder sted, er meget vigtig for fiskerne, og det er ikke hvem som helst man deler sin viden med. Det er afgørende for relationerne i mellem fiskerne, at de har noget at give hinanden.

Man er først og fremmest interesseret i oplysninger fra folk, der ligger i det samme fiskeri som een selv. Det betyder, at de største konkurrenter paradoksalt nok også kan være den mest attraktive samarbejdspartner. Men det betyder også, at det fælles interesseområde bliver mindre jo mere forskelligt man driver sit fiskeri. Man finder derfor oftest sammen i makkerskaber med fiskere, der (periodevis) driver det samme fiskeri, mens fiskere, der driver et andet fiskeri har en mere perifer betydning, både som samarbejdspartnere, men også som konkurrenter.

Erhvervsfiskermiljøet i Skudehavnen er på den ene side meget lokalt, men på den anden side indgår det også i et fagligt miljø, som dækker et langt større område. Flere fiskere henter en stor del af deres indkomst i fremmede farvande og indgår her tætte relationer til andre fiskere. De udenbys fiskere, der besøger Skudehavnen er med til at bibringe de lokale

fiskere nye impulser, og den teknik og de metoder, der anvendes, er ikke udviklet alene på baggrund af lokale erfaringer og selv de mest stedbundne fiskere nyder godt af at være delagtiggjort i et fagligt miljø, der går udover de lokale rammer.

I forhold til den øvrige Skudehavn udgør erhvervsfiskerne et meget lukket miljø der er bygget op omkring nogle specifikke faglige relationer. Det er begrænset, hvor meget fiskerne har at gøre med lystsejlerne, og det virker meget uhensigtsmæssigt at betragte fiskerne som en integreret del af et samlet Skudehavnmiljø. Fremfor at tale om et helhedsmiljø ville det være mere frugtbart at tale om flere specifikke miljøer med udgangspunkt i hver deres livsform.

Skudehavns flytning.

Fiskerihavnen, som den er blevet beskrevet her, er fortid når dette trykkes. I efteråret 1995 begyndte havnevæsenet at nedlægge Skudehavnen, fordi der skulle gøres plads til en betonelementfabrik længere ude på det opfyldte areal øst for Skudehavnen. Fabrikken skal fremstille broelementer til Øresundsbroen. Sejlklubberne er flyttet om i Kalkbrænderihavnen, mens fiskerne har fået en ny havn nord-øst for Færgehavn Nord. Nedlæggelsen af Skudehavnen har været genstand for megen kritik, men den er egentlig kun en fortsættelse af Havnevæsenets hidtidige praksis. Ligesom ved de tidligere flytninger tager fiskerne deres skure med, og de har fået den nye havn til en rimelig husleje.

Dog er der en væsentlig forskel fra tidligere. Nordhavnen skal ikke udvides mere og den nye fiskerihavn betragtes som en permanent løsning. Hvordan fiskeriet vil udvikle sig i de næste årtier er svært at sige. Men det skulle ikke undre mig om man om ikke så forfærdelig mange år vil finde et miljø, som vil betage lige så mange som miljøet i den gamle Skudehavn gjorde.

Noter og henvisninger:

1 Torkil Adersen er cand. phil. i europæisk etnologi. Artiklen er baseret på hans speciale »Fiskerihavnen i Skudehavnen. Provinsiel idyl eller aktivt erhvervsfiskeri« fra 1993. 2 Der har siden begyndelsen af 1990'erne i bl.a Politiken og i Østerbro Avis været en række artikler om Skudehavnen i forbindelse med den forestående nedlæggelse. I 1991 udsendte »Fællesudvalget for brugere af Skudehavnen« (F.U.) en folder med en plan til bevaring af Skudehavnen. Ingen af havnens to fiskeriforeninger er medlemmer af F.U. Udvalgets anstrengelser mandede ud i at kommuneplanen fra 1991 muliggjorde en bevaring af Skudehavnen, som et særligt rekreativt miljø. Samme holdning kommer bl.a. til udtryk i Planstyrelsens bydelatlas over Østerbro fra 1992, Miljøministeriets Betænkning om Københavns Havn fra 1989 og i Peter Olesens bog »København ved havnen« fra 1992. 3 Selvom et stort antal medlemmer kaldes fritidsfiskere, er det ikke ensbetydende med at de har fiskeriet som en hobby. Flere fritidsfiskere er f.eks. gået i kompagniskab med

en erhvervsfisker for at få mulighed for at bruge flere redskaber. 4 Studiet af fiskernes praksis er foretaget ud fra det strukturelle livsformsbegreb, og begrebet om enkel fangst-vareproduktionsmåde. Ud fra disse begreber kan man konstruere en række ræsonnementer, der tilsammen udgør partsfiskeriets operationelle problematik, dvs. forholdet mellem partsfiskeriets målsætning og de midler der lader sig tage i brug - der af begrebet operationel. Begreberne er hentet fra Thomas Højrup's strukturelle livsformsanalyse. Begrebernes konstruktion og måden de kan anvendes på findes beskrevet i Thomas Højrup's Doktorafhandling »Omkring livsformsanalysens udvikling«. 5 I flere klassiske etnologiske fiskeristudier bliver forhold som familie- slægts- og venskabsrelationer, samt en stærk lokal identitet fremhævet som væsentlige elementer i fiskernes lokalsamfund.

Summary

Skudehavnen – Fishing in Copenhagen

Fishing has taken place at Nordhavn (the northern harbour) of Copenhagen since the harbour was first constructed at the end of the 19th century. Over the past twenty-five years, until the autumn of 1995, the harbour was located at Skudehavnen (the old boat harbour) – home of a number of smaller workshops and boating clubs. The city planners saw the harbour as an important recreational area with the wharf forming a provincial-like atmosphere. However, a closer study revealed that Skudehavnen was in fact the most dynamic fishing site along the Danish coast of the Sound and that its existence was closely linked to the development of Nordhavn (the northern harbour). The Copenhagen Port Authorities' need for additional space made it possible for the fishermen to establish themselves in this area at a very low cost, and as the harbour expanded, the fishermen were asked to move several times. In this respect the fishermen's situation was very much like that of the boaters. However, despite their close proximity as neighbours, the fishermen have had limited social contact with the sailors.

The fishermen constitute a self-contained vocational environment. Most fish by net, hook and trap but there are vast differences in the ways in which the fishing is organized. Some work only locally while others spend the larger part of the year in foreign ports. Several among them conduct extensive fishing that generates a small revenue, while others carry out a more intensive trade with greater revenue. Hence, the harbour is characterized more by its diversity rather than uniformity. That which links the fishermen and creates a cohesive unit is a fairly complex set of rules for cooperation and competition that have developed from the daily problem of finding fertile fishing grounds in order to land a sufficient amount of fish stock to cover expenses. Øresund (the Sound between Denmark and Sweden) is a very fertile fishing ground that forms the basis for varied local fishing. However, it has also attracted fishermen from other parts of the country. Similarly, many of the locals will call on foreign ports during the season. The social relations of the fishermen reach far beyond the Skudehavn. Indeed, to some of them relations with fellow fishermen from other ports are more important than the narrow local ones.

Skudehavnen was closed down at the end of 1995 in connection with an expansion of the Northern Harbour. The fishermen were allocated space at the outer areas of the Northern Harbour while the yachtsmen were moved to an older part of the harbour that no longer met the requirements of a modern trade harbour. This generated a good deal of protests, however, the move was merely a continuation of normal practices by the Copenhagen Port Authorities, and it may be safe to assume that a new environment – equally as fascinating as Skudehavnen – in time will be emerging here as well.

Kultur på arbejdspladsen

Af Klaus Kasper Kofod

Gennem mit arbejde som leder og ledelses- og organisationskonsulent i forskellige organisationer har jeg arbejdet med kultur og kulturbearbejdning. Min praktiske erfaringsbaggrund på dette område er altså snarere den aktivt involveredes end den passivt tilbagelænedes iagttagers.

Efter snart 20 år på arbejdsmarkedet har jeg således oplevet endog meget forskelligartede virksomhedskulturer.

Når jeg i det følgende bruger begrebet (virksomheds)kultur, gør jeg det vel vidende, at jeg kommer i konflikt med visse måder at bruge begrebet på. Jeg vil derfor pointere, at når jeg her bruger ordene og begrebet kultur, organisationskultur og virksomhedskultur bruger jeg dem synonymt. Min indfaldsvinkel er den, der især findes indenfor ledelses- og organisationslitteraturen. Litteraturlisten vil give et fingerpeg om hvilken del af den.

Virksomhedskultur: kulturens fire grundelementer

Skal man indkredse, hvad virksomhedskultur egentlig er, kan man sige, at den består af de formelle og uformelle værdier og spilleregler, der styrer virksomhedens adfærd, dens måde at fungere på. Kulturen har en synlig del og en ikke synlig.

Den synlige del er det, vi sædvanligvis gør, vore sædvaner. I virksomhedskulturel sammenhæng udgøres sædvanerne af de ritualer, vi udfører på vore arbejdspladser, de myter, der findes på enhver arbejdsplads og de normer, der direkte fortæller os, hvad vi kan og ikke kan gøre. Den anden del, den usynlige, er virksomhedens værdier.

Ritualerne

I en virksomhed er der mængder af ritualer. De er de tilbagevendende sociale begivenheder, som håndteres på helt faste måder, og som ofte har symbolsk karakter.

Ritualerne er det mest synlige lag i kulturen, set udefra. De er forskrifter og retningsgivende for, hvad man forventer, har tradition for og hvad man belønner i virksomheden. De henleder opmærksomheden på, hvordan tingene skal udføres i netop denne virksomhed. De kommer dermed til at vise, hvilken adfærd der er ønskelig.

Ritualerne i virksomheden kan omfatte måden, man modtager nye medarbejdere på, afholdelse af den årlige julefrokost eller jævnlige tilbagevendende møder, der på overfladen synes rationelle, men hvis egentlige funktion er at skilte med deltagerens betydning.

Der vil typisk være store forskelle fra virksomhed til virksomhed. I virksomheder med en stærk og synlig kultur lægger man megen vægt på ritualer. De er med til at give virksomhedens ansatte - ledere og medarbejdere - noget socialt at være fælles om.

Ceremonier

Ritualerne kommer til udtryk som ceremonier ved festlige lejligheder, hvor fx. en skattet medarbejder fejres ved pensioneringen med en reception.

I en stor organisation som Københavns kommune inviteres f.eks. alle 25 og 40 års jubilarene en gang om året på Rådhuset, hvor overborgmesteren som arbejdsgiver, står som vært. Desuden begaves hver enkelt med en check, hvis størrelse dog mest er af symbolsk karakter. Men det er netop det symbolske i handlingen, der er det vigtige. I tilfældet med jubilarene er budskabet, at man skatter trofaste medarbejdere og værdsætter stabilitet og kontinuitet.

Bonus

Det kan også være konkurrenceelementet snarere end stabiliteten, der hyl-des. Det ses ikke sjældent, at medarbejdere, der har ydet en ekstraordinær indsats honoreres enten ved kontant afregning i fuld offentlighed eller ved fx. ekstra frihed. Udtrykkene »fedterøvstillæg« eller »tillæg for særlig ydelse« er det samme men fortæller ganske meget om de steders forskelligartede kulturer, hvor de respektive betegnelser bruges.

Det ses også, at medarbejderne efter en ekstraordinær indsats går ud og fester sammen med deres leder. Ofte med denne som vært på firmaets regning.

De steder, hvor der af løn- og beskæftigelsespolitiske årsager ikke ydes overtidsbetaling - det ses især visse steder indenfor det offentlige system - gives der ganske uformelt og udenfor de normale registreringssystemer ekstra frihed. Andre steder er det ikke unormalt, at der skrives ekstra timers overtid på arbejdssedlerne med værkførerens (stiltiende) billigelse som belønning for veludført arbejde.

Udbetaling af bonus kan også være med til at markere, hvad ledelsen særligt påskønner. Måden, belønningen sker gives på, varierer fra virksomhed til virksomhed, fordi kulturen varierer. Derfor bliver virksomhedens kvittering for den ekstra arbejdsindsats forskellig, selvom den økonomiske side af bonusudbetalingen er den samme. Hermed bliver det et signal til medarbejderne om, at virksomheden kvitterer for indsatsen.

Fester

Den årlige julefrokost er i de fleste virksomheder en traditionsrig begivenhed. Den holdes nogle steder på selve arbejdspladsen og andre på en restaurant. Almindelige ingredienser er som til en traditionel dansk frokost med sild, lunt, smørrebrød, ost og eventuelt dessert til kaffen og cognac'en.

Drikkevarer er ofte øl og snaps men det ses stadig hyppigere, at der serveres vin. Som oftest er julefrokosten en sammenskudsfest, men det er ikke ualmindeligt at virksomheden yder et bidrag eller betaler for traktementet.

Der er hyppigt digtet eller genbrugt sange, der afsynges som fællessang. Det er ikke ualmindeligt, at der uddeles papirhatte og ditto hagesmække. Ofte er der selskabslege i form af konkurrencer blandt deltagerne, hvor vinderen får en præmie.

Det hører med til traditionerne for julefrokoster, at rammerne for, hvad der falder indenfor »god opførsel« er videre end under daglige, normale omstændigheder på arbejdspladsen. Bedømmelsen af kollegers omgang med alkohol bliver meget mere liberal end i det daglige. Selv i virksomheder med en meget restriktiv alkoholpolitik, kan der gives los, hvad der i det daglige ville være ganske uhørt. En eller flere medarbejdere kan bruge anledningen til at fortælle chefen deres uforbeholdne mening om ham som chef. (For det er oftest en ham i »erhvervslivet«). Som regel er det ikke specielt smigrende, når »sandheden« bliver sagt. Men det hører med til spillets regler, at det ikke bør få negative konsekvenser. Og det får det i reglen heller ikke.

På trods af de mange fællestræk julefrokoster imellem er der der også en række lokale særpræg, der hæges om. Den årlige julefrokost skal helst ligne sidste års.

Julefrokoster og andre lignende begivenheder på arbejdspladsen som fx skovtur og sommerfrokost med deres lokale særpræg har en stor betydning for virksomhedens kulturelle særpræg. De fungerer som en overtryksventil, der giver medarbejderne lejlighed til at komme af med deres frustrationer, uden at hverken de eller chefen taber ansigt.

I disse mere uformelle situationer kan ritualerne komme til at fungere som karnevalet gjorde i tidligere tider, hvor ting, der ikke var tilladt i dagligdagen får lov til at komme op til overfladen. Som narrens funktion ved

renaissancens hoffer. Den der kunne sige tingene ligeud og dermed både være djævelens advokat og dermed talerør for mere skjulte strømninger.

At feste sammen er også med til at cementere et sammenhold på arbejdspladsen. Det er dog en misforståelse at tro, at en arbejdsplads med et dårligt klima kan feste sig ud af det. Så kommer det ritual, som festen også er, til at virke hult.

Jubilæer og runde fødselsdage

I mange virksomheder fejrer man runde fødselsdage og jubilæer ved en reception. Det gøres ved, at der sendes fotokopierede invitationer rundt, ofte med en afbildning af den der skal fjeres. Er det kollegerne eller virksomheden, der arrangerer og betaler for receptionen cirkulerer der ofte sammen med invitationen en liste med navnene på afdelingens medarbejdere. Hver enkelt medarbejder kan så skrive sig for et beløb til indkøb af en gave. Andre steder giver virksomheden gaven.

Ved selve receptionen afleveres gaven ved et gavebord og påhæftes et nummer, der korresponderer med en invitationsliste, så gaven efterfølgende kan identificeres. Efter receptionen sender fødselaren eller jubilaren et takkekort.

Ritualerne viser kulturen frem og giver de ansatte oplevelser, som huskes. Ledelsen kan hermed være med til at sætte scenen og fokusere på de ting, den ønsker fremmet. Når der indenfor ledelseslitteraturen tales om ledelsens mulighed for at påvirke kulturen aktivt, er ritualerne nok den af kulturen, hvor det kan ske mest synligt og direkte.

Myterne.

Under kulturens synlige overflade kommer man ind til de myter i virksomheden, der også er en del af kulturen. De opfanges oftest ikke lige med det samme. Man skal først have færdes i kulturen et stykke tid. Det er oftest de medarbejdere, der er lidt ældre i gårde, som er de bedste at tale med, hvis man vil finde finde virksomhedens myter.

Myterne er fortællinger om begivenheder, der fortaber sig i en ofte uvis fortid og fortæller om håndteringen af kritiske situationer, eller om en markant begivenhed i virksomhedens historie.

Myterne fortæller man ofte med ærefrygt og under alle omstændigheder med en vis form for nyfiken interesse. De er historier, der fortælles i virksomheden. Om de kritiske hændelser man har gennemlevet. Om virksomhedens helte. Om kollektive opfattelser om personer og situationer, der bliver symboler på virksomhedens ånd. Og dermed en vigtig del af dens kultur.

Historier

Når historier og især historier om kriseagtige situationer er en vigtig del af kulturen, hænger det sammen med, at intet i højere grad er med til at skabe sammenhold og bevidsthed om sin egenart, end en fælles ydre trussel.

Talrige er de historier hvor det har været lige ved at gå galt. Hvor en forhandling om en stor ordre var lige ved at gå i fisk efter mange måneders forberedelse, timers eller dages intensive forhandlinger, og så!!! Man beder om en pause fra forhandlingerne, vender tilbage, og det forløsende ord falder. Handlen er i hus.

En mindre, lidt støvet virksomhed blev overtaget af en ny, ung og dynamisk ejer, der indsatte en ligeså ung og dynamisk og ikke mindst entusiastisk daglig leder. Virksomheden skulle omstruktureres. Skuden skulle vendes. Det skete ved meget hårdt (over)arbejde fra alles side. Den nye leder gik i spidsen. Det skete adskillige gange, når medarbejderne mødte om morgenen, at de fandt chefen sovende i sofaen. Han var selv den, der sled hårdest i det. Ved fælles hjælp lykkedes bestræbelserne. Virksomheden overlevede.

Med tiden var historien måske blevet lidt bedre, end den faktisk var, da begivenhederne skete. Men det gør ikke noget. Historierne bliver brugt til at referere tilbage til. Til at fortælle, hvordan sagerne skal gribes an, når situationen spidser til.

Hvis det er de positive historier, der fortælles, er de med til at skabe succes i virksomheden. Skabe en selvforstærkende positiv udvikling. Hvis historierne derimod er negative og skadefro, fortæller om fiaskoer, kan de være med til at skabe en selvforstærkende negativ udvikling. De bliver en del af en destruktiv kultur.

De to ovennævnte historier fortæller om kriseagtige situationer, der bliver vendt til succeser ved flexibilitet, opfindsomhed og hårdt arbejde. Et andet karakteristisk træk ved dem begge er, at der er tale om en person, som i kraft af en særlig indsats vender situationen fra en truende fiasko til succes. Det er det, heltene i historierne gør.

Helte

Heltene kommer til at virke som rollemodeller for virksomhedens ansatte. I og med, at de er virkeligt levende personer - eller går for at være det - bliver de i praksis beviset for, at det er muligt at gøre noget aktivt for virksomheden og få succes i den. Alene det, at heltene er helte, viser jo deres succes. Sammen med heltene bliver de historier og situationer, som heltene optræder i, symboler på sammenholdet og medarbejdernes identifikation med virksomheden.

For nogle år siden var der et billede i pressen af den daværende admini-

strerende direktør for SAS Jan Carlzon, der i skjorteærmer var ved at hjælpe med at læsse bagage i et SAS-fly, angiveligt for at dets afgang ikke skulle blive forsinket.

Det var sikkert ikke fordi Carlzons indsats ved lastningen i praksis havde den store betydning. Og det var sikkert heller ikke tilfældigt, at han blev for-eviget og hans billede med historien om hans indsats gik pressen rundt, medieerfaren, som han er. Ved bevidst at bruge sin person fik han brugt sig selv som rollemodel for god adfærd, og han får skabt en historie til efterfølgelse.

Budskabet var klart: indadtil i selskabet at »hos SAS har vi *alle* et ansvar for at være verdens mest præcise luftfartsselskab. Vi trækker derfor på samme hammel, høj som lav.« Det signalerer, at bureaukratiske grænser ikke er noget, der findes hos SAS. Udadtil (for det var jo i indtil flere dagblade) signalerer det, at man gør alt for at overholde den forpligtelse over for kunderne, at de kan stole på SAS som verdens mest præcise luftfartsselskab, og at alle drager omsorg for at kunderne får optimal betjening.

Mytternes funktion

Når virksomhedens myter fortælles som gode historier, svarer det til barndommens heltehistorier, hvor fædrelandet bliver frelst efter store kvaler af den gode prins og de onde fjender straffet.

Myterne er med til udstille, hvad det er, man fra ledelsen ønsker, skal gøres. Det sker, når virksomhedens ledelse bevidst bruger myterne til at bringe et bestemt budskab ud. Det kan være til virksomhedens medarbejdere, til omverdenen, til kunderne eller til begge parter på en gang.

Når myterne oftest har et positivt indhold, kan man formode, det skyldes, at virksomheder med for mange negative myter hurtigt hører op med at eksistere. Hvis det da ikke drejer sig om en offentlig virksomhed.

Normerne

Det næste lag i kulturen er normerne, der er de skrevne og uskrevne regler for, hvad der er god opførsel i virksomheden. De kulturelle normer i en virksomhed er de spilleregler, der hersker på stedet. De fortæller både, hvad man ikke må eller bør gøre men de fortæller i ligeså høj grad, hvad man skal gøre for at overholde spillets regler.

På samme måde, som vi i alle andre sammenhænge er nødt til at indrette os efter skrevne og uskrevne regler, er vi det også, når vi er på arbejde. De kulturelle normer er vidt forskellige fra virksomhed til virksomhed. Det kan gøre det vanskeligt at begynde på en ny arbejdsplads.

Normerne kan vi ikke se direkte. De er nemlig hyppigt uskrevne. Men alligevel bliver vi efter kort tids færden i en virksomhed ganske klare over, hvad der er de vigtigste. De fungerer regulerende på samme måde som trafiklysene gør det for trafikanter.

Erhvervslivets takt og tone

Andre af normerne skal man have været længe i virksomheden for at opdage. Nogle gør det aldrig. Der er altid nogle, der regelmæssigt, uden at opdage det kommer til at bryde nogle af spillereglerne for god opførsel. Normerne kommer således tydeligst til udtryk, når vi overtræder dem. Så træder janteloven i kraft, og vi bliver delagtiggjort i det mindste i den norm, vi kom til at overtræde.

Nu findes der ikke i egentlig forstand en erhvervslivets takt og tone der systematisk gennemgår reglerne eller normerne for god opførsel. Men hvis man skal arbejde i eller med en virksomhed, er det vigtigt på et tidligt tidspunkt at finde ud af de mest almindelige regler for takt og tone netop her.

Det virker ligeså forkert, når en ny medarbejder kommer busende uden at tage hensyn til den stedlige kultur, som når en dansk turist i udlandet insisterer på, at alle andre mennesker i det pågældende land skal indrette sig efter danskerens danske vaner.

Kultur og normer

Der er er meget stor forskel på, hvad der er god tone på en en virksomheds direktionsgang og i en skurvogn på en byggeplads. Også hvis den er styret fra den selvsamme direktionsgang. Det gælder både med hensyn til hvilke emner, der kan tages op, og hvordan de kan behandles. Det gælder hvilke aviser, der (bør) læses og dermed de temaer, der slås an - også når det ikke gælder arbejdsrelaterede emneområder.

For nogle år tilbage var der spekulationer om, hvem der skulle være den nye direktør for en større interesseorganisation. På dette tidspunkt var der en yngre underdirektør. Der var i »inderkredsen« almindelig enighed om, at han nok var det bedste bud på den nye direktør. Men det blev bemærket, at underdirektøren ikke var »bred nok« på det kulturelle område, dvs. han havde ikke den nødvendige (fin)kulturelle baggrund og dermed den pondus, der også skulle til. Det ville kræve lidt længere tid, før den side af kvalifikationerne faldt på plads. Normen var her, at direktøren for denne organisaton både burde være faglig velkvalificeret og have kulturelle interesser, hvis han ikke skulle falde igennem til skade for omdømmet.

Kunstnerisk udsmykning

Der bruges efterhånden ganske stor summe til kunstnerisk udsmykning i mange virksomheder. Det er ikke tilfældigt, at der ofte gøres temmelig meget ud af den kunstneriske udsmykning.

Indtil forrige århundredes begyndelse var konge, adel og kirke, de store mæcener på kunstområdet. Nu er det virksomheder og det offentlige. Det er således ikke ualmindeligt, at der ved store virksomhedsbyggerier sættes en bestemt procentdel af byggesummen af til kunstnerisk udsmykning. Ved statsligt byggeri skal der afsættes midler til kunstnerisk udsmykning, svarende til en bestemt promille af byggesummen.

Den kunstneriske udsmykning er udtryk for en norm om, at det hører med til moderne virksomhedsledelse at interessere sig for og være engageret i de kulturelle strømninger i samfundet. Denne norm er fornuftig nok, for med de mange skiftende strømninger i samfundet er kulturlivet ofte det sted, hvor de nye tendenser først viser sig - de tendenser, der på længere sigt også får indflydelse på vilkårene for at drive virksomhed. Samtidig er der en signalværdi i forhold til omverdenen om, at virksomheden er en moderne organisation, der også er sig sit samfundsmæssige ansvar og engagement bevidst.

Mange virksomheder er i de senere år begyndt at udarbejde missionserklæringer. En missionserklæring er et udsagn om, hvad virksomhedens mission eller raison d'être er. I ganske mange indgår det, at virksomheden er sig sit miljømæssige ansvar bevidst. Det er ikke mindst vigtigt set i lyset af den voksende debat om udnyttelsen af naturens begrænsede ressourcer. Signalerne for god virksomhedsadfærd retter sig både indadtil i virksomheden mod medarbejderne og udadtil til kunderne.

En dansk tekstilvirksomhed er således bygget op omkring den ide, at alle råvarer - og det vil i hovedsagen sige bomulden - der bruges som råstof i tøjproduktionen, skal være økologisk dyrket. Andre steder er man begyndt at opstille et såkaldt etisk regnskab, der ikke alene gør rede for de traditionelle økonomiske nøgletal men også inddrager faktorer som medarbejertilfredshed, forholdet til det omgivende samfund og virksomhedens samfundsmæssige nytteværdi. Disse forhold er med til at udstikke normer for, hvad der på virksomhedsplan opfattes som positive adfærdsnormer.

Påklædning

Internt i virksomheden signalerer også påklædningen normer. Her er der typisk forskel afhængigt af arbejdets karakter. Traditionelt har fysisk arbejde været forbundet med en bestemt uniformering. F.eks. har murere haft hvidt arbejdstøj, tømrere og snedkere brunt og maskinarbejdere blå. Men også blandt de kontorarbejdende er der forskelle. Der er således tradition

for, at sælgere er meget velklædte, mens der for administrative medarbejdere, der ikke har direkte kundekontakt, ikke er så strenge krav til påklædningen. Den kan godt være mere uformel.

Der findes en historie om, hvordan en dansk journalist i sin tid kom først med nyheden om det franske nej til Englands indtræden i Fællesmarkedet. Han havde i Bruxelles mødt den daværende franske udenrigsminister Cueve de Murville, der kom flyvende fra Paris. Journalisten konstaterede at de Murville ankom uden kuffert og havde brune sko på. Da det hører med til normerne for god opførsel ikke at bære brune sko efter kl. 18.00, kunne han slutte, at udenrigsministeren, der gik for at være Europas mest velklædte politiker, kom med et nej i sin mappe. Hvad han da også gjorde.

Uniformering

Et kapitel for sig er den formelle uniformering, der ses ved, at nogle virksomheder stiller uniform til rådighed for deres medarbejdere. Der er naturligvis forskel fra virksomhed til virksomhed på, hvordan sådanne uniformsordninger forpligter medarbejderne til at bære dem.

Som regel er det uomgængeligt, at medarbejdere, der har direkte kundekontakt skal bære uniformen reglementeret, mens der tages lettere på det i forhold til medarbejdere, der ikke har det. Men uniformen er med til at sætte normer for god og rigtig påklædning og er med til at signalere en korpsånd og identifikation med virksomheden. Brud på uniformeringen giver enten signal om, at den pågældende er tilstrækkelig højt placeret i magthierarkiet til at kunne sætte sig ud over den eller fortolkes som rebelskhed eller ligefrem som illoyalitet.

Kontorerne

Der findes også regler for, hvordan kontorer kan indrettes. I statsadministrationen var der sådan, at det indtil 1990 var Slots- og ejendomsstyrelsen, der havde budgettet for indretning af statsadministrationens kontorer. Der var helt faste normer for, hvad et sådant kontor skulle indeholde. Som kontorchef havde man ret til udover skrivebord og skrivebordsstol at have tæppe på gulvet, et møblelement med overpolstrede møbler og gardiner til gulvet – i modsætning til gardiner der gik til vindueskarmen.

Senere er reglerne blevet blødt op. De mindre faste rammer bruges til at give særlig skattede medarbejdere belønning ved særlig indretningsmæssige goder. Det fungerer som kompensation for kontant vederlag p.g.a. det forholdsvis stive offentlige lønsystem.

Ved planlægning af offentlige institutioner, regnes der i faste kvadratmeterantal, afhængigt af hvilken stillingskategori, kontorets indehaver skal have. Ved planlægningen af pladsdisponeringen i et nybyggeri er lederen

berettiget til 24 kvadratmeter, akademiske medarbejdere til 16 og kontorpersonale er takseret til 9 kvadratmeter.

Også i det private erhvervsliv er der en sammenhæng mellem placeringen i magthierarkiet og indretning af kontorerne. Jo højere placeret jo mere plads. Direktørkontoret er stort, et halvhundrede kvadratmeter med smukke gardiner ægte persiske tæpper på gulvet. Der er malerier på væggene.

Moderne erhvervsbyggeri er oftest modulopbygget, typisk med ét vindue pr modul. Modulerne udgør rammerne for kontorerne størrelse. Jo flere vinduer, der er, jo større autoritet har kontorets indehaver. Man kan som tommelfingerregel regne med, at en kontorassistent må dele kontor og vindue med adskillige kolleger. En overassistent må dele kontor og ét vindue med en anden, mens en fuldmægtig er alene om sit vindue, en kontorchef har to, en afdelingschef tre mens en underdirektør har fire. Den administrerende har så måske både 7 og 8 vinduer i sit kontor.

Kontorerne, deres størrelse og indretning signalerer således, hvor i hierarkiet, deres indehaver er placeret. Og er på denne måde et synligt udtryk for deres magt og indflydelse i virksomheden. Det gælder hvad enten det er en offentlig eller privat virksomhed.

Sprogbrug

Sprogbrugen er også en del af de normer, der findes for rigtig adfærd. Den er en hørlig del af kulturen. Bankverdenen, der ofte går for at tilhøre den konservative del af erhvervslivet, hørte til blandt de sidste, der vedblev at tiltale deres kunder med De's formen.

I forbindelse med Maersk Mckinney Møllers 80-års-fødselsdag var der i flere af de store danske aviser portrætter af virksomheden A.P.Møller i almindelighed og af Mckinney Møller i særdeleshed. Her fremgik det, at denne internt i virksomheden konsekvent tituleres med et Hr Møller. I andre virksomheder - og det er det mest almindelige - er man du's med hinanden og med kunderne.

Der kan også være ganske stor forskel på, hvordan man titulerer hinanden i hierarkiet. Hvis man således er placeret på samme niveau, er man typisk du's, mens over-og underordnede tiltaler hinanden med De i de mere konservative virksomheder. På denne måde er normerne for tiltaleform et iøjnefaldende udtryk for virksomhedens hierarki.

Iøvrigt er der forskel på sprogbrugen i forskellige virksomheder, fordi deres kulturer er forskellige, og fordi sprogbrugen netop er kulturafhængig. Skal man generalisere over sprogbrugen, kan man med et vist forbehold sige, at jo højere placering i hierarkiet, jo større er tilbøjeligheden til at bruge De's formen. Set over tid har der været et skred fra for 20 år siden, hvor De's- formen var temmelig udbredt over til, at du-formen er den mest almindelige, ligesom i samfundet som helhed.

Sprogbrugen og måden at omgås hinanden fortæller om væsentlige træk ved kulturen. Hvis man skal begå sig i virksomheden og have indflydelse, er det nødvendigt at kende den sproglige kode. Hvis man ikke gør det bliver der ikke lyttet til én og man skiller sig ud som en fremmed.

Virksomhedens tabuer

I forlængelse af sprogbrugen er der også ganske stor forskel ikke kun på, hvordan man siger tingene men også på hvilke ting, der overhovedet kan siges. Der er ting, om hvilke der ikke kan tales, tabuer. Det kan være ting, det ikke er god tone at tale om i almindelighed, og som udløser moderate sanktioner som et løftet øjenbryn, hvis de overtrædes. Det kan være forhold, der absolut ikke kan eller må bringes på bane, fordi det så vil være udtryk for decideret dårlig opførsel.

Et absolut tabu kan være at betvivle, at kunderne kan tage fejl. Også selv om en eventuel ringeagtsytring kun fremkommer internt. Det kan også dreje sig om, at virksomhedens ledelse engang i fortiden har foretaget dispositioner, der ikke i længden har vist sig at kunne tåle dagens lys. Det kan være, fordi der har været et vist element af svindel eller at der blot har været udslag af dårlig dømmekraft. Det er typisk sådanne hændelser, der er tabubelagte, og som det vil være udtryk for en særdeles dårlig opførsel at bringe på bane. Emnet forbyder at det belyses med konkrete eksempler.

Tabuerne i en virksomhed viser kulturen i den forstand, at de er med til at fortælle, hvilke svage sider, den har. De kan dermed også vise, hvor der eventuelt skal sættes ind med forandringer.

Konfliktløsning

Den måde konflikter håndteres på, kan også fortælle en del om kulturen i virksomheden. I virksomheder, hvor der er mange tabuer, kan det hyppigt føre til, at der er en række uløste konflikter, som får lov til at forblive uløste. Det vil nemlig være udtryk for dårlig opførsel, at tage dem op.

I sådanne tilfælde vil man ofte se, at konflikterne får lov til at udvikle sig langt ud over, hvad man egentlig kan huske var konfliktens oprindelige årsag. En dag kan en tilsyneladende mindre irritation antage uforholdsmæssigt store proportioner. Bægret er fuldt.

Det kan være vanskeligt at løse sådanne konflikter, da det efterhånden ikke drejer sig om en enkelt. Der er fejet så mange konflikter ind under gulvtæppet, at det er umuligt at skille den ene fra den anden.

Det kan i værste fald ende med, at virksomheden mister vigtige nøglepersoner, fordi konflikterne er blevet drevet så vidt ud, og klimaet i den grad er blevet forpestet, at et fornuftigt samarbejde er umuliggjort.

I andre virksomheder kan det være en del af kulturen og normerne for, hvad der er god opførsel, at konflikter ikke fejles ind under gulvtæppet men tværtimod tages op, bearbejdes og løses straks, de viser sig. Om situationen er den ene eller den anden afhænger af kulturen i de respektive virksomheder. Af hvad man kan og hvad man ikke kan tillade sig.

Måden at løse konflikter på kan være med til at afgøre, hvordan medarbejderne trives, og kan forklare, hvorfor der er forhold mellem medarbejderne, der ikke fungerer, som de burde.

Risikovilje

Et sidste aspekt af de kulturelle normer, er i hvilket omfang der er risikovilje i virksomheden. Også på dette område er der meget store kulturelle forskelle.

Nogle steder opfattes det som udtryk for stilstand, hvis der ikke med jævne mellemrum foretages dispositioner, hvis udfald ikke er ganske forudsigelige. Efter devisen, at den, der ikke fejler, foretager sig ikke noget. Det er typisk, at der, hvor man lever efter en sådan devise, er det tilladt at tage forkerte beslutninger. Hvad der derimod ikke er tilladt er at blive ved med at gentage de samme fejl. Det hører med til mange virksomheders selvforståelse at være søgende. Det indebærer derfor også risici, når man ikke kender udfaldet af det, man søger efter.

Det er så naturligtvis altafgørende, at der er konsistens mellem, hvad ledelsen siger den ønsker, og hvad den rent faktisk accepterer. Det nytter ikke at ledelsen ønsker dristighed og risikovillighed i medarbejdernes beslutninger, hvis det samtidig udløser alvorlige sanktioner, når medarbejdere fejler. Det fører efter ganske kort tid over i en modsat kultur, hvor det bliver fremherskende at man dobbeltsikrer sig, inden man foretager sig noget som helst, der kan gå galt. Normen bliver så let, at man ikke skal handle, før man er helt sikker på, hvad konsekvenserne af handlingen bliver.

En sådan norm bliver ofte lammende for alt initiativ og kan betyde, at virksomheden ikke rækker sig ud af stedet. På langt sigt kan den blive ødelæggende for selve virksomhedens eksistens.

Værdierne

Værdierne i en virksomhedskultur er det man i virksomheden grundlæggende tror på og de deraf afledte holdninger, der i praksis kommer til at bestemme de normdannende adfærdsregler, hvilke historier, der overlever som myter og endelig, hvilke ritualer der holdes i hævd i virksomheden.

En virksomheds værdier er de positive mål for organisationen. De kommer således til at udgøre en fælles vejledning for, hvordan medarbejderne skal gebærde sig, og de udstikker retningslinjer for, hvordan de ansatte skal håndtere spektret af arbejdsmæssige problemer. Værdierne fortæller, hvilke sager, der anses for at være særlig vigtige og derfor kræver speciel omhu og opmærksomhed. Det gør det nemt for medarbejderne, fordi de uden at skulle tænke langt og grundigt over det ved, hvad de bør og under ingen omstændigheder bør gøre. Værdierne antyder, hvilke typer information, der tages mest alvorligt, og hvad der skal tages mest hensyn til, når der træffes beslutninger.

Kunst og værdier

Hvis man er opmærksom på det, er der mulighed for at pejle sig frem til nogle af en virksomheds værdier fx. ud fra den måde, de fysiske rammer er indrettet på.

Måden et direktørkontor i en virksomhed udsmykkes, kan fortælle noget om de fremherskende værdier, om kontorets indehaver og noget om virksomheden. Er væggene udsmykket af et anegalleri af forhenværende direktører for virksomheden, kan det fortælle om en virksomhed, der lægger vægt på historien og traditionen. Er det billeder af anerkendte nulevende kunstnere, kan det fortælle om kvalitetssans. Samtidig fortæller det om en vis konservatisme. Man går ikke ud over de alment accepterede rammer, men man følger dog samtidig med i, hvad der er »god kunst«. Er det avanceret, utraditionel kunst, kan det signalere søgen efter nye strømninger. En åbenhed over for nye impulser.

Disse tre eksempler kan illustrere en af de måder, man kan læse en virksomheds værdier. Eksemplet med anegalleriet kan fortælle om konservative værdier, de anerkendte moderne malerier om solide men også lidt konservative værdier mens endelig kontoret med de avancerede malerier kan signalere værdier, der hylder forandring. De kan også være med til at sende diskrete signaler om virksomheden til omverdenen. Det kommer dermed også til at være en del af de ting, der skaber et image.

Image

Værdierne får betydning for virksomhedens image. Imaget er et vigtigt signal at sende til omverdenen om, hvad virksomheden står for, og hvad kunderne kan forvente af den. Derfor spiller image en vigtig rolle for de fleste virksomheder, der også ofte gør ganske meget for at pleje deres image.

Som eksempel på imagepleje kan man nævne mejeriernes sponsoring af fodboldlandsholdet. Ved denne sponsoring foretages en kobling mellem (elite)sport og mælkeprodukter. Fodboldhelte giver virksomhederne

et image af ungdom, sundhed, energi og dynamik. Noget man ellers ikke umiddelbart har forbundet med landbruget.

Image plejes også ved den måde, der holdes receptioner på. Der vil typisk være stor forskel på receptionen hos et moderne reklamebureau og et hæderkronet konservativt drevet firma. Reklamebureauet vil typisk lægge vægt på det overraskende og utraditionelle, mens man i det andet, det konservative firma i højere grad vil lægge vægt på at holde en stilfuld reception med god mad og vin af god kvalitet, smagfuld anretning og formfuldendt anretning og borddækning. Receptionerne afspejler således også virksomhedernes værdier.

Offentlige virksomheder er ligeledes begyndt at foretage imagepleje. Det hænger dels sammen med ønsket om at opnå et ændret syn på disse virksomheder som borgernes serviceorganer og dels med, at de er kommet eller kommer ud i konkurrence. Endelig kan det ikke afvises, at profileringen gennem imagepleje også er vigtig, fordi der i et eller andet omfang synes at være en vis sammenhæng mellem deres accept i offentligheden, deres image og bevillingernes størrelse.

Der bruges efterhånden temmelig store ressourcer på imagepleje, der strækker fra den administrerende direktørs foredrag og optræden i medierne over sponserskab til mere direkte former for reklame, udformning af virksomhedslogo mv.

En større dansk virksomhed satte for nogle år siden en intensiv kampagne igang for at profilere sig som en miljøbevidst virksomhed. Den havde fået det problem, at den, i takt med at miljøspørgsmålet fik en fremtrædende plads i den offentlige debat, fik et noget blakket ry som forurenende virksomhed. Den fik derfor problemer med at rekruttere velkvalificerede medarbejdere. De ville ikke være ansat på en forurenende virksomhed.

Midlet til at skaffe et godt rekrutteringsgrundlag for velkvalificerede medarbejdere var imagepleje og -udvikling. Et godt image har altså både bud udadtil til omverdenen til såvel kunder som til mulige kommende medarbejdere og indadtil i virksomheden, til de ansatte.

Gennem et bevidst arbejde med det image, en virksomhed har, bruger man dens værdigrundlag aktivt som påvirkningsmiddel. Hvis det, man forsøger at give udtryk for, ikke stemmer med det kunder og medarbejdere oplever som virkeligheden, vil ledelsen meget hurtigt fremstå som utroværdig. Ønsker en leder derfor at arbejde aktivt med virksomhedens værdier, er det altafgørende, at det, der siges også er det, der gøres i praksis.

Menneskesyn

Det menneskesyn, der hersker i en virksomhed, er ligeledes en vigtig del af dens værdier. Det definerer, hvilke typer mennesker, der respekteres

mest og derfor, hvem der får den hurtigste og bedste karriere i virksomheden.

Det er påfaldende, at når man læser om ledere især af større virksomheder, der udtaler sig om virksomhedens strategiske overvejelser, lægger de især vægt på virksomhedens evne til hurtig omstilling. Samtidig kan man ofte iagttage, at virkeligheden længere nede i hierarkiet ser noget anderledes ud. Her lægges der i stigende omfang vægt på forsigtighed, omkostningsbevidsthed og frygt for eksperimenter. Eksperimenterne opfattes oftest som for risikable af mellemlederne, der jo skal stå til regnskab for dem.

Det er således ikke længere en generel dyd i erhvervslivet at være risikovillig efter katastroferne indenfor finanssektoren. Et godt bud er derfor, at menneskesynet i virksomhederne i de kommende år generelt vil være mere konservativt end man har set tidligere. Man kan se, at der i højere grad lægges vægt på de konservative og konserverende dyder hos medarbejderne, hvor det for ganske få år siden typisk var evnen til fornyelse og risikovilje hos medarbejderne, der blev præmieret.

Ledelse og ledelsesfilosofi

Virksomhedens værdier har en central rolle for den ledelsesfilosofi og den daglige praktiske ledelse af virksomheden. Er den præget af forsigtighed, er det de medarbejdere, der er omhyggelige, grænsende til det pertentlige, der nemmest får ørenlyd for deres synspunkter. Er den præget af hurtighed og ønske om hurtige forandringer, vil det omvendt typisk være de medarbejdere, der er i stand til at honorere disse krav om forandringer, der belønnes.

Ledelsesfilosofien og det menneskesyn, der tegner en vigtig del af virksomhedskulturen, er afgørende for, hvilke medarbejdere, der bliver fremmet og dermed kommer til at tegne virksomheden. De vil så igen være med til at præge kulturen i kraft af deres værdier (der i parentes bemærket hjælp dem selv til tops). De bliver på denne måde forstærket og kommer til at gennemsyre virksomheden. Derfor har de kulturelle værdinormer en tendens til at blive selvforstærkende. De er udtryk for vinderkulturen, der vil overleve indtil den helt åbenbart ikke længere fungerer hensigtsmæssigt. Og så er det ofte for sent.

Det kulturelle netværk

Det er blevet sagt, at det mest interessante ved et traditionelt organisationsdiagram over en virksomhed ikke er de kasser, der viser den officielle organisation. Det interessante er det, der foregår imellem kasserne. Det er det kulturelle netværk.

Der eksisterer ved siden af det officielle hierarki et uformelt netværk mellem forskellige personer i virksomheden. Måden, det fungerer på, er helt afhængigt af kulturen i virksomheden. Det uformelle netværk binder hele organisationen sammen uden hensyn til titler eller stillinger.

I en dansk kommune mødtes alle AC-medarbejdere, der ikke var chefer, for at spise frokost sammen hver 14. dag. Under disse frokoster var det almindeligt, at man fik afhandlet en lang række sager med hinanden, som det ville tage væsentlig længere tid at få afgjort, hvis de sædvanlige organisatoriske kanaler skulle følges.

Det er gennem det kulturelle netværk, at alle de rygter, der findes på enhver arbejdsplads, kolporteres. Det ikke alene videreformidler den information, der sendes ud i organisationen, men det fortolker den også.

Når en virksomhed skiller sig af med den administrerende direktør »efter fælles overenskomst«, går der ikke ret lang tid, før det er klart for alle i organisationen, at årsagen er det dårlige halvårsregnskab (det 6. i træk), der udsendes om 14 dage. Formidlet gennem det uformelle netværk.

Netværket bliver et magtfuldt instrument i en stærk kultur, fordi det er med til at forstærke eller afsvække de grundlæggende værdier. Det kan være med til at gøde grunden for forandringer i systemet men også være med til at give ledelsen flere strenge at spille på - foruden de officielle også de uformelle - og samtidig omvendt effektivt begrænse ledelsens magt og indflydelse gennem uformelle modsystemer.

Virksomhedskulturen og fritiden.

Fredagsbajer

Tidligere var det uhyre almindeligt, at man på en arbejdsplads fejrede arbejdsugens afslutning med en fredagsbajer. I det hele taget var spiritus en naturlig del også af arbejdslivet. Foruden fredagsbajeren var der feriebajeren, der blev givet på den sidste arbejdsdag inden man rejste på ferie. Man gav også øl på sin fødselsdag.

Vinens indtog i supermarkederne har også påvirket drikkevanerne på arbejdspladsen. Det er blevet mere almindeligt at festdage fejres med vin. Så kan også de kvindelige kolleger i højere grad tage del i festen. I fredagsbajerens tid var det ikke ualmindeligt, at nogle af de kvindelige kolleger drak sodavand.

I de senere år er der flere og flere virksomheder, der har indført en alkoholpolitik. Det betyder, drikkeriet i arbejdstiden er blevet regelbelagt. Reglerne kan variere fra, at der nogle steder lægges restriktioner for drikkeriet, sådan at det kun må foregå ved bestemte lejligheder, på bestemte steder og

bestemte tidspunkter. På andre virksomheder betyder det, at det er helt forbudt at drikke på arbejdspladsen. Det har haft en (tilsigtet) indflydelse på de traditioner omkring fejring af mærkedage, der er nævnt ovenfor i retning af, at konsumering af alkohol i arbejdstiden ses væsentligt sjældnere end for blot ganske år tilbage.

Fredagsbajeren og dens afløser, vinen og wienerbrødet til kaffen ved markering af mærkedage er med til understrege et fællesskab på arbejdspladsen. Ved at hygge sig en hel afdeling sammen ved særlige mærkedage eller ved f.eks. at drikke fælles kaffe fredag morgen, får man lejlighed til at være sammen med sine kolleger på en anden måde end den arbejdsmæssige. Det giver følelse af sammenhold og fællesskab. Følelsen af at arbejdspladsen også er et sted, man som medarbejder hører til. Dermed bliver de også en del af kulturen.

Firmaklubber

På nogle fortrinsvis større virksomheder findes der adskillige klubber. Det kan dreje sig om en sportsklub, en kunstklub eller en vinklub.

Ved medlemskab betaler man et gebyr. Hvis det er en kunstklub går gebyret til at indkøbe kunst. Denne udstilles én gang om året et centralt sted i virksomheden. Herefter udloddes billederne blandt medlemmerne af klubben.

Vinklubben består i at medlemskab giver adgang til at købe vin til nedsat pris i forhold til normal indkøbspris. Ved at danne en klub eller forening opnås der mængderabat.

I firmasportsklubber holdes der typisk interne turneringer ligesom forskellige firmaers sportsklubber dyster mod hinanden.

Det er typisk, at disse former for firmaklubber som regel er organiseret af medarbejderne uden om virksomhedens officielle organisation. Det betyder ikke at de ikke er accepterede af virksomheden. Tværtimod ses det ofte at virksomheden lægger lokaler til deres mødeaktiviteter og at ledende medarbejdere ivrigt tager del i klubbernes aktiviteter.

Som kulturfænomener er klubberne udtryk for, at der er en følelse af sammenhold og fællesskab i fritiden blandt virksomhedens medarbejdere. Derfor er de med til at styrke fællesskabsfølelsen og følelsen af samhørighed med virksomheden.

Hvad gør kulturen?

Der er i de senere år blevet sagt og skrevet meget om, hvad virksomhedskulturens funktioner er, og hvad der er karakteristisk for den. Det er typisk,

når man taler om kultur, at den er utrolig svær at se og opfatte for den, der færdes i den til daglig. De kulturelle træk glider efterhånden ind som en del af det, man kunne kalde vor arbejdspladsbaserede personlighed.

Når vi som gæster besøger et andet land eller en fremmed virksomhed, er der straks en række særheder, der springer os i øjnene. Når vi er tilskuere til andres måde at gøre tingene på, er det langt nemmere, at se det særegne hos dem end hos os selv. Det er langt lettere at se splinten i naboens øje end bjælken i ens eget.

Skaber identitet

Når kulturen er en del af vor arbejdspladsmæssige underbevidsthed, udgør den virksomhedens identitet, som medarbejderne kan forholde sig til. Gennem identifikationen af og med virksomhedens normer og værdier, véd medarbejderne, hvad der forventes af dem og deres adfærd. Når virksomhedens fælles idégrundlag og mål er kendt er der givet et grundlag for den fælles indsats.

Fungerer som vejviser

I en virksomhed med en stærk kultur, dvs. en kultur der er kendt og accepteret af et stort flertal i virksomheden, fungerer den som et fyrtårn eller fortolkningsramme af virkeligheden, og dermed som en vejviser. Når de kulturelle normer er kendte og accepterede, bidrager de til, at medarbejderne ved, hvad der opfattes som hensigtsmæssigt for virksomheden.

De beslutninger, medarbejderne skal tage bliver nemmere at tage, fordi de gennem kulturen ved, hvad der er en rigtig og hvad der er en forkert beslutning. Derfor bliver deres beslutninger også konsistente med hinanden, uden at de nødvendigvis kræver stor forhåndskoordinerings.

Grænserne for den acceptable adfærd er med en stærk kultur kendt for medarbejderne. Det er så kun i ringe grad nødvendigt for ledelsen af overvåge, at medarbejderne gør, hvad der forventes af dem.

Fastholder idegrundlag

Når kulturen er kendt og accepteret af medarbejderne i virksomheden, er det også karakteristisk, at den eksisterende organisatoriske orden, den måde virksomheden er organiseret på, er accepteret af medarbejderne. Der bliver ikke sat spørgsmålstejn ved indflydelses- og magtfordelingen i virksomheden. Lederne har ikke problemer med at skaffe sig respekt om deres beslutninger, og der vil typisk være en høj grad af loyalitet fra medarbejderne over for virksomheden.

Dermed er magtfordelingen i organisationen tydelig. Det giver klare kommunikationsveje og en tydelig arbejds- og kompetencefordeling. Det

betyder, at risikoen for at medarbejderne træffer beslutninger, der modarbejder hinanden, mindskes.

Fungerer som styringsmekanisme

Det er lederene, der er de vigtigste kulturbærere. Det er dem, medarbejderne lægger mærke til. Det er dem medarbejderne refererer til, hvis de er i tvivl eller er usikre. Det er også dem, der er de mest synlige i virksomheden. Det giver derfor ledelsen en enestående mulighed for at påvirke og udvikle virksomheden gennem kulturen.

Hvis ikke ledelsen er bevidst om denne mekanisme eller ikke tager det ansvar på sig at være en udfarende kraft, ser man meget hyppigt, at virksomheden risikerer at gå til i interne konflikter og rådvildhed. Det sker fordi det forventes af lederen, at denne både sørger for at der bliver taget initiativer, udstukket retningslinjer og at disse bliver kommunikeret klart ud, så medarbejderne ved, hvad de har at holde sig til. Hvis de ikke ved i hvilken retning virksomheden skal bevæge sig, skaber lederen utryghed, og så virker kulturen direkte destruktiv.

Der er således mulighed for at påvirke virksomheden gennem kulturen i langt højere grad end gennem formelle hierarkier og rå magt. Det var det Jan Carlzon gjorde, da han hjalp med at læsse kufferter fra SAS-flyet.

En stærk kultur

En stærk virksomhedskultur indeholder klare og synlige men uskrevne regler for de ansatte. Jo stærkere kulturen slår igennem, jo lettere er det for de ansatte at identificere sig med, hvad der forventes af dem. Hvis de ikke kan lide kulturen, har de mulighed for at kvitte og søge et andet sted hen.

En stærk kultur er således med til at skabe klarhed over, hvad der er god tone, og hvilke uskrevne regler, der eksisterer. Samtidig fortæller kulturen omverdenen både, hvad virksomheden står for, og hvad der adskiller den fra konkurrerende virksomheder.

Skiltning med en stærk kultur udadtil er med til at gøre virksomheden synlig. Synlighed er ofte for medarbejdere, ledere og virksomheder et organisationskulturelt nøgleord for succes. Ikke mindst i en nedgangs- og konkurrencetid. Indadtil i virksomheden er der fra ledernes side i stigende grad focus på at dyrke kulturen som et aktivt ledelsesmiddel - ud over de klassiske dyder som bogholderiskhed, lagerstyring, salg og produktion.

Interessen for kulturen

Grunden til at der i ledelseskredse er så stor interesse for virksomhedskulturen er, at der er opstået en erkendelse af, at uanset hvilke rationelle styringsmekanismer, der opbygges i virksomhederne, er det i bund og grund kulturen, der bestemmer. Kulturen indeholder de kræfter, der skaber forandring, men den er i mindst lige så høj grad hjemstedet for det modsatte, nemlig stabilitet og kontinuitet.

Kulturen er det mønster, der lægger begrænsninger og skaber muligheder. Hver enkelt person i virksomheden er en del af det kulturelle mønster, der både er med til at forme kulturen og samtidig bliver formet af kulturen.

Interessen for virksomhedskultur som et fænomen, der tages hensyn til og aktivt og bevidst bruges som et middel til at lede virksomheder med, strækker sig tilbage til 1970'erne. Det er formodentlig ikke tilfældigt, at det netop er fra dette tidspunkt. Det var med begyndelsen til den økonomiske nedtur, man kunne konstatere, at successen for virksomhederne og dermed for dens ledelser ikke alene kunne opnås ved hjælp af de traditionelle ledelses- og planlægningsredskaber. Det var med til at åbne øjnene for, at der også er andre faktorer, der spiller ind end de rationelt planlagte, nemlig de irrationelle menneskelige.

Virksomhedskulturen kan være med til at forklare, hvordan virksomheden lever op til de erklærede målsætninger på de områder, den ønsker det. Værdierne kan fortælle hvad det er, virksomheden står for. Da kulturens ydre former, ritualerne, myterne og normerne demonstrerer værdierne, kan et bevidst ledelsesmæssigt arbejde med virksomhedens kultur være med til at skabe en niche for virksomheden og dens afsætning gennem demonstration af virksomhedens kultur. Dermed er kulturen et middel blandt flere til at sikre virksomhedens overlevelse.

Bliver kulturen et brændstof for væksten?

Det er blevet hævdet, at i løbet af 1990'erne vil kulturen blive afgørende for, hvor og hvordan den økonomiske vækst kommer til at forløbe. I og med at vi træder ind i informationssamfundet og økonomien bliver baseret på viden, bliver det holdninger, værdier og normer, der skaber den økonomiske vækst.

Adgangen til viden sker bl.a. gennem internationale databaser og på internettet. Hvad man ønsker adgang til afhænger af ens behov. Og behovene afhænger på deres side af, hvilke værdier man har.

Det er blevet hævdet, at det bliver virksomhederne, der bliver de egent-

lige kulturbærere. Nationalstaten er ved at miste sin evne til at kunne være en tilfredsstillende ramme for det enkelte menneske i form af økonomisk, social og kulturel sikkerhed.

Det sker fordi den teknologiske udvikling snart fjerner betydningen af afstande og dermed virksomhedernes placering. Der sker en internationalisering, der gør det vanskeligt for nationalstaterne at kontrollere udviklingen.

Virksomhederne overtager dele af nationalstatens rolle og skaber virksomhedskulturer, der bliver langt mere omfattende end tidligere set. Virksomhederne vil i fremtiden ikke blot sikre medarbejdernes eksistens på det økonomiske og sociale område men også i langt højere grad levere en kultur i form af et ståsted for værdier og holdninger og normer.

Virksomhederne bruger kulturen som et bevidst ledelsesredskab. En fælles stærk kultur med fælles værdier og normer er en forudsætning for at give plads til fladere, dynamiske og produktive virksomheder med friere rammer, der giver bedre mulighed for udvikling af den enkelte medarbejders evner end det oftest ses i organisationer med stejl og stive hierarkier.

Anvendt litteratur:

- Adizez, I.: Virksomhedens kredsløb. Diagnose og terapi. København 1988.
Christensen, S. & Molin, J.: Organisationskulturer. København 1992.
Christensen, S. m.fl.: Carlsons klister. Kultur og forandring i SAS. København 1984.
Deal, T.E. & Kennedy, A.A.: Virksomhedskultur. Virksomhedens ceremonier og ritualer. København 1984.
Gillestrup, H.: Kultur, kulturanalyse og kulturetik – eller hvad der adskiller og forener os? København 1992.
Gundelach, P. & Sandager, H.: Organisationskultur i det offentlige. Tradition og forandring. København 1987.
Hofstede, G.: Ledelsesmetoderne og de nationale kulturforskelle. (I.: Enderud, H. & Roed-Thorsen, H. (red): Artikler til organisationsteori Bd. 1). København 1984.
Hofstede, G.: Kulturer og organisationer – overlevelse i en grænseoverskridende verden. København 1991.
Meister, K.: Takt og tone på toppen. København 1987.
Peters, T.J. & Waterman, R.H.: Hvad gør de bedste bedre? København 1982.
Schein, E.H.: Organisationskultur og ledelse – et dynamisk perspektiv. København 1986.
Wittgenstein, L.: Tractatus Logico-Philosophicus. København 1993.
Hertil kommer diverse avisartikler.

Summary

Corporate Culture

Over the past twenty years the concept of corporate or organizational culture has become a management tool as a supplement to the more traditional forms of management. It has been a process of increased awareness of the importance of the cultural corporate characteristics in influencing and managing a company. Corporate culture is not a new concept. However, the increased under-

standing of the spectrum of distinctive cultural characteristics in various companies has proved significant for handling management and developmental distinction within each company.

The cultural distinction of each company defines the scope and limits of implementing change for both management and staff. The reason being that corporate culture is a contributing factor to company policy and hence the patterns of approved conduct. In order to create a sense of security and recognition at our place of work we surround ourselves with a protective shell of written and unwritten rules and norms. This constitutes corporate culture.

In the same way the individual company – public as well as private – differ culturally. People structure their space differently. They dress differently. They handle things differently. What is considered good manners in one place is frowned upon in another. Each organization may have different expectations regarding our activities, our behaviour and our way of dressing.

With a corporate culture model as a point of departure, the article outlines a number of distinctive cultural characteristics in Danish firms by citing specific examples of corporate culture manifestations. The applied model views culture as a multiplicity of what one may call habits, i.e., rituals, myths and norms, while the basis for these manifestations form basic company values.

The model constitutes a frame of reference for the cultural distinctions of various companies and their significance for the life of each company.

Landevejen og manegen

En skitse af dagligliv i cirkus

Af Susanne Lisewski Svendsen

Cirkusforestillingen er duften af savsmuld, farverig underholdning og festlig musik. I manegen danser artisterne på hesterygge, jonglerer med talerkner, falder på halen i store kar fyldt med vand og kaster sig ud i det tomme rum højt til vejrs under cirkuskuplen. Fornuftens grænser ophæves, og publikum ledes ind i øjeblikkets oplevelse af skønhed, latter og gys.

Det er underholdning, som i sin nuværende form har været en del af vor kultur gennem de sidste århundreder. Den dag idag fascinerer det mange og er elsket af snart sagt ethvert barn. Livet i cirkus, som det former sig, når projektørerne ikke er tændt, kender publikum – vi bofaste – derimod kun meget lidt til. Det er en verden på hjul. Den ene dag er den her, den næste er den væk. Øjeblikkets oplevelse er dobbelt.

Cirkus er en del af den etablerede underholdningskultur samtidig med, at cirkusfolket på forunderlig måde lever delvis udenfor vort samfund. Menneskene i cirkus kan for os, det bofaste publikum, måske synes som en homogen forsamling af legende individer, der lever det frie rejseliv.

I det følgende skal løftes en lille flig ind til den mærkværdige cirkusverdens almindelige dagligdag, hvor sommerhalvårets rejse og optræden er grundlaget for livsstilens opretholdelse (1). Landevejen og manegen er de to rum, hvor cirkusfolkets liv udspiller sig. Det er tillige kendetegn for en tilværelse, som netop gennem rejsen og optræden adskiller sig markant fra publikums måder at leve den daglige tilværelse.

Rejsen - den daglige og den evige

I det tidlige morgenlys bryder cirkus op og bevæger sig ud på landevejen. Hver morgen gennem et landskab, som er lidt anderledes end den forrige morgen. Bid for bid et lille stykke daglig vej, som ved sæsonens slutning er blevet til adskillige landsdele og ca. 15000 kilometer.

I 1900-tallets første årtier lå et cirkus som regel mellem tre og syv dage på den samme lokalitet. Cirkusteltene kunne dengang rumme mellem 800 og 1000 mennesker, mens teltene idag har plads til ca. 1400. Målt i publikumsantal vil det sige, at én udsolgt forestilling idag kræver 400-600 gæster mere end en udsolgt forestilling ved århundredets begyndelse (2).

Hver ny plads er selvsagt det samme som en ny lokalitet. Det er i cirkus først og fremmest ensbetydende med et nyt publikum. Hvornår man rejser igen, er afhængig af, hvor mange tilskuere, der formodes at være det pågældende sted. De kommer imidlertid ikke ganske af sig selv. På hvert nyt sted skal forestillingen annonceres og opreklameres. Der er ansat plakatopsættere ene og alene for at gøre den lokale befolkning opmærksom på forestillingen. Hele deres arbejdsdag går med at opsætte plakater på offentlige steder i den næste lokalitet, cirkus skal gæste. Samtidig sørger pressesekretæren for omtale i medierne. En talemåde lyder:

»Kommer der mange mennesker til en cirkusforestilling, så er det fordi programmet er godt.
Kommer der derimod kun få, så er det fordi reklamen er dårlig«.
(Dansk plakatopsætter)

Reklamen er meget vigtig og kilde til mange trakasserier. Desuden har vi nu medieindustrien, som i stor udstrækning dækker folks lyst til underholdning. Det menes i cirkuskredse, at der i dag kommer færre gæster end tidligere.

Nutidens danske cirkus rejser så godt som daglig i sommersæsonen. Kun i større byer som f.eks. Århus og Odense eller ved populære badesteder som Blokhus kan cirkus blive det samme sted i flere dage eller i ganske enkelte tilfælde uger. Et af de karakteristiske træk for cirkus i Danmark er derfor den nødvendige, næsten daglige rejse i sommersæsonen.

Det kan være en stemningsfuld morgenoplevelse, men rejsen er også en tids- og energikrævende del af arbejdslivet. Selve turen tager i Danmark som oftest mellem tre kvarter og halvanden time.

Kolonnen af direktionsvogne, teltlad og dyrevogne forlader pladsen først. Arbejderne har taget teltet ned og pakket sammen sent om aftenen efter forestillingen. Vel ankommet til den nye plads tidligt om morgenen rejser de teltet igen. Sammenlagt er de otte til ti timer i døgnnet beskæftiget med arbejde, som er betinget af rejsen.

Artistfamilierne, som ikke har dyr, forlader pladsen senere end kolonnen. De har forholdsvis lidt arbejde i forbindelse med turen. Ikke desto mindre tager nedpakning, kørsel og udpakning dog mellem tre og fire timer af

Cirkus Arena. (Foto: Torben Christensen).

deres dag. Den daglige rejse strækker sig således over forholdsvis få kilometer men betyder umådelig mange arbejdstimer i dagliglivets cirkus.

For artistfamilierne er rejsen imidlertid ikke kun den daglige tur fra plads til plads. Det er også den evige rejse. Artistlivet indebærer rejsen fra et cirkus til det næste og det næste. Set i livsperspektiv er den evige rejse lig med engagementer og dermed med livsstilens opretholdelse. I artistfamilien betegner man sig selv som »rejsende«, mens vi andre bofaste er »private«. »Rejsende« er familier, som igennem flere generationer har bevæget sig fra engagement til engagement, hele tiden til andre cirkus og nye steder. Mindst en gang hver halve år og ofte tiere ankommer familien til et nyt engagement og dermed til et nyt cirkussamfund, hvor de skal finde sig til rette.

Pladsen - en omrejsende by og dens centrum

Stedet, som cirkuspladsen befinder sig på, skifter næsten dagligt, og alligevel er pladsen – paradoksalt nok – hele tiden det samme sted. De mennesker og dyr, som bor der, er de samme. Teltene, beboelsesvognene og bilerne er de samme. Ligesom måden, det hele placeres, er den samme.

En beskrivelse af pladsens ideale orden må begynde med facadevognen. Den har billetsalg i den ene side og udhængsskabe med fotografier af fore-

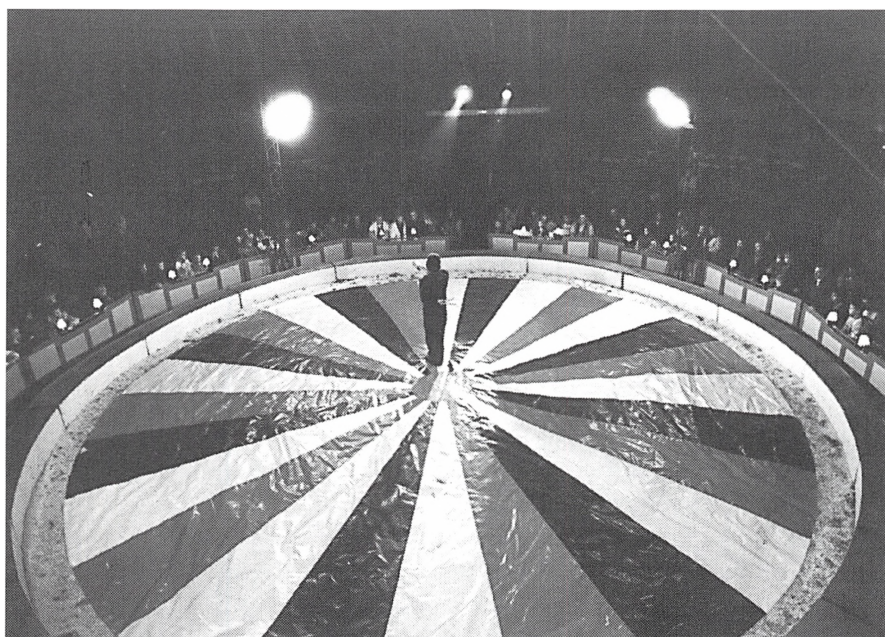
Cirkus Dannebrog (Foto: Jydsk Skolefoto).

stillingens numre i den anden side. Midt i facadevognen er indgangen til pladsen. Den er portalen til cirkus.

Indenfor ligger det runde telt. Heri findes det absolutte midtpunkt for tilværelsen, nemlig manegen. Når cirkus ankommer til et nyt sted, begynder arbejdet med, at teltmesteren markerer manegens centrum med et jernkryds. Fra dette punkt måles ud, hvor teltets master skal anbringes, og siden placeres hele cirkusbyen i forhold til dette midtpunkt.

Når teltet er færdigopstillet, ligger det ikke stille og ubrugt hen, indtil publikum ankommer. Tværtimod så tages det i brug med det samme. Dagen igennem træner skiftende artister i manegen, og samtidig er teltet stedet, hvor man mødes til en lille snak. Især de unge artister hvisker sammen på tilskuerpladserne og pjatter og flirter i ryttergangen bag manegen.

Hen under aften strømmer publikum gennem facadevognen og indtager efterhånden stole og bænke rundt om manegen. Direktørens fløjte lyder. Musikken spiller op, og projektørene tændes. Forestillingen, døgnets højdepunkt, i teltet kan begynde. Alle i cirkus er klar.

Cirkus Dannebrog. (Foto: Torben Christensen).

»Jeg har altid den der sitren, når jeg skal ind, for manegen er noget særligt - for de fleste artister, tror jeg...De der syv minutter man har, de skal helst gå perfekt. For det ville være synd, når man forbereder sig fra morgen til aften, og så går det ikke... Det er jo faktisk også de syv minutter, jeg får mine penge for, selvom jeg har arbejdet hele dagen med dyrene herude...Så bagefter, efter manegen, så har man gjort sit daglige brød, og så slapper vi af, sådan.«
(Fransk/dansk artist)

Publikum oplever gennem hver af de korte numre, som vises i manegen, morskab eller spændning i øjeblikkets oplevelse. Artisterne fremfører numrene, og i de få minutter rummes både kulminationen på en hel dags arbejde med rejse og træning, og en præsentation af resultaterne opnået gennem mange års træning.

Manegen er central. Det er her, der trænes og optrædes. Tillige er det stedet, hvor informelt samvær foregår i løbet af dagen. Ligesom det ofte er i manegen, at store familiefester som bryllup og barnedåb afholdes. Manegen og dens cirkel har en næsten sakral betydning. Den er i både direkte og overført betydning centrum for tilværelsen på cirkuspladsen.

Placeret i en firkant rundt om teltet bor pladsens indbyggere. Foran på begge sider af facadevognen bor direktørfamilien i direktionsvogne. På venstre langside af pladsen lever artistfamilierne i deres egne beboelsesvogne, mens musikerne og teltarbejderne sammen med dyrepasserne og reklamefolkene bor på højre langside i cirkusets mandskabsvogne.

»Når pladserne er meget små, så står jeg altid udenfor og dirigerer dem ind. Så er det mig, der bestemmer, hvor de skal stå lige den dag. Men når pladserne er store nok, så kender de allesammen linjen og ved præcis, hvor de skal være. Fuldstændig ens, den samme plads hver evige dag. Det er bestemt fra den første dag, ikke. Nu f.eks. én artistfamilie, de har meget pæne vogne. Dem sætter jeg så foran, ikke. Alt, hvad der er pænt, det skal være oppe foran, og så kan skrottet så være bagi, ikke«.

(Dansk teknisk direktør)

I hvert kvarter opstilles vognene hver dag i samme rækkefølge, så alle hele tiden har de samme naboer. De artistfamilier, som har dyr, bor altid bagest på pladsen tæt op af staldteltene. Blandt familierne, som ikke har dyr, er det dem, der har de flotteste biler og beboelsesvogne, der bor tættest på direktionsvognene og dermed indgangen, hvor publikum kommer forbi. Den artistfamilie, hvis vogne er placeret tættest på indgangen til pladsen, har altså det flotteste og dyreste materiel. Men familien med de luksuriøse vogne tjener sandsynligvis også godt, fordi deres numre i forestillingen er højt vurderet. Placeringen i rækken af vogne er også udtryk for status i sæsonens cirkussamfund.

Hver befolkningsgruppe på pladsen lever i sit kvarter og krydser kun ind i de andres, hvis der er noget særligt, der skal ordnes. I direktionens og artisternes kvarterer er det liv, som dagen igennem rører sig uden døre begrænset. Der er mænd, som går over pladsen på vej til teltet med familiens rekvisitter. Kvinder, der hænger tøj til tørre. Et par halvstore børn, som leger. Hen på eftermiddagen sætter et par artister sig måske sammen til en snak og en kop kaffe udenfor en af vogn-ene. Men for det meste ligger

direktionens og artisternes del af pladsen stille hen. Beboelsesvognenes døre er lukket, og vinduerne er dækket af gardiner, der skærmer mod nysgerrige blikke.

Anderledes forholder det sig på den side af pladsen, hvor musikerne, teltarbejderne og andre manuelt beskæftigede bor i cirkusets mandskabsvogne. Når de har pause, står dørene til deres små to-mands værelser som regel åbne. Hvis vejret er godt tilbringer de det meste af den sparsomme fritid udenfor. Alle vasker sig i det fri. Ligesom man spiser og slapper af på vognenes trappetrin.

Direktør- og artistfamilierne lever i deres hjem på hjul, mens mandskabet bor i cirkusets vogne, hvor de blot har en seng og et primusapparat til rådighed. Artisterne rejser for langt de flestes vedkommende i den samme familiegruppe gennem en lang årrække, mens arbejderne familier befinder sig i deres hjemland mange tusinde kilometer borte. De har kun deres kollegaer at omgås i sommerhalvåret, hvor de arbejder i cirkusverdenen.

Den ideale orden på pladsen med teltet i centrum og de tre kvarterer udenom afspejler en opdeling i cirkussamfundet mellem direktion, artister og arbejdere. En opdeling, som udgør en helhed, der også kommer til udtryk i tilværelsen på pladsen.

Rutinen - gentagelsen og dens ophævelse

Cirkus er som et lille landsbysamfund, der så godt som hver dag flytter, opbygger en by, sælger en forestilling, fremfører forestillingen og river byen ned igen. Denne døgnrytme gennemføres hver dag i det halve år sommersæsonen varer, uanset om solen skinner, eller det hagler. Ligemeget om det er en almindelig tirsdag eller pinsesøndag. Sommersæsonen er lig med en klart differentieret arbejdsdeling og disciplin blandt medlemmerne i det multietniske cirkussamfund.

I et dansk cirkus kan der ofte tælles mellem ti og elleve nationaliteter blandt sæsonens ansatte. Direktørfamilien er dansk, mens artisterne har statsborgerskab i lande som f.eks. Tyskland, England, Frankrig, Italien, Spanien og Tjekkoslaviet. Arbejderne kommer typisk fra Polen, men enkelte har hjemme i andre lande som f.eks. Marokko eller Tunesien.

Pladsen genlyder af mange tungemål. Artisternes modersmål er sproget, som tales i den pågældende families hjemland, men de fleste mestrer desuden fem til seks andre sprog mere eller mindre perfekt. Arbejderne taler som oftest kun deres eget lands sprog og ganske lidt enten tysk, engelsk eller fransk. Tysk var i mange år det fælles sprog i cirkus, men idag foregår kommunikationen lige så ofte på engelsk eller fransk.

*Cirkus
Dannebrog.
(Foto:
Anne Marie
Thorup,
Sydhimmerlands
Museum).*

Det er kotume, at hver person har flere ansvars- og arbejdsområder i den daglige drift af cirkus. Opgaverne er bestemt af, om personen er direktion-medlem, artist eller arbejder. Direktionen består af ejeren, som er direktør, og medlemmer af familien. Grundlæggerne af de eksisterende cirkus i Danmark har alle været medlemmer af gøgler- eller artistfamilier (3).

»Jeg har altid ønsket mig at blive cirkusdirektør. Men vi havde ikke pengene til det, hverken mine forældre eller mig. Så blev jeg jo artist, og så sad det i baghovedet...Det blev så til, at vi spinkede og sparede, og min kone har altid været med på ideen...Så lykkedes det tilsidst. - De første år var slemme. Andet år var

sparesæson, hvor vi selv i familien lavede syv numre i programmet. Så gik det efterhånden den rette vej, så vi reducerede vores egne numre, og engagerede numre istedet. I de senere mange år er hovedvægten lagt på numre udefra.«
(Dansk cirkusdirektør)

Børn og voksne i en gøgler- eller artistfamilie, som starter eget cirkus, optræder i begyndelsesfasen selv i forestillingen ligesom en hvilken som helst artistfamilie. Tillige udfører de som regel selv det meste af det praktiske arbejde. Når virksomheden så efterhånden er blevet etableret, bliver familiens medlemmer lig med direktionen i cirkus.

Direktionens leder er cirkusdirektøren, som tilrettelægger og engagerer numrene til forestillingen. I nutidens klassiske cirkus er bestemte discipliner lig med forestillingens grundelementer. Den klassiske forestilling indeholder klovne-, heste-, akrobat-, jonglør- og luftnumre.

»Det er næsten ligesom en gryderet, ikke. Du har visse ingredienser, du skal have i for at give retten smag, men smag kan du jo så stimulere eller afkræfte afhængig af, hvad du har oppe i dit hoved, hvordan den ret skal smage. Hvis du laver den, eller jeg laver den, så er det forskellige retter, men alligevel så hedder den det samme. Derfor cirkus - ordet cirkus, det er blevet brugt til så meget, men det skal være den rigtige nerve, der gives for, at cirkus kan blive den ægte vare.«
(Dansk cirkusdirektør)

Hver sæson betyder en helt ny forestilling, som for såvidt er en gentagelse af sidste års forestilling. Men alligevel er gentagelsen ophævet. De enkelte numre, som er engageret og sammensat til en helhed, bærer præg af cirkusdirektørens personlige intentioner om at skabe årets forestilling som en morsom, en dramatisk eller måske en underfundig underholdende oplevelse. Direktørens "fingerspidsfornemmelse" ved tilrettelæggelsen af programmet har stor betydning både for den enkelte sæsons forløb og for cirkusets egenart.

Der er altid kun én chef i cirkus. Det er direktøren, men ledelsesopgaverne er nøje fordelt mellem direktionens medlemmer. Regnskaberne tager direktøren sig som oftest selv af, mens ægtefællen er kassimester for billet- og kiosksalget. Hvis der er voksne børn, så kan en søn typisk være teknisk

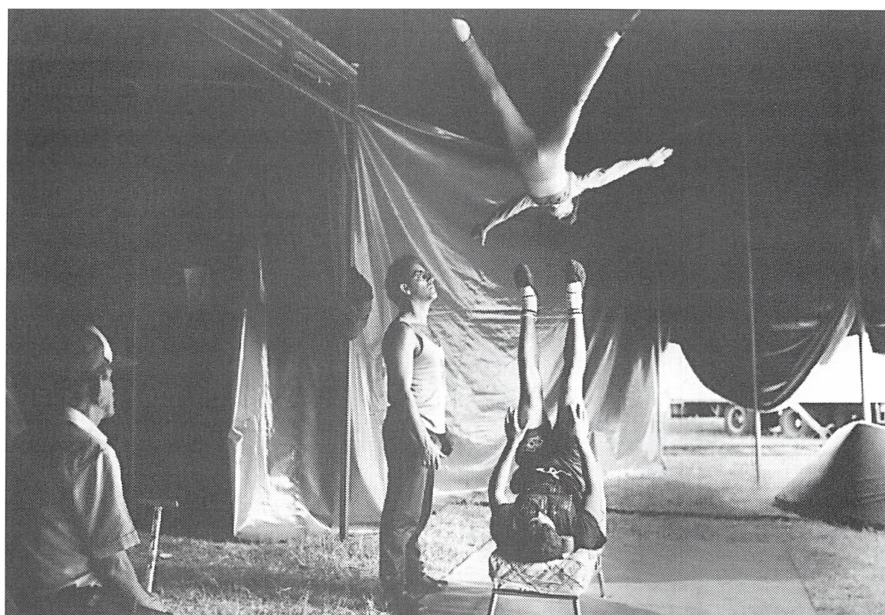
direktør og dermed chef for alt det praktiske arbejde. En datter kan f.eks. være pressesekretær og daglig leder af reklamekolonnen. Tillige optræder en eller flere af direktionens medlemmer i forestillingen. Ligesom i mange andre selvstændige virksomheder deltager hele familien i bestræbelserne på at få virksomheden til at løbe rundt.

Artistfamilierne er ligesom cirkusdirektørfamilien rejsende selvstændige erhvervsdrivende. De har deres egne rekvisitter, kostumer, vogne og eventuelle dyr, som de medbringer og selv tager sig af. Direktionerne og artisterne i de danske cirkus er en del af den europæiske artistverden, hvor man indbyrdes kender hinanden. Mange af familierne er femte eller sjette generation rejsende og optrædende. Det er en selvfølge, at der i dagligdagen ingen skole er. Ligesom der heller ikke er nogen foreninger eller kolleger og naboer, som er de samme gennem mange år. De eneste menneskelige relationer, som er konstante, findes i familigruppen. De mangesidede relationer betyder almindeligvis et meget stærkt – og nødvendigt familie-sammenhold. Man er far, mor og børn og tillige hinandens kollegaer, elever og lærere.

»I begyndelsen er det kun leg...Så begynder jeg at træne lidt med mine sønner kun en time ad gangen med to dage imellem. Men nu må vi træne hver dag - hver eneste dag ...Det er vigtigt at arbejde med det. Du øver og det er godt, men det er svært at vide før det er i cirkus... Til premieren, det var virkelig fantastisk. Da tænkte jeg, det er tre artister, der kommer. Det er første gang, jeg har tænkt det. Det var fantastisk. De kan nå langt.«
(Spansk artist)

De små børn imiterer de voksne i deres leg. De forsøger at presse sig ned i spagat, kaster køller op i luften, eller agerer klovn til stor morskab for de andre børn. Når de bliver større, begynder den egentlige træning.

Hver dag øves akrobatiske grundfærdigheder under kyndig vejledning af barnets far, mens den boglige skolegang er moderens ansvarsområde. Nu om stunder tillægger artistfamilien det almindeligvis stor betydning, at børnene opnår den nødvendige lærdom indenfor læsning, skrivning og regning, men langt den største prioritet har dog forfinelsen af de kropslige færdigheder. Træning, både for børn, unge og voksne, er en konstant bestræbelse på at opnå resultater, der ligger udover den kropslige rutine, som allerede er indarbejdet. Børnene er en del af en kultur, hvor den sublime beherskelse af kroppen er meget vigtig.

Cirkus Arena. (Foto: Torben Christensen).

En del af dem, som vokser op i cirkusverdenen, begynder at optræde allerede som børn. Men de fleste starter idag, når de er blevet teenagere. I ungdomsårene vælger de allerfleste ud fra barndommens træning en disciplin, som de ønsker at arbejde videre med. Den unge pige eller dreng indøver et nummer ofte med sin far som tilrettelægger og lærermester. Det færdige nummer er den unges personlige og kan også anvendes fremover, når den unge stifter egen familie. Tillige føjer det nye nummer endnu et led til familiens repertoire, som helst skal indeholde mellem to og fire forestillingsklare numre.

Blandt numrene, en artistfamilie optræder med, kan der være et eller flere, familien har fundet på og indøvet gennem de sidste mange sæsoner. Der kan dog også, hvad der meget tit er tilfældet, være et nummer, som ned til mindste detalje er gået i arv gennem generationer.

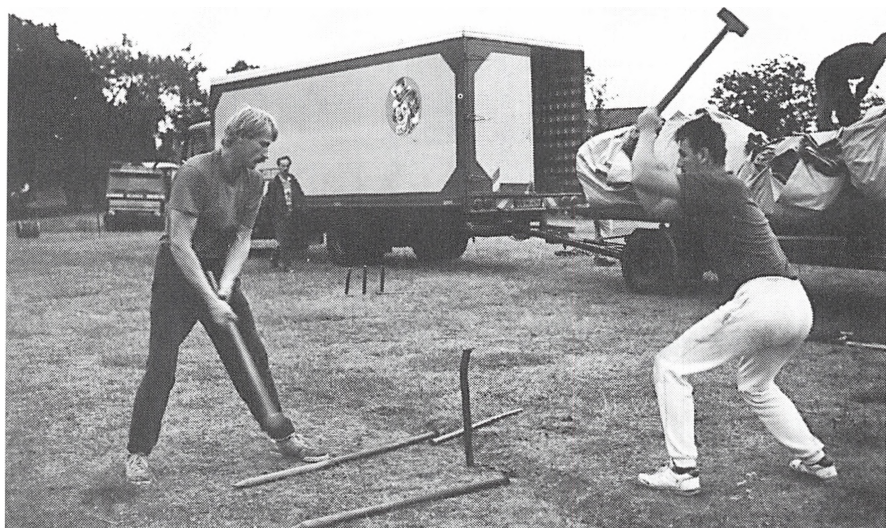
I familien er den interne arbejdsdeling almindeligvis sådan, at kvinden tager sig af husholdningsarbejdet, ligesom design, syning og vedligeholdelse af kostumerne er hendes område. Manden vedligeholder rekvisitter, beboelseskøret og biler og passer familiens eventuelle dyr. Tillige er det manden der, som nævnt, står for den meget vigtige oplæring og træning af børnene og de unge i familien.

Artistfamilierne er engageret for sæsonen til at udføre numre i forestillingen. Tillige indgår der i deres kontrakter bestemte andre arbejdsopgaver. Det kan være i forbindelse med opstilling eller nedtagning af teltet. Ligesom det kan være at vise publikum på plads eller sælge programmer ved forestillingens start eller lignende. I det daglige er der almindeligvis ingen udenforstående, der giver artistfamilierne ordrer. Familierne kører individuelt til næste plads hver morgen. De, som træner dagligt, møder i manegen om eftermiddagen. De sørger selv for at være klædt om og klar til forestillingen. Både direktionen og artistfamilierne ser sig selv som små selvstændigt fungerende enheder i cirkussamfundets hele.

Det forholder sig anderledes med arbejderne. Det er enkeltpersoner, som er ansat til at udføre det praktiske arbejde i forbindelse med rejsen og opstilling og nedtagning af teltet. Teltmesteren leder arbejdet og giver besked om, hvad der skal gøres fra tidlig morgen til sen aften.

Arbejderne kan inddrages i to grupper. Den ene gruppe er dem, som er ansat til kun at udføre manuelt arbejde. De er teltarbejdere, dyrepassere og elektrikere. Desuden er de cirkustjenere under forestillingen. Den anden gruppe er teltarbejdere og spiller tillige i cirkusorkesteret under forestillingen.

»Min profession er kun at spille, så det vil jeg helst kun. Jeg er uddannet i klassisk musik og har også studeret jazz. Jeg er ikke arbejder og håber

Cirkus Arena. (Foto: Torben Christensen).

ikke at skulle arbejde i cirkus igen, når det her er slut...Jeg vil finde noget, der er bedre for mig uden fysisk arbejde. Jeg blev tvungen af min livssituation til at komme til cirkus...Det er sikkert, jeg ikke vil blive i Polen. Der er ingen penge for musikere. Jeg vil gerne kunne tjene noget.»
(Polsk cirkusarbejder og - musiker)

De, som spiller i orkesteret, er næsten alle konservatorieuddannede i Polen. Mens de, der udelukkende udfører det manuelle arbejde kan være landmænd, industriarbejdere eller håndværkere i deres hjemland. Fælles for dem alle er, at de tjener forholdsvis godt i forhold til, hvad det er muligt at opnå i deres hjemlande. Fælles er også de meget lange arbejdsdage. Desuden har de ligesom alle de øvrige i cirkus ingen fridage i det halve år, sæsonen varer.

Arbejderne og musikerne er kun i cirkusverdenen for en kortere periode af deres liv. Det kan være en enkelt eller flere sæsoner. De er »private«, som arbejder i cirkus for at tjene penge. Cirkus er ikke et miljø, de kommer fra, og for langt de flestes vedkommende heller ikke et sted, de bliver.

Det omrejsende cirkusfolk lever ikke som en stor homogen familie i et kontinuerligt fællesskab. Det er derimod et differentieret samfund, hvor hver gruppe har sine arbejdsopgaver, sfærer og måder at leve på. Det

arbejdsfællesskab, som direktionen, artistfamilierne og arbejderne bliver en del af, eksisterer kun i det halve år sommersæsonen varer. Umiddelbart efter sæsonens afslutning i det tidlige efterår rejser de fleste af arbejderne og musikerne til deres hjemlande. Artistfamilierne rejser videre – forhåbentlig til andre engagementer – mens direktionen er travlt beskæftiget med at tilrettelægge både den kommende vintersæsons optræden og næste sommersæson.

Foråret er hele tiden lige om hjørnet. Cirkus bevæger sig igen ud på landevejene til pladser over det ganske land. Forestillingens helhed er en anden end sidste år, ligesom de fleste af numrene og personerne er det. Men derudover er det meste ligesom forrige sæson. En tilværelse, der kan synes som en tur fra mål til mål, og dog mere end noget andet er en tilstand og livsmåde.

Kildemateriale:

Udskrift af 26 interviews med samtlige personalekategorier i cirkus. Fotoserie med 650 billeder registrerede i serier, som dokumenterer døgnet forløb i sommersæsonen. To feltrapporter fra henholdsvis Cirkus Dannebrog og Cirkus Arena. Materialet er arkiveret på Sydhimmerlands Museum.

Noter:

1 Artiklens kildemateriale er en dokumenterende indsamling med titlen "Cirkus som arbejdsplads", der blev igangsat af Sydhimmerlands Museum/Cirkus-museet i Rold i 1992 med støtte fra Statens Museumsnævns rådighedssum. I de forløbne år er der blevet arbejdet ialt otte måneder med indsamlingen i Cirkus Arena og Cirkus Dannebrog. Arbejdet har vekslet mellem perioder med feltarbejde og perioder med bearbejdning af det indsamlede materiale. Med det valgte tema er sat fokus på organisationen i cirkus, men samtidig har arbejdet med den første afgrænsede temaundersøgelse af dagligliv i to af nutidens danske cirkus afstukket andre temaer, som det vil være relevant at arbejde videre med i de kommende år. Vigtigst er det gensidige forhold til - og betingelserne fra - det omgivende samfund. 2 Der findes naturligvis både mindre og større telte. Generaliseringen henviser, ligesom de øvrige i artiklen, til fællestræk som har kunne iagttages ved feltarbejdet i de to nævnte cirkus. 3 Hermed menes de danske cirkus, som i en årrække har rejst som professionelle. Det er Cirkus Dannebrog, Cirkus Arena, Cirkus Benneweis og Cirkus Arly. M.h.t. de to sidstnævnte cirkus, så arbejdes der på at skaffe midler til suppleringsfeltarbejde.

Et udvalg af den litteratur, som har været anvendt i forbindelse med feltarbejdet:

Cederberg, Christer: Cirkusliv. Södertalje 1981.

Enevig, Anders: Cirkus i Danmark I - III. København 1982.

Levy, Pierre Robert: Les clowns et la tradition clownesque. Sorvilier 1991.

Lorenzen, Jørgen: Hvad er cirkus. Skippershoved 1991.

Møller Madsen, Kurt: Cirkus. Ebeltoft 1964.
Saltarino Signor: Artisten. Leipzig 1987.
Wichmann, Søren: Sprog og rumlig orientering i livsverdenen.
I: Rum, Tidsskriftet for antropologi nr. 30. København 1994.
Wählberg, Per Arne: Cirkus i Sverige. Stockholm 1992.

Summary:

The road and the Ring – a sketch of daily life in Circus

The circus performance is the smell of saw dust, colorful entertainment and lively music. The rationality is suspended and the audience is guided into an experience of beauty, laughter and thrills. It is a form of entertainment that has been a part of our culture for more than hundred of years. However, Circus life – as it is lived when the spotlights are out – is lesser known.

The article offers a view of circus life with the road and the ring as the two spaces for daily life during the summer season. The site of the ring and the enclosed circus area changes constantly with the daily journey. However, paradoxically enough the circus site is invariably the same. The ideal spacial order of the circus site mirrors the structure of the circus society with management, acrobats and workers assuming their well-defined positions.

The article provides an insight into the norms and ways of life of the traveling circus people. The source material is derived from a study initiated by the Southhimmerland Museum/The Circus Museum at Rold with financial support from the foundation of Statens Museumsnævn (The State Board of Museums). The material consists predominantly of interviews, photo documentation and field reports from Cirkus Dannebrog and Cirkus Arena though periodic field-work during the period 1992 to 1995.

Dansk folkekultur 1995

EN SELEKTIV BIBLIOGRAFI

Af Else Marie Kofod

Redaktionen afsluttet 1.februar 1996

Bibliografien er udarbejdet ud fra Dansk Bogfortegnelse og ud fra følgende tidsskrifter og årbøger:

Arbejder Historie, Arkiv, Arv, Ask, Bol og By 1994, nr. 1 og 1995 nr.1, *Bornholmske Samlinger*, Budkavlen 1994, Bygd 26, nr.1-3 (1995), Cæcilia. Årbog 1994, Dansk Folke-musik 6, nr. 1-4 (1995) og 6, nr. 5-6 (1996) med ny titel Folkemusik - i Danmark, Dansk årbog for musikforskning 23 (1995), Danske folkemål 37 (1995), Danske Museer 1995, nr. 1-6, Danske Studier 90 (1995), Den gamle by. Danmarks Købstadsmuseum 1995, Erhvervshistorisk Årbog 44 (1994), Ethnologia Europaea 24, nr.2 (1994) og 25, nr. 1 (1995), Ethnologia Scandinavica 25 (1995), *Fabrik og Bolig*, Folk 36 (1995), Folk og Kul-tur 1995, Folk och Musik 1995, Folkeminder 1995, nr.1-3, Fortid og Nutid 1995, nr.1-4, Fra Als og Sundeved 73 (1995), Fra Kvangård til Humlekule 25 (1995), Fra Himmerland og Kjær Herred 84 (1995), *Fra Holbæk Amt*, Fra Ribe Amt 26, nr. 3 (1995), Fra Viborg Amt 60 (1995), FRAM 1995, Fund og Forskning 34 (1995), Fynske Årbøger 1995, Han-dels-og Søfartsmuseets Årbog 54 (1995), Hardsyssels Årbog 25 (1995), Historie. Jyske Samlinger 1995, nr. 1-2, Historiske Meddelelser om København 1995, Historisk Sam-fund for Pæstø Amt. Årbog 1995, Historisk Tidsskrift 95, nr.1-2 (1995), Historisk Aar-bog for Randers Amt 89 (1995), Historisk årbog for Thy og Vester Hanherred 1995, Historisk årbog for Roskilde amt 1995, Hjemstavnsliv 1995, nr.1-12, Jordens Folk 1995, nr.1-4, Journalen 1995, nr. 1-5, Kirkegårdskultur 1995, Kulturen 1995, Københavns Folkemu-sikhus Nyt 175-187 (1995), Køge Museum 1994 (1995), Lolland-Falster 83 (1995), *Lyng-bybogen*, Magasin 10, nr.1-3 (1995), Mark og Montre 1995, Meddelelser fra dansk dan-sehistorisk arkiv 14 (1995), *MIV*, Musik og Forskning 20 (1994-95), Nationalmuseets Arbejdsmark 1995, NIF-Newsletter 1995, nr.1-4, Nord Nytt 58-60 (1995), Nordslesvigske Museer 20 (1995), Norge 38, nr. 1-2 (1995), Ord & Sag 14 (1995), Plys 8 (1995), Siden Saxo 12, nr.1-4 (1995), Skalk 1995, nr.1-6, Skivebogen 86 (1995), *Sumlen*, Søllerødbo-gen 1995, Sønderjysk Månedsskrift 1995, nr.1-12, Sønderjyske Årbøger 1995, Temenos 30 (1994), Tools & Tillage 7, nr.2-3 (1993-1994), Tradisjon 25 (1995), *Tåsinge Årbog, Uni-fol. Årsberetning*, Vejle Amts Årbog 1995, Vends. Årbog for lokal-og kulturhistorie på Nordfyn 1995, Vendsyssel Nu & Da 1994-1995, Vendsyssel Årbog 1995, *Vestfynsk Hjemstavn*, Østjysk Hjemstavn 60 (1995), *Aalborgbogen*, Årbog. Historisk Samfund for Sorø Amt 82 (1995), *Årbog. Historisk-topografisk Selskab for Gladsaxe Kommune*, *Årbog for Svendborg & Omegns Museum*, Århus Stifts Årbøger 78 (1994), *Årsskrift. Udg. af Historisk Forening for Værløse Kommune*, *Årsskrift for Etnografi*.

De kursiverede tidsskrifter eller årbøger er ikke gennemgået i år, men vil blive samlet op til næste år.

I. BIBLIOGRAFI, HISTORIE, METODE

Bibliografi:

- DANSK SANGINDEKS. Register til sange for børn og voksne 1994. Ballerup, Dansk BiblioteksCenter 1995. 121 s. Årlig siden 1980/81.
- EVENTYRINDEKS 1985/94. Ballerup, Dansk BiblioteksCenter 1995. 239 s. Årlig siden 1985. Fortsættelse af: Eventyrindeks. Supplement.
- HANSEN, JEPPE: Litteratur om Himmerland og Kjær Herred 1994-1995. FRA HIMMERLAND OG KJÆR HERRED 84 (1995) 86-92.
- HEDEGAARD, RUTH: Vendsyssel-litteratur. VENDSYSSEL ÅRBOG 1995 123-134.
- KOFOD, ELSE MARIE: Dansk folkekultur 1994. En selektiv bibliografi. FOLK OG KULTUR 1995 100-114.
- LARSEN, GRETHE: Danske provinstryk 1482-1830. En bibliografi. Bind 2: Nordjylland. Udgivet af Det danske Sprog- og Litteraturselskab og Det kongelige Bibliotek. København, C.A. Reitzel 1995. 155 s. Dt. Einführung.
- NIELSEN, HANS: Litteratur om Skagen. Et udvalg fra Søren Abildgaard til Susi & Leo. Skagen, Skagens Bibliotek 1995. 112 s.
- NØRGAARD, ERIK: Udvalg af litteratur om Ringkøbing amt 1993-1994. HARDSYSTEMS ÅRBOG 29 (1995) 125-148.
- URUP, HENNING: Bidrag til en systematisk bibliografi for dans i Danmark 1980-94. MEDDELELSER FRA DANSK DANSEHISTORISK ARKIV 14 (1995) 17-26.
- ØRUM-LARSEN, A.: Havebrugshistorisk bibliografi – okt. 1994-sept. 1995. FRA KVANGÅRD TIL HUMLEKULE 25 (1995) 81-84.
- Historie:**
- BLAAKILDE, ANNE LEONORA: En folkloristisk bekendt. NORD NYTT 58 (1995) 52-55.
- BOYHUS, ELSE-MARIE: Lolland-Falster, en grænseegn med styrker! Interview ved Poul Martin Hansen. LOLLAND-FALSTER 83 (1995) 5-20. ill.
- DAMSHOLT, TINE: On the concept of the »Folk«. ETHNOLOGIA SCANDINAVICA 25 (1995) 5-24. ill.
- DEGN, OLE: De gamle købstæders hukommelse. Rådstuearkiver og deres brug. København, Statens Arkiver 1994. 39 s. ill. (Arkivernes informationsserie).
- DEGN, OLE: Kongens told. Toldarkiver og deres brug. København, Statens arkiver 1994. 37 s. ill. (Arkivernes informationsserie).
- DRAGSBO, PETER: Byggeskikforskning omkring Danmark. FORTID OG NUTID 1995, hft. 2 154-157.
- EBELTOFT BYHISTORISKE ARKIV I 50 ÅR. Red. af Knud Chr. Jensen, Finn Rasch Pedersen og Jakob Vedsted. Ebeltoft, Ebeltoft Museum 1994. 60 s. ill.
- FRANSEN, N.H.: Dansegilde og mordbrand. Vejledning om retsbetjentarkiver. København, Dansk Historisk Fællesråd 1995. 198 s. ill.
- GISSEL, JON A.P.: Johannes Steenstrup og kulturhistorien. Historisk essay. HISTORIE 1995, nr. 1 79-101. ill.
- HENNINGSEN, PETER: Den jyske hede – endnu engang. MARK OG MONTRE 1995 49-52. ill.
- HOLM PETERSEN, MORTEN: Center for maritim og regional historie. Et nyt initiativ i den museale forskning. DANSKE MUSEER 8, nr. 5-6 (1995) 10-14. ill.
- JENSEN, CHARLOTTE S.H.: Tilbage til fortiden [2]. Guide til 20 specialsamlinger, historiske foreninger, organisationer m.m. Slagelse, Slagelse Centralbibliotek og Lokalkarkiver i Vestsjællands Amt 1994. Bd. 2. 26 s. ill.
- JENSEN, BERNARD: Dansk identitetshistorie. En oversigt. HISTORISK TIDSSKRIFT 95, nr. 1 (1995) 75-98.
- LINDE-LAURSEN, ANDERS: Nationale billeder. Historien om to film og deres billeder af det danske. FOLK OG KULTUR 1995 22-45. ill. Engl.summary.
- LOKALARKIVER – historie og identitet. Ballerup, Lokalhistoriske Arkiver i Stor-københavn 1994. 63 s. ill.
- NOACK, JOHAN PETER og Bodil Busk Laursen: Arkiver og kulturhistoriske museer. Århus, Klim 1995. 106 s. (Kulturens politik; 14).
- NØRGAARD OLESEN, MOGENS: Enten nu eller aldrig. En bog om at bevare færger og oprette Danmarks Færgemuseum. Nyborg, Danmarks Færgemuseum 1995. 131 s. ill.

PALUDAN-MÜLLER, CARSTEN: Museumsbegrebet og forandringen. DAN-SKE MUSEER 8, nr. 3 (1995) 4-6. ill.

Metode:

BOOLSEN, VIBEKE E.: Om livsformsana-lysens grundlag. København, Institut for Statskundskab, Københavns Universi- tet 1995. 28 s. (Arbejdsrapport; 1995/13).

BURGERS, MARIEKE: Markedsføring som holdning. DAN-SKE MUSEER 8, nr. 5-6 (1995) 36-38. ill.

CHRISTIANSEN, PALLE OVE: Kultur og historie. Bidrag til den etnologiske de- bat. København, Studiebøger, Institut for arkæologi og etnologi 1995. 163 s.

ELBERG, KAREN: Landsbyundersøgelser. VENDS. Årbog for Lokal- og Kulturhi- storie på Nordvestfyn 1995 70-74. ill.

HEEGAARD, JAN, Ulrik Hvilshøj og Erik Møller: Det sociolingvistiske interviews anvendelighed. DAN-SKE FOLKEMÅL 37 (1995) 3-60.

HØJRUP, THOMAS: Omkring livsforms- analysens udvikling. København, Mu- seum Tusculanum 1995. 237 s. ill. Engl. summary. (Stats- og livsformer; 1).

KJÆR, BIRGITTE og Tove E. Mathiasen: Befolkede rum. DEN GAMLE BY. Dan- marks Købstadsmuseum 1995 61-86. ill.

PFEFFER, HEIDI: Hvem har inte alt hørt tale om det fæle Støbymord? LOL- LAND-FALSTER 83 (1995) 21-38. ill.

TERNHAG, GUNNAR: »Och noterna hade du i hjärtat«. Stort och smått om musik i klingande form och på noter. DANSK ÅRBOG FOR MUSIKFORSKNING 23 (1995) 63-78. noder. Engl.summary.

VASSTRÖM, ANNETTE: Formidling af arbejderkultur. FOLK OG KULTUR 1995 46-59. ill. Engl.summary.

II. FOLKELIV, ERINDRINGER OG BIOGRAFIER, DAGBØGER OG BREVE, SAMFUNDSFORHOLD

Folkeliv:

BAVNSHØJ, PETER og Kirsten Eriknauer.: Herregårdsliv i 1990'erne. Auning, Gl. Estrup, Dansk Landbrugsmuseum og Djurs Tryk 1995. 195 s. ill.

HANSEN, HARRIET M.: En lille sort bog i voksdugsomslag – trådtrækker Jacob

Jacobsens regnskabsbog. JOURNA- LEN 1995, nr. 5 3-9. ill.

JENSEN, JOHANNE MARIA: Livet og døden i familiealbummet. SIDEN SAXO 12, nr. 4 (1995) 20-32. ill.

SKODBORG, LENE: »Præstegårdsliv«. FRAM 1995 91-98. ill.

STRÆDE, JOHS.: Landsbybilleder. Skit- ser fra en tid og et sted. Herning, Poul Kristensen 1995. 135 s.

Folkeliv: Sjælland, Lolland-Falster, Møn og Bornholm:

BAAD PEDERSEN, MARGIT: Haslev. By og mennesker. Haslev, Haslev Museum og Haslev Kommune 1994. 79 s. ill.

CRAMER-PETERSEN, LARS: Godthaabs- vej gennem Frederiksberg og Køben- havn. En lokalhistorisk billedfortælling om et hjulspor, der blev til en hoved- færdselsåre. Brønshøj, Brønshøj Mu- seum 1995. 60 s. ill. (Brønshøj Mu- seums skriftserie).

FARØ, JØRN: Farø. Vej-over-ø. Egnsb- skrivelser og erindringer. Glumsø, Historisk Samfund for Præstø Amt 1995. 62 s. ill.

FRA LAND TIL BY. Erindringer fra det gamle Herstederne og det nye Alberts- lund. Red. af Henning Sørensen. Albertslund, Lokalhistorisk Samlings Venner 1995. 107 s. ill.

JENSEN, MAI-BRITT og Peter Haugaard Corydon: Tornved-billeder. Et lokalsam- funds udvikling og forandring. Jyderup, Tornved Lokalhistoriske Forening og Tornved Lokalhistoriske Arkiv 1994. 102 s. ill. Udgivet i anledning af Tornved Kommunes 25 års jubilæum.

JOHANSSON, PER W.: Egebjergvej fra 1940'erne til 70'erne. Egebjerg, Kultur- historisk forening for Egebjerg og om- egn 1995. 25 s. ill. (Københavns Amt).

KJÆR HANSEN, INGER: Til Ullerup. Landsbyliv og bygningsregistrant. Af Inger Kjær Hansen og beboere fra Ulle- rup. Bygningsbeskrivelse 1992 ved Bir- git Petersen. Kastrup, Tårnby Kommu- nes Lokalhistoriske Samling 1994. 179 s. ill. (Københavns Amt).

LANDSBYLIV I HORNS HERRED. Minder fra Kyndby i årene 1820-1840. Nyt oplag. Tidligere udgave 1978. Delvis genoptryk af: Fra Dansk Folkeminde-

- samling, bd. 2, 1909. Jægerspris, Historisk Forening i Jægerspris 1994. 32 s. ill.
- MEYER, GUDRUN LUND: Mennesker og natur omkring Farum. Farum, Farums Arkiver og Museer 1995. 68 s. ill.
- NIELSEN, JØRGEN: Korsør på tværs. Skæve og skæmtsomme træk af Korsørs historie. Korsør, Korsør Bibliotek i samarbejde med Lokalhistorisk Arkiv for Korsør Kommune 1995. 76 s. ill.
- NIELSEN, RICHARD G.: Noget om Næstved – set på gamle postkort. Næstved, Historisk Topografisk Information 1995. 168 s. ill.
- REE, EDOUARD: Fra det nu forsvundne Charlottenlund. Billeder med uddybede tekst, der beskriver lokaliteter, der er forandrede eller ikke længere eksisterer i hovedstadens nordlige forstad. København, Strandberg 1995. 79 s. ill.
- WAAGEPETERSEN, BENT: Min mormors hus. Helsingør, Nordisk Forlag 1994. 69 s. ill.
- Folkeliv: Fyn:**
- BØGH, NICOL. SEIDELIN: »Skønne Efterretninger«. Provst Bøghs beskrivelse af Kerteminde og Bjerger Herred 1770. Ved Birgit Bjerre Jensen. Kerteminde, Landhistorisk Selskab i samarbejde med Kerteminde Museum 1995. 325 s. ill.
- HISTORIER FRA THURØ. Ved Studiekredsen på Thurø. Svendborg, Thurø lokalhistoriske Forening 1995. 114 s. ill.
- MATTHIESSEN, HUGO: Hugo Matthiessens Assens og omegn. Fotograferet maj 1916 samt 1937 og 1948. Udgivet af Jette R. Orduna. Højbjerg, Hikuin 1995. 84 s. ill. (Hugo Matthiessens Danmark).
- NIELSEN, HENNING: Det gamle Vissenbjerg sogn i billeder. Vissenbjerg, Vissenbjerg Lokalhistoriske Arkiv og Forening 1994. 48 s. ill.
- THURØS HISTORIE. Om huse, skibe, tidligere og nulevende thurinere. Ved Studiekredsen på Thurø. Svendborg, Thurø lokalhistoriske Forening 1991-1993. 2 bind. Bd. 1: 37 s., bd. 2: 70 s. ill.
- Folkeliv: Jylland:**
- ANDERSEN, TAGE et al.: Vorup gennem tiderne. Randers, Vorup Sogns Historiske Samfund 1995. 95 s. ill.
- BRUHN, VERNER og Poul Holm: En by bliver til. 1850-1910. Esbjerg, Esbjerg Byråd i samarbejde med Rosendahl 1994. 319 s. ill. (Esbjergs historie; 2).
- CHRISTENSEN, LYKKE: Hundborg Gæstehjem. HISTORISK ÅRBOG FOR THY OG VESTER HANHERRED 1995 137-144. ill.
- EGNEN OMKRING BORK, TIPPERNE OG SKJERN Å. Red. af Horst Mesenburg. BYGD 26, nr. 2 (1995) 3-31. ill.
- GREGERSEN, KNUD: Fra bondegård til gæstgivergård. HISTORISK ÅRBOG FOR THY OG VESTER HANHERRED 1995 119-128. ill.
- HENNINGSEN, PETER: Hedens hemmeligheder. Livsvilkår i Vestjylland 1750-1900. Grindsted, Overgaard Bøger 1995. 451 s. ill.
- HESTEHAVE, TORBEN: Glimt fra det gamle Ribe. Gamle postkort fortæller om Danmarks ældste by. Ribe, Antikvarisk Samling Ribe 1994. 107 s. ill.
- JAKOBSEN, INGVAR og Otto Jensen: Udviklingen i Klim og Vesløs sogne. HISTORISK ÅRBOG FOR THY OG VESTER HANHERRED 1995 101-114. ill.
- LINDE – DET STED HVOR VI LEVER OG VIRKER. Red. af Benny Boysen. Struer, Linde og Omegns Andelskasse 1994. 59 s. ill.
- LINDKNUD. 100 år i billeder. Red. af Andreas Bruun et al. Brørup, Lindknud Lokalhistorisk Forening 1994. 127 s. ill.
- MADSEN, NICOLAJ: Sølvsnoen. Egnsslægts- og samfundsskildring fra Hundborg i Thy. Herning, Poul Kristensen 1995. 103 s. ill.
- MATTHIESSEN, HUGO: Med Hugo Matthiessen gennem Sønderborg, Augustenborg og Nordborg. Sønderborg, Historisk Samfund for Als og Sundeved 1994. 167 s. ill. (Fra Als og Sundeved; bind 72).
- MØBALLE, V. og I. Haase: Mennesker og billeder fra det gamle Tønder. Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Tønder Kommune. Tønder, Neffen 1994. 48 s. ill.
- OLDAM, JOHN W.: Spredte glimt fra »det mørke Århus« ca. 1910-35. ÅRHUS STIFTS ÅRBØGGER 78 (1994) 93-102. ill.
- SCHMIDT, PETER: Bro og nye tider. Fre-

- dericia's hverdag i årene 1920-1940. Fredericia, Elbo Grafiske Hus 1994. 47 s. ill.
- SILKEBORG 1846-1996. Historie, natur, kultur. Red. af Troels Andersen et al. Udgivet af Silkeborg Kommune i anledning af byens 150 års jubilæum. Silkeborg, Silkeborg Bibliotek 1995. 400 s. ill. (Silkeborg Biblioteks skriftserie; bind 13).
- SKOVFOGED LAURSEN, IB: Vejgaardbogen. Signalement af en forstad. (Erindringsbilleder, stemningsbilleder, udviklingen i forstaden Vejgaard). Aalborg, Lions Club Vejgaard 1994. 180 s. ill.
- SKOVFOGED LAURSEN, IB: Det gamle Aalborg på vrangen. Beretningen om smugkroernes fjende nr. 1 »Lange Anton« og hans far »Bryderen«. Aalborg, Eget forlag 1995. 122 s. ill.
- VEMB BY OG DENS BORGERE II. Udgivet af Vemb Borger- og Haandværkerforening i anledning af foreningens 100 års jubilæum. Vemb 1994. 196 s. ill.
- VENØ – EN Ø I LIMFJORDEN. Red. af Horst Meesenburg. BYGD 26, nr. 3 (1995) 3-31. ill.
- ØSTERGAARD, BENT: Var Thomas Andersen i Siim drabsmanden? En mordsag fra 1689. ØSTJYSK HJEMSTAVN 60 (1995) 73-88. ill.
- Erindringer og biografier:**
- AAGAARD, JONNA og Bent Larsen: Barn under besættelsen. Aalborg, Datid 1995. 79 s. ill.
- ANDERSEN, RASMINE: Erindringer fra vort barndomshjem i Udby. Ved Hans Henrik Jacobsen. FYNISKE ÅRBØGER 1995 46-59. ill.
- ANDERSEN, POUL: Edith Olsen. Erindringer fra et langt liv. København, Kvindeligt Arbejderforbund 1994. 101 s. ill.
- ANDERSSON, KAMMA: Dengang – på Islands Brygge. (Barndomsskildring om livet under besættelsen, om trykthed inden for familien og de voldsomme oplevelser på gaden). København, Arbejdermuseet og ABA 1995. 93 s. ill. (Beretninger fra det 20. århundrede; skrift nr. 2).
- ASK, BØRGE: En Jydedrengs Saga. Silkeborg, Daghøjskolen 1995. 136 s. ill. (1. del af samleværk 1995-. ved Børge Johannes Andersen).
- BARNDOMSERINDRINGER. Fortællinger fra 20'erne og 30'erne. Red. af Bente Skipper. Vejle, Kroghs Forlag 1995. 163 s. ill.
- BENNETZEN, MARGRETHE: Mine erindringer. Gram, Lokalhistorisk Arkiv for Gram & Omegn 1995. 102 s. ill.
- BRANDT, VIBEKE: Et udvalg af erindringer om en barndom i Fyns amt. Odense, Fyns Amt, Kultur- og Voksenuddannelsesafdelingen 1995. 32 s.
- CARSTENSEN, CHRISTOPH: Erindringer fra Haderslev. Haderslev, Haderslev kommunale Skolevæsen 1995. 23 s. ill. (Erindringsserien; nr. 21).
- ERINDRINGER OG BERETNINGER FRA 2. VERDENSKRIG I KALUNDBORG. Red. af Verner Andersen, John Stampe Christensen og Leon Koch. Kalundborg, Kalundborg Lokalhistoriske Arkiv, Omegnsarkivforeningerne og LOF 1995. 63 s. ill.
- GAM, SØREN AAGAARD: Mine erindringer. Frederiksberg 1995. 40 s.
- GORMSEN, ULLA: Barndom, ungdom og familieliv. Fortalt til Klaus Gormsen. Ølstykke, Lindeløv 1994. 96 s. ill.
- GUNDESTRUP, ANNA: Erindringer fra barndom og ungdom i Håre på Vestfyn i årene omkring første verdenskrig. FYNISKE ÅRBØGER 1995 64-87. ill.
- HERMANN, ABRAHAM: Sommer i Skagen. VENDSYSSEL ÅRBOG 1995 44-64. ill.
- HOLM, BIRGER REKER: Martha Christensen 1926-95. Rønne, Birgers Bøger 1995. 47 s. ill.
- HORNBECK PEDERSEN, ELSE: Barndomserindringer fra Røjle-Taarup Skole. VENDS. Årbog for Lokal- og Kulturhistorie på Nordvestfyn 1995 36-41. ill.
- ISERHORST, GERDA BEKKER: Jeg hader støvletramp. En ung piges dagbog 1940-45. Red. af George Nellemann. København, Foreningen Danmarks Folkeminder 1996. 174 s.
- JENSEN, CHRISTIAN JANUS: En Middelfartdrengs barndom 1902-1916. Middelfart, Verner Vestergaard 1995. 127 s. ill.
- JEPSEN, ELISABETH: Knivstikkerbyen. (Livet i en dårlig stillet arbejderfamilie i København omkring 2. verdenskrig.) København, Arbejdermuseet og ABA

1995. 96 s. ill. (Beretninger fra det 20. århundrede; skrift nr. 1).
- JESSEN, MARIE C.: Fra Felstedskov til Frøslev – mit livs historie 1920-1995. SØNDERJYSKE ÅRBØGER 1995 61-132. ill.
- KRISTENSEN, JENS KR.: Besættelsen 1940-45 – Erindringer fra Råby og omegn. HISTORISK AARBOG FRA RANDERS AMT 89 (1995) 43-62. ill.
- LARSEN, TAGE: Minder fra en svunden tid. Brande 1995. 84 s. ill.
- LAURSEN, LAURS: En kærlighedshistorie fra Vestsalling. Erindringer. SKIVEBOGEN 86 (1995) 62-68. ill.
- MAGNUSSON, WILLY B.: Hvad man dog kan komme ud for. (En Mariager-dreng fortæller erindringer fra en spændende tilværelse – dels i Danmark, dels fra 18 år i New Zealand). Mariager 1995. 64 s. ill.
- MANDEL, TOMAS: Drengestreger. Erindringer. Helsingør, Nordisk Forlag 1995. 176 s., 12 bilag.
- MIKKELSEN, KIRSTEN RUTH BJERRE: »En eller anden uheldig Stjerne lyser paa vore ensomme Veje«. Uddrag af »Venskabs- Kjerligheds- Bebrejdsels- Gjenforeningsbreve – andre til eksempel« fra årene 1888-90. VENDSYSSEL NU & DA 1994-1995 4-21. ill.
- MØLLER PEDERSEN, AKSEL: Erindringsglimt fra min drengetid. Videbæk, Team Lynderup 1994. 48 s. ill.
- NIELSEN, HARALD: En tærskedag. Træk fra livet som landvæsenselev på Tybrind 1917-18. FYNISKE ÅRBØGER 1995 88-92. ill.
- NIELSEN, THYRA: En tåsingepige tænker tilbage. Red. af Ulla Kristensen. København, Frie Børnehaver 1995. 101 s. ill.
- OLSEN, HELGE: Mine erindringer og nogle blade fra dagbogen. Humlebæk 1995. 399 sp. ill.
- PETERSEN, JENS: Krøllede blade af min erindringsbog. Dronninglund, Queenwood 1995. 328 s. ill.
- RASMUSSEN, LEIF: George sagde: »Hug en kage!« – Livet i et københavnsk arbejderhjem i tiden omkring 2. verdenskrig. Vedbæk, Strandberg 1995. 85 s. ill.
- RASMUSSEN, HANS: Små minder fra en lang levetid. Sporup, Helbo 1990. 74 s.
- RIISBERG, GERDA: Et sørgeligt efterbryllup i Sandby. ØSTJYSK HJEMSTAVN 60 (1995) 39-46. ill.
- SCHRØDER, EMIL: Blikket rettet mod nord. SØNDERJYSKE ÅRBØGER 1995 133-158. ill.
- SKJELBORG, ÅGE: Strejftog til Paradis. Tre mellemkrigsår i Molgjer, genoplevet i erindringen. ÅRHUS STIFTS ÅRBØGER 78 (1994) 7-27. ill.
- SÅDAN HUSKER JEG BEFRIElsen. Fynboer fotæller erindringer fra majdagene i 1945. FYNISKE ÅRBØGER 1995 93-102.
- SØGAARD, TORSTEN: Attemosevej 33, Søllerød. En lille historie om skjult nød i 1950'ernes Søllerød. SØLLERØDBOGEN 1995 108-117. ill.
- SØNDERJYDER SIDEN GENFORENINGEN. Erindringer. Red. af Lars N. Henningsen og Niels H. Kragh-Nielsen. Aabenraa, Historisk Samfund for Sønderjylland 1995. 333 s. ill. (Sønderjyske levnedsløb; 28).

Samfundsforhold:

- APPEL, HANS HENRIK: Forbrydelse og straf? Slagsmål og sædelighedssager i Skast herred 1635-70. BOL OG BY 1995:1 52-69. ill.
- BORITZ, METTE: Kør chauffør! – En beskrivelse af turistbuschaufførernes erhverv og en verden hvor pølsekogere er statussymboler. NORD NYTT 59 (1995) 86-95.
- BOVBJERG, KIRSTEN MARIE: Personality Analyses. ETHNOLOGIA SCANDINAVICA 25 (1995) 50-66. ill.
- CONNINCK-SMITH, NING DE: Børnearbejde eller børn og arbejde? JOURNALEN 1995, nr. 3 3-8. ill.
- FRANSEN, KARL-ERIK: Forbrydelse og straf i Roskilde i 1600- og 1700-tallet. HISTORISK ÅRBOG FRA ROSKILDE AMT 1995 57-68. ill.
- HJORTH, BIRTE: To skivumdegne. FRA HIMMERLAND OG KJÆR HERRED 84 (1995) 61-78. ill.
- INGESMAN, PER: Overvågning og straf på ærkesædets gods ved middelalderens slutning. BOL OG BY 1995:1 8-35. ill.
- JOHANSEN, JENS CHR. V.: Det nære ting. Om kriminalitet og bøndernes rets-

- bevidsthed på Sjælland i det 17. århundredes første halvdel. BOL OG BY 1995:1 36-51. ill.
- JØRGENSEN, KIRSTEN: Rundt om Lykkehulet. JORDENS FOLK 1995, nr. 4 147-151. ill.
- KVIUM, CHRISTIAN: Skam og ulykke. Dølgsmålsfødsler og barnedrab i Århus 1870-1905. DEN GAMLE BY. Danmarks Købstadsmuseum 1995 87-110. ill.
- LARSEN, CHRISTIAN: Opsætsighed på fattiggården. Et stykke socialhistorie med udgangspunkt i amtsarkiverne. JOURNALEN 1995, nr. 4 3-7. ill.
- MELLEMGAAARD, SIGNE: Den daglige fare. Sundhed og sygdom, alvor og underholdning, almue og overklasse i J.C. Todes sundhedsoplysende tidskrifter. FOLK OG KULTUR 1995 5-21. ill. Engl. summary.
- PETERSEN, ERLING: Under kirkens disciplin. (Antegnelser fra Øster Flakkebjerg herred). ÅRBOG FOR HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT 82 (1995) 62-75.
- PRÆSTGAARD, JENS VERNER: Mordene på to aftægtskvinder i Harring. HISTORISK ÅRBOG FOR THY OG VESTER HANHERRED 1995 129-137. ill.
- RHEINHEIMER, MARTIN: Landsbyvedtægt og øvrighed i hertugdømmet Slesvig. BOL OG BY 1995:1 86-104. ill.
- STAUN, SIDSEL og Naomi Hainau: Fra kongerække til købmændsbutik. NORD NYTT 59 (1995) 96-105.
- III. BYGNINGER**
- BECH, BUE: Fichs Gaard. Svendborghuset i DEN GAMLE BY. DEN GAMLE BY. Danmarks Købstadsmuseum 1995 37-60. ill.
- CHRISTOFFERSEN, HENRIK og Lars Even Rasmussen: Danskernes bømønster siden 1970. København, AKF (Amternes og Kommunernes Forskningsinstitut) 1995. 48 s. ill. Engl. summary. (AKF rapport).
- CLAUSEN, MORTEN, Mette Hingeberg og Anne Charlotte Lorentzen: 99 huse i Horsens. En arkitekturguide. Horsens, Horsens Kommune 1994. 131 s. ill.
- EGEVANG, ROBERT og Johannes Thoms: Rønne. Guide til byens historie. Rønne, Rønne Byforening 1995. 99 s. ill.
- FREDERICIA KOMMUNEATLAS. Bevaringsværdier i byer og bygninger 1995. Ved Grethe Silding et al., Skov- og Naturstyrelsen, Bybevaringskontoret. København og Fredericia, Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen i samarbejde med Fredericia Kommune 1995. 56 s. ill.
- FREDERIKSBERG KOMMUNEATLAS. Bevaringsværdier i byer og bygninger 1994. Ved Skov- og Naturstyrelsen, kontoret for bybevaring. København, Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen i samarbejde med Frederiksberg Kommune 1994. 64 s. ill.
- GRENAA KOMMUNEATLAS. Bevaringsværdier i byer og bygninger. Ved H. Thule Hansen et al., Skov- og Naturstyrelsen, Bybevaringskontoret. København og Grenå, Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen i samarbejde med Grenaa Kommune 1995. 56 s. ill.
- HANSEN, JENS-PETER: Kobbermøllen ved Krusaa. Arbejderboligerne ved et dansk industrialanlæg gennem 400 år. København, Foreningen til Gamle Bygningers Bevaring 1994. 96 s. ill.
- HØGH, LEIF: Mariagerhuses røgt og pleje. Af Leif Høgh i samarbejde med Claus Bonderup og Erik Einar Holm. 2. reviderede udgave. Mariager, Fonden til Bevarelse af gamle Bygninger 1995. 44 s. ill.
- JORN, TROELS og Peter Stilling: Billige boliger i Søllerød kommune. (Buskehøj og byfornyelsen 1919-1994.) Holte, Boplan i samarbejde med Søllerød Museum 1994.
- LANGBERG, HARALD: Østerport. HISTORISKE MEDDELELSER OM KØBENHAVN 1995 7-22. ill.
- LARSEN, ROBERT og Lykke Lafarque Pedersen: Italien på Østerfælled. Gamle og nye farver i Lægeföreningens Boliger. NATIONALMUSEETS ARBEJDSMARK 1995 141-158. ill. Engl. summary.
- MARIAGER KOMMUNEATLAS. Bevaringsværdier i byer og bygninger. Ved Knud Vaaben et al., Skov- og Naturstyrelsen, Bybevaringskontoret. Køben-

- havn, Miljø- og energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen i samarbejde med Mariager Kommune 1994.
- SKIVE KOMMUNEATLAS. Bevaringsværdier i byer og bygninger 1995. Ved Skov- og Naturstyrelsen, Bybevaringskontoret. København og Skive, Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen i samarbejde med Skive Kommune 1995. 56 s. ill.
- VANLØSE BYDELSATLAS. Bevaringsværdier i byer og bygninger 1995. Ved Hannelene Toft Jensen et al., Skov- og Naturstyrelsen, Bybevaringskontoret. København, Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen i samarbejde med Københavns Kommune 1995. 56 s. ill.
- VORDINGBORG KOMMUNEATLAS. Bevaringsværdier i byer og bygninger 1995. Ved Allan Tønnesen et al., Skov- og Naturstyrelsen, Bybevaringskontoret. København, Vordingborg, Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen i samarbejde med Vordingborg kommune 1995. 64 s. ill.
- IV. INVENTAR (REDSKABER, INDBO, HUSGERÅD)**
- KRUSE, RIKKE: Kunstindustri og design. Dansk møbeldesign 1925-50. *NORD NYTT* 60 (1995) 71-89. ill.
- OPMÅLINGSSTUDIER – Nationalmuseets stolesamling, Brede. København, Danmarks Designskole, Linien for Rumindretning 1994. 39 bl. ill.
- VI. MATERIEL FOLKEKULTUR**
- Landbrug, skovbrug, havebrug, gartneri, fiskeri og jagt:**
- AABY, BENT: Skovene i forhistorisk tid. *BOL OG BY* 1994:1 26-50. ill.
- ANDRESEN, CARL ERIK: »En velnæret arbejder er som en kærnefodret hest«. Et kapitel af dansk landbrugs historie. Greve, Greve Lokalhistoriske Forening 1994. 20 s. ill. (Bidrag til Greve kommunes historie; 36).
- BACH, MARIE: Løgparken i Vallø – en parantes i en gammel haves historie. *KØGE MUSEUM* 1994 5-24. ill.
- BANG, PETER FIBIGER: Fra gårdmands-
- linie til økologisme? *FORTID OG NUTID* 1995, hft. 3 233-250. [Kritik af Thorkild Kjærgaards disputats].
- BORGGREEN, ØJVIND: Dan danske kroenes træforsyning og skovpolitik 1550-1650. *BOL OG BY* 1994:1 51-63. ill.
- CHRISTENSEN, NINA: Statshusmændene i Lille Vildmose. En livsstil, der nu er forsvundet. Storvorde, Lokalhistorisk Forening for Sejflod Kommune 1994. 111 s. ill.
- CHRISTENSEN, CHR. TARBENSEN: De nærer sig af vrage. Blandt strandfogeder, bjergere og redningsmænd imellem Nyminddegab og Thorsminde. København, Foreningen Danmarks Folkeminder 1995. 200 s. ill. (Foreningen Danmarks Folkeminders Skrifter; bind 87).
- DRAGSBO, PETER: Middelfarts smakkedjoller. En bådebyggertradition, der nu genskabes. *VENDS. Årbog for Lokal- og Kulturhistorie på Nordvestfyn* 1995 58-64. ill.
- FRITZBØGER, BO: Dansk skovlandbrug 1400-1800. En introduktion. *BOL OG BY* 1994:1 8-25. ill.
- GANSHORN, JØRGEN: Frilandsmuseumshaver i Den fynske Landsby, Odense. *FRA KVANGÅRD TIL HUMLEKULE* 25 (1995) 41-47. ill.
- GARNER, H.N.: Museumshaven i Øm Kloster. *FRA KVANGÅRD TIL HUMLEKULE* 25 (1995) 7-11. ill.
- HANSEN, JENS KARLSHØJ: Ingen revolution – men en regnefejl. *FORTID OG NUTID* 1995, hft. 4 324-333. [Debatindlæg mod Thorkild Kjærgaards disputats].
- HANSEN, CLAUDS BJARKE og Peter Deibjerg Rasmussen: Hvor blev mejeriet af? Auning, Dansk Landbrugsmuseum 1995. 48 s. ill.
- HARBOE, BJARNE: Silkeborgskovene og H.P. Ingerslev 1806-23. *BOL OG BY* 1994:1 64-90. ill.
- HAUKJÆR ANDERSEN, ANNE: Det gode slid. Landmandsliv i det 20. århundrede. Med forord af Claus Bjørn. Kerteminde, Landbohøi Selskab 1995. 174 s. ill.
- HOLM, HELLE: Stationsbyhaver. Haver til nytte og pynt i Haslev. Haslev, Haslev Museum 1995. 24 s. ill.
- HOLM, POUL: Bjergelavet »Blaavand« –

- om at »nære sig af vrag« ved den jyske vestkyst. MARK OG MONTRE 1995 32-36. ill.
- JENSEN, JØRGEN og Jørgen Ganshorn: Den sidste bonde. Fotos af Jørgen Jensen. København, Teknisk Forlag 1994. 61 s. alle ill.
- JENSEN, ANDERS CHR.: Landbokvinden 1994. Statistik om levevilkår i landdistrikterne. Spørgeskemaundersøgelse. København, Det Danske Familie- og Husholdningsudvalg 1994. 122 s. Engl. abstract.
- JESSEN, HENNING: Fjord og fisker. HISTORISK SAMFUND FOR PRÆSTØ AMT. Årbog 1995 62-72. ill.
- KNUDSEN, ANN VIBEKE: Morten Pedersen og Julius Svendsen, bornholmske bønder år 1800 og 1900. Udgivet som særtryk af: Fra Bornholms Museum 1991/1993, s. 145-192. Rønne, Bornholms Museum 1994. [48 s.] ill.
- KNUDSEN, SVEND AAGE: Kilder til en barokhave i Sydjylland – ved herregården Sønderkov Hovedgaard. FRA KVANGÅRD TIL HUMLEKULE 25 (1995) 16-31. ill.
- KRØIGAARD, SVEND: Gartneriets historie. Vanløse, Vanløse Lokalhistoriske Forening 1995. 32 s. ill. (Vanløse gennem tiderne).
- LANGE, JOHAN: DEN GAMLE BY's haver, Århus. FRA KVANGÅRD TIL HUMLEKULE 25 (1995) 12-15. ill.
- LANGE, JOHAN: Bondehaven i Keldbylille – under Møens Museum. FRA KVANGÅRD TIL HUMLEKULE 25 (1995) 78-80. ill.
- LAURIDSEN, INGER: Genetableringen af haven ved møllerboligen i Højer. FRA KVANGÅRD TIL HUMLEKULE 25 (1995) 32-40. ill.
- LERCHE, GRITH: Ploughing implements and village practices in Denmark from the viking period to about 1800. Experimentally substantiated. Disputats, Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole. Herning, Poul Kristensen 1994. 321 s. ill. Dansk resumé. (The Royal Danish Academy of Sciences and Letters' Commission for Research on the History of Agricultural Implements and Field Structures. Publication; no. 8).
- LORENZEN-SCHMIDT, KLAUS-JOACHIM: Skovens tilbagegang i Slesvig og Holsten. BOL OG BY 1994:1 91-108. ill.
- MICHELSSEN, PETER: Vand til tørstig jord. Kunstvandingsens hvor, hvornår, hvordan. København, Chr. Ejlers 1995. 160 s. ill. Engl.summary.
- MØLLER, PER GRAU: Højryggede agre i fynske skove. FORTID OG NUTID 1995, hft. 4 303-323. ill.
- RASMUSSEN, TORBEN: Bønderne købte Bakkebølle fri fra Lilliendal. HISTORISK SAMFUND FOR PRÆSTØ AMT. Årbog 1995 5-17. ill.
- RASMUSSEN, HOLGER: Ålepiskerne fra Limfjorden. NATIONALMUSEETS ARBEJDSMARK 1995 112-124. ill. Engl. summary.
- RAVN, HELLE: Jens Winthers have – Rudkøbing – anno 1996. FRA KVANGÅRD TIL HUMLEKULE 25 (1995) 48-55. ill.
- SCHULTZ HANSEN, HANS: Det sønderjyske landbrugs historie 1830-1993. Aabenraa, Historisk Samfund for Sønderjylland og Fælleslandboforeningen for Nordslesvig 1994. 446 s. ill. (Skrifter udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland; 72).
- VOLLERTSEN, NILS: Fiskerliv på Holmen. SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT 1995, nr. 7/8 183-185. ill.
- WAAGNER, KAREN BIRGIT: En bondefamilie i Knejsted i 100 år. Kirkehøjgård 1799-1907. Eget forlag 1995. 133 s. ill.
- Håndværk og industri:**
- DAHLERUP, ULLA: Dengang familien var alt. Danske fortællinger om erhverv, som er forsvundet. København, Gyldendal 1995. 309 s. ill.
- DALSGÅRD SØRENSEN, KURT: Ny Mølle i Lisbjerg. ÅRHUS STIFTS ÅRBØGER 78 (1994) 51-82. ill.
- GEORGSSEN, FLEMMING: Smedemester Hans Jørgen Andersen i Ravnebjerg. FYNske ÅRBØGER 1995 60-63. ill.
- GJERMANDSEN, HENNING E.: Jeg blev ved min læst. DEN GAMLE BY. Danmarks Købstadsmuseum 1995 159-166. ill.
- HANSEN, HARRIET M.: 35 kr. til Kathrines tænder. En arbejderfamilies liv 1910-12. VENDS. Årbog for Lokal- og Kulturhistorie på Nordvestfyn 1995 42-53. ill.
- HARTMANN, PETER: Mit liv med tegl.

- Erindringer 1915-1995. Lyngby, Dansk Historisk Håndbogsforlag 1995. 231 s. ill.
- JENSEN, THYGE: Everten. Et fladbundet skib med sidesværd. Udgivet som særtryk fra Sjak'len 1994. Esbjerg, Fiskeri og Søfartsmuseet, Saltvandsakvariet 1995. 24 s. ill. Engl.summary.
- OLESEN, HENRY: Hvordan havnen i Hirtshals blev til. VENDSYSSEL ÅRBOG 1995 7-24. ill.
- OTTOSEN, SVEN E.: Det er bare plastic. Om den tidlige danske plasticindustri, fabrikker, produkter og arbejdsvilkår. FOLK OG KULTUR 1995 60-99. ill. Engl.summary.
- PETERSEN, BØRGE: Oldefar på valsen. Fåborg 1994. 108 s.
- SOLVANG, GUNNAR: Grevindevæven på Køge Museum. En kulturhistorisk skitse af en sydsjællandsk væverslægt. KØGE MUSEUM 1994 53-88. ill.
- TEGLVÆRKSLIV I STENSTRUP OG KIRKEBY. Red. af Mie Bendrup. Indsamling og bearbejdning v. Teglværksgruppen, Vivi Frederiksen et al. Vester Skerninge, Egebjerg Kommune og Egebjerg Turistgruppe 1994. 47 s. ill.
- TØNSBERG, JEPPE: Frynsegoder dengang – eller: patriarkalske ledelsesformer i industrien. JOURNALEN 1995, nr. 1 6-10. ill.
- TØNSBERG, JEPPE: Brede Klædefabriks sidste år 1944-1956. ERHVERVSHISTORISK ÅRBOG 44 (1994) 63-79. ill.
- VELLEV, JENS: Bruunshaab gamle Papfabrik 1919 – 3. oktober 1994. Højbjerg, Hikuin 1994. 72 s. ill.
- VESTER JAKOBSEN, LARS: Blodfarve. DEN GAMLE BY. Danmarks Købstadsmuseum 1995 139-146. ill.
- VLEUTEN, ERIK VAN DER: Mel og damp. Om mølleriets modernisering i 1800-tallet. ERHVERVSHISTORISK ÅRBOG 44 (1994) 146-194. ill.
- Søfart, samfærdsel og handel:**
- BAK, FREDE: En styrmænd i Grønlandsfar-ten. HANDELS- OG SØFARTSMUSEET PÅ KRONBORG. ÅRBOG 1995 7-27. ill. Engl.summary.
- BALLE-PETERSEN, POUL: Køge og den store verden. En købmandshistorie i midten af 1800-tallet. KØGE MUSEUM 1994 25-52. ill.
- BITSCH, CHRISTIAN: Matros og landmand. Erindringer 1912-14. HANDELS- OG SØFARTSMUSEET PÅ KRONBORG. ÅRBOG 1995 28-44. Engl. summary.
- BOUTRUP, HELLE og Helge Clausen: Errindlev Havns historie. Errindlev 1995. 157 s. ill.
- CAROLINE OG DE ANDRE. Fornyelsen i dansk småskibsfart efter krigen. Red. af Holger Munchaus Petersen et al. Helsingør, Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg 1995. 223 s. ill. (Søhistoriske skrifter; 18).
- CHRISTENSEN, JENS: Oksbøl Brugsforening 100 år. 1894-1994. Oksbøl, Blåvandshuk Lokalhistoriske Arkiv 1994. 44 s. ill.
- DAHL, BØRGE: Tømmerhandlere og tømmerhandler i Roskilde. HISTORISK ÅRBOG FRA ROSKILDE AMT 1995 3-26. ill.
- FRA HARDESHØJ TIL BALLEBRO. En færgeforsbindelse og dens historie. Nordborg, Det Maritime Center 1995. 36 s. ill.
- GULDVANG, S. A.: Glimt fra et jernbaneliv 1935-1950. Smørum, Bane bøger 1995. 96 s. ill. (Jernbaneliv; 1).
- HANSEN, HARRIET MERETE: Pramfart på Gudenåen. Bjerringbro, Bjerringbroegnens Museumsforening 1994. 39 s. ill. Udgivet i forbindelse med udstilling på Gudenådalens Museum.
- KRISTENSEN, BIRGIT: Minder fra Østerild Kro. HISTORISK ÅRBOG FOR THY OG VESTER HANHERRED 1995 19-24. ill.
- MIKKELSEN, JØRGEN: Søfart og havneadministration i Korsør og Skælskør ca. 1740-1800. ÅRBOG FOR HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT 82 (1995) 7-52. ill.
- MIKKELSEN, JØRGEN: Byen, oplandet og regionen. Markeder, købmandshandel og håndværkeraktiviteter i Slagelse og opland omkring 1800. JOURNALEN 1995, nr. 3 9-14. ill.
- MIKKELSEN, JØRGEN: Købmandens kontaktflede – en regionalundersøgelse. ERHVERVSHISTORISK ÅRBOG 44 (1994) 106-145. ill.
- MORTENSØN, OLE og Jens Kortermann Jauch et al.: Renæssancens fartøjer. Sejladsls og søfart i Danmark 1550-1650.

- Rudkøbing, Langelands Museum 1995. 285 s. ill. (Meddelelser fra Langelands Museum).
- PEDERSEN, EJNER G.: Vadesteder – broer – færgefart over åerne i Vestjylland. (2. del) HARDSYSSSELS ÅRBOG 29 (1995) 57-96. ill.
- POULSEN, BJØRN: Skibsfart og kornhandel omkring de slesvigske kyster ved det 16. århundredes begyndelse. HISTORIE 1995, nr. 1 38-58.
- POULSEN, BØRGE: Ud af skolen – og så til søs. Helsingør, Livsglæde 1995. 81 s. ill.
- RASMUSSEN, FRANK ALLAN: Opfindelsevnenes skønneste triumf. Over Bæltet inden broen – et kapitel af dansk søtransport. SIDEN SAXO 12, nr. 3 (1995) 46-57. ill.
- RIISE KRISTENSEN, JENS: Havets heste. Skibsbygning og sejlads i vikingetiden. København, Nyt Nordisk Forlag 1994. 96 s. ill.
- SMÅSKIBSFART FRA EGERNSUND OG FJORDEGNEN. Red. af Bent Vedsted Rønne. Aabenraa, Aabenraa Museum og Museumsrådet for Sønderjyllands Amt 1994. 117 s. ill. (Skrifter fra Museumsrådet for Sønderjyllands Amt; 6).
- TORTZEN, CHRISTIAN: Krigssejlerne. Træk af dansk skibsfarts historie 1939-1945. Valby, Pantheon 1995. 288 s. ill.
- (1750-1835 – dragter, dukker). Brønshøj 1995. 23 s. ill. Udgivet i anledning af udstilling på Brønshøj Museum.
- KILDEGAARD, BJARNE: Krop og forklædning. Dragtstillingen på Nationalmuseet i Brede. NATIONALMUSEETS ARBEJDSMARK 1995 35-54. ill. Engl. summary.
- RASMUSSEN, HOLGER: Fra sengehalm til silkelagen. Ebeltoft, Skippershoved 1994. 98 s. ill.
- THYRRING, ULLA: Et håndværveri til Textilforum. FRAM 1995 36-39. ill.

VIII. HUSHOLDNING

- HOLM, SVEN: Farmaceutens Julekna 1945. Fotografisk genoptryk. Indledning ved Lene Floris. København, Foreningen Danmarks Folkeminder 1995. 32 s. ill.
- MOSES, SØREN: Toftegård Bagehus MARK OG MONTRE 1995 26-31. ill.
- THOMSEN, ALLAN MYLIUS: Den danske øl. En berusende odysse gennem 6000 års ølhistorie. Frederiksberg, Parlando 1996. 160 s. ill.
- WORSØE, HANS H.: Danske øltraditioner og bryggerier. JOURNALEN 1995, nr. 4 14-19. ill.

IX. SKIK OG BRUG, FESTER OG HØJTIDER, LEG OG SPIL

- Fester og højtider:**
- ANDERSSON, SVEN INGVAR: Død og begravelse. 75 års begravelseskultur i Danmark – og hvad så? KIRKEGÅRDSKULTUR 1995 16-22. ill.
- BISGAARD, AGNETE: Guldkonfirmation. FOLKEMINDER 1995, nr. 2 7-11. ill.
- DYRBYE, MARTIN: »De juleløses Jul«. MAGASIN 10, nr. 3 (1995) 27-46. ill.
- FLORIS, LENE: Jul – igen. Danske juletraditioner på museum. NATIONALMUSEETS ARBEJDSMARK 1995 173-184. ill. Engl. summary.
- FURDAL, KIM: Begravelser i Sdr. Bjert 1852-1861. SØNDERJYSK MÅNEDSKRIFT 1995, nr. 11 279-287. ill.
- FUTTRUP, A.M.: Begravelseskikke i Ribe Amt. Inden for kirkegårdens port. FRA RIBE AMT 26, nr. 3 (1995) 396-411. ill.

Andre erhverv:

- BRÅTEN, JENS: Flere himmerlandske originaler. Aars, Jens Bråten 1995. 126 s. ill.
- ENEVIG, ANDERS: Cirkus og gøgl i Odense 1640-1825. Odense, Odense Universitetsforlag og Stadsarkivet i Odense 1995. 267 s. ill.
- HAUGSTED, IDA: Louise Klatts kæmpe-elefant. HISTORISKE MEDDELELSER OM KØBENHAVN 1995 97-104. ill.
- JENSEN, CARL ALFRED: Soldat i Fredericia. Fredericia, Fredericia Museum 1994. 47 bl. ill.

Folkedragt, tekstil:

- FRANSEN, N.H.: Dragthistorie i retsbejtentarkiverne. FORTID OG NUTID 1995, hft. 3 220-232. ill.
- GUDMAND-HØYER, KAMMA: Folketøj – modetøj. En bog om folkedragter.

HANSEN, H.P.: Midtjysk jul i gamle dage. Genoptryk. Tidligere publiceret i »Jul i Herning 1948«. Herning, Brøsløs 1994. 35 s. ill.

HENNINGSEN, LARS N.: Et »gravøl« i Strandelhjørn i 1830'erne. SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT 1995, nr. 3 45-46. ill.

JULEN. Tradition og forandring. Udgivet af Keld Dalsgaard Larsen. Silkeborg, Silkeborg Museum 1995. 36 s. ill.

KAISER, BIRGIT: Historien om barnedåben. København, Gad 1995. 223 s.

KJÆR, JETTE: Lidt om dåbstøj. HISTORISK ÅRBOG FOR THY OG VESTER HANHERRERED 1995 151-154. ill.

LEBECH-SØRENSEN, ANNA MARIE: Højt fra træets grønne top. Peter Fabers jul. Jelling, Jelling Bogtrykkeri 1994. 67 s. ill.

Leg og spil:

HJORTSØ, LIS og Kirsten Ærø: Legen lever. Hvidovre, PPR Brøndby 1994. 23 s. ill. (Legen lever).

KAAS NIELSEN, ERIK: Leg i Brøndby 1992. Hvidovre, PPR Brøndby 1994. 76 s. ill. (Legen lever).

KJÆR, BJØRG: 1. b's legebog. Af Bjørg Kjær i samarbejde med 1. b. Hvidovre, PPR Brøndby 1994. 15 s. ill. (Legen lever).

KJÆR, BJØRG: Det er bare noget vi leger. Hvidovre, PPR Brøndby 1994. 16 s. ill. (Legen lever).

XIII. FOLKETRO

HANSEN, ANNA J.: Sagn, spøgelse og anden overtro på Sydfyn. Svendborg, Mølle-forlaget 1995. 131 s. ill.

HENNINGSEN, GUSTAV: Das Ende der Hexenprozesse und die Fortsetzung der populären Hexenverfolgung. Særtryk. S. 315-328 i DAS ENDE DER HEXENVERFOLGUNG. Stuttgart, Franz Steiner Verlag 1995. (Hexenforschung; Band 1).

MYTE OG RITUAL I DET FØRKRISTNE NORDEN. Et symposium. Red. af Jens Peter Schjødt i samarbejde med Ulf Drobin et al. Odense, Odense Universitetsforlag 1994. 174 s. ill. (Bidrag på norsk og svensk).

TYBJERG, TOVE: Spiritualism and the Study of History of Religion in Denmark. TEMENOS 30 (1994) 163-174.

ULDALL, ELISABETH: Djævle og dæmøner. København, Aschehoug 1995. 95 s. ill.

XIV. FOLKEDIGTNING

JENSEN, CHARLOTTE S.H.: Da kongen skød en tysker. FOLKEMINDER 1995, nr. 1 3-7. ill.

Viser og folkesang:

COLBERT, DAVID W.: Om folkevisens og folkevisernes oprindelse. DANSKE STUDIER 1995 79-89.

DAM-JENSEN, ELSEMARIE: Det lyder som et eventyr. Sangen i genforeningstiden. SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT 1995, nr. 6 151-155. ill.

HEMMERSAM, FLEMMING: K A S Havnens Sangforening gennem 100 år 1892-1992. København, KAS - Havnens Sangforening 1992. 128 s. ill.

HJORTH, POUL LINDEGÅRD: Folkevissens sprog: daterings- og proveniensproblemer. DANSKE STUDIER 1995 18-62.

HØGEL, STEN: »- Saa levende Gienlyd -« Knud Lyne Rahbek og musikken. MUSIK & FORSKNING 20 (1994-95) 19-54. Engl.summary.

KNUDSEN, ANELISE og Thorkild Knudsen: Seks indgange til balladen. Holstebro, Folkemusikhuset i Hogager 1995. 3 dele i 2 bind. Bd. 1: 507 s., bd. 2: 103 + 227 s. ill. noder. (Folkemusikhus; 13 og 14-15).

KOUDAL, JENS HENRIK: Sønderjyske festsange. FOLKEMINDER 1995, nr. 3 7-10. ill.

NIELSEN, MARITA AKHØJ: Tragica, et led i folkeviseoverleveringen. DANSKE STUDIER 1995 90-101.

PIØ, IØRN: Folkevisen - en udfordring til teksthistorien. S. 71-81 i SPROGHI-STORIE I 90'ERNE. Red. Bente Holmberg. København, Selskab for Nordisk Filologi 1995. 215 s.

THUESEN, KAREN: »Med pen i hånd« ? DANSKE STUDIER 1995 63-78. [Diskussion af Iørn Piø: Nye veje til Folkevisen].

Eventyr:

DOLLERUP, CAY et al.: Folktales. A cross-cultural, interdisciplinary study of the experience of literature. Paper 14: The construction (summary) and the collection. (Last progress report on the Folk-tale-project). København, University of Copenhagen, Dpt. of English, Experimental Studies in Reader response 1995. 16 s. (14. bind af samleværk 1985-1995).

VARMARK, LEIF: Kvinde-eventyr. København, Politisk revy 1994. 173 s. ill.

Sagn:

CHRISTENSEN, ROBERT ZOLA: Vandrehistorien som litterær genre. TRADISJON 25 (1995) 47-61. Engl.summary.

CHRISTENSEN, ROBERT ZOLA: Vandrehistorier. En verden af gru og uhygge. PLYS. Årbog for børne- og ungdomslitteratur 8 (1995) 50-60. ill.

HJORTH RASMUSSEN, ALAN: Gud ave det æsel – sagn i Gundsø. Jyllinge og Gundsø, Fjordmuseet og Egnshistorisk Forening i Gundsø 1995. 45 s. ill.

JAKOBSEN, JENS LARSEN: Et kirkeflytningssagn og dets historiske baggrund. SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT 1995, nr. 3 38-41. ill.

JENSEN, CHARLOTTE S.H.: Røverhistorier. Sagn og virkelighed. Ebeltoft, Skipershoved 1994. 181 s. ill.

JOHANSEN, THOMAS: »Hvordan gik det til?« En studie i tilblivelsen af ophavs-sagn. DANSKE STUDIER 1995 5-17.

JOHANSEN, THOMAS: Tyveriet af bjergfolkenes guldbæger ifølge dansk folkeoverlevering. NORD NYTT 58 (1995) 74-85.

JOHANSEN, THOMAS: Dynæs, Hattenæs og Nåege. Et østjysk sagns oprindelse og udvikling. ÅRHUS STIFTS ÅRBØGER 78 (1994) 41-50. ill.

LIDEGAARD, MADS: Sagnsten. HISTORISK ÅRBOG FOR THY OG VESTER HANHERRED 1995 161-168. ill.

De små genrer:

POLITIKENS ORDSPROGSLEKSIKON. Red. af Carsten Bregenhøj og Solveig Pått. Oversættelse fra svensk v. Ole Schierbeck. København, Politiken 1994. 511 s.

ZERLANG, MARTIN: Alle børnene.. Om »alle børnene«-rimene som moderne mobbedigtning. PLYS. Årbog for børne- og ungdomslitteratur 8 (1995) 43-49. ill.

XVI. MUSIK OG DANS, SPILLEMÆND, MUSIKINSTRUMENTER

KOUDAL, JENS HENRIK: Danske Stadsmusikanter. HUMANIORA 9, nr. 3 (1995) 22-26.

KOUDAL, JENS HENRIK: En privilegeret musikant og hans konkurrenter 1716-41. Særtryk fra Dansk årbog for musikforskning 19 (1988/1991) s. 56-112. København, Dansk Folkemindesamling 1993. [57 s.] ill. (Studier. Dansk Folkemindesamling; nr. 19).

KOUDAL, JENS HENRIK: Dänemark I: Volksmusik. S. 1058-1061 i DIE MUSIK IN GESCHICHTE UND GEGENWART, Bd. 2. Udg. af Ludwig Finscher. Kassel 1995.

SASS BAK, KIRSTEN: Skolelærerkomponister (II): Stil og musikalsk univers hos tre seminarieuddannede sangkomponister. CÆCILIA Årbog 1994 65-134. noder.

SMEDEGAARD, INGER: Tyv, ja tyv – sanglege for voksne samlet af Inger Smedegaard. København, Forlaget Kragen 1995. 63 s. ill. noder. (Dertil udgivet kassettebånd med tekster og melodier til samtlige sange).

THYBAL. Red. af Jack Jacobsen og Gitte Thofte. Holstebro, Folkemusikhuset i Hogager 1994. 109 s. ill. Indeholder danse med melodistemme med becifring. (Folkemusikhus; 12).

Anmeldelser

Gerda Iserhorst: Jeg hader støvletramp

En ung piges dagbog 1940-45. København, Foreningen Danmarks Folkeminder, 1996. 174 sider. ISBN 87-89759-24-9. Kr. 198,-.

»Du, min kære dagbog, skal være mit værn mod det onde, der sker i verden.«

Sådan skrev den 14-årige Gerda – dengang Bekker, senere Iserhorst – i sin dagbog i august 1940. Hun var den ældste af seks søskende. Familien boede først i Islev, siden i Brønshøj. Om foråret – det forår, Danmark var blevet besat – gik hun til sin store sorg ud af skolen, blev konfirmeret og fik job som vikledame på den elektronikfabrik, hvor hendes far var værkerfører.

Nogen uddannelse kunne der ikke være tale om. Piger har ikke de samme behov som drenge, mente hendes far: »De gifter sig alligevel«. Men Gerda var ikke tilfreds med sit »slavearbejde« på fabrikken.

Hun gik til stenografi og maskinskrivning, fik også senere plads på et kontor. Hun spillede komedie på Politikens børneteater – »en verden fuld af fantasi og søde drømme«. Og hun gik til step, akrobatik, ballet, dans og klaverundervisning. Hun fandt sig også meget tidligt en kæreste. En kysk, men lykkelig kærlighed: »Der skinner sol i mit hjerte, når han kommer mig i møde«.

Gennem alle de fem forbandede år førte Gerda Bekker dagbog. Det er den, der nu er udgivet under titlen »Jeg hader støvletramp«. Og den fortæller meget om, hvordan det var at være ung under besættelsen. For selv om familielivet var lykkeligt, kastede krigen ude og begivenhederne hjemme en skygge over det meste: »Jeg føler mig til tider som et træ i skoven. Ensom og forladt i en grusom verden«.

Der skete så meget, som gjorde den unge pige urolig – trods hendes vilje til

ikke at være nervøs for krigen. Der var hadet til Hitler – »Jeg får gåsehud, når Hitler taler« – og til nazismen: »Et skræmmende parti med indbygget ondskab«. Og der var ønsket om ikke at nære dette had:

»Jeg er blevet presset ind i en krig med et bevidst had til nogle mennesker, som jeg overhovedet ikke kender. Og det er ikke uden en vis bitterhed, at jeg gennemlever mine ungdomsår i en verden, hvor ondskab trives i stort mål«.

Der er ingen tvivl om, at Gerda Iserhorsts dagbog giver et godt billede – et af de bedste – af det dobbelte liv, man levede i Danmark under besættelsen. Det daglige liv blev levet som sædvanlig – og et sted i nærheden skete der ting, som man ikke kunne være uvidende om, selv hvis man kun indirekte blev berørt af dem: jødeforfølgelserne, folkestrejken, tilfange-tagelsen af politiet, schalburgtage og clearingmord, bombardementet af Shell-huset og Den franske Skole.

Ikke så underligt, at den nykonfirmerede gav sig til at tvivle på sin barnetro. Og heller ikke så underligt, at hun ønskede at lukke krigen ude af sit bekymrede hovede – »at leve et normalt liv uden de kælder-ture og sirenehyl, der ind imellem flænses natstilheden«.

Ledemotivet i den år for år mere og mere voksne Gerdas dagbog er konflikten mellem på den ene side bevidstheden om ikke at kunne blive rigtig lykkelig så længe, landet er besat, og på den anden side alt det, der fylder hende med glæde. »Der er krigsangst og iskrystaller i mit hjerte«, skriver hun et sted. Og så som en kontrast: »Trods problemer er livet alligevel dejligt. Min krop er fyldt med kærlighed og optimisme«.

Næsten jævnaldrende med Anne Frank, men unægtelig med en langt blidere skæbne. Ikke desto mindre er det rigtigt, når Gerda Bekker Iserhorst hen imod slut-

ningen af sin dagbog siger, at med døden og krigen som sine eneste og værste fjender var det ingen sorgløs ungdom, hun fik her i første halvdel af 40'erne. Så meget desto større var glæden, da freden og friheden kom. Dér slutter dagbogen – næsten som med en slags *happy ending*.

Jens Kistrup

Klara Sørensen: Historien om Højskolernes Håndarbejde

Fonden Højskolernes håndarbejde. Her-ning, Poul Kristensen Grafisk Virksomhed A/S, 1995. 122 s. ISBN 87-7468-397-7. Kr. 205,-.

Klara Sørensen, tidligere lærerinde på Engelsholm Højskole, slutter Historien om Højskolernes Håndarbejde med at skrive: »Men vi ved, at tiderne skifter. Idealerne skifter. Smagen skifter, og ingen kan bestride, at Højskolernes Håndarbejde gennem alle disse skift har skrevet kulturhistorie«. Og det er netop det, bogen gør. Den er et vigtigt bidrag til kulturhistorien i 1900-tallet om kvindernes særlige sfære, håndarbejde, hjemmet. De personer, der stod bag HH, søgte at påvirke og præge til en god smag i hjemmene gennem udarbejdelse af modeller i en stil, der var enkel og funktionalistisk, ved at tage udgangspunkt i den gamle bondekulturs tekstiler.

HH startede i 1932 med dannelsen af Højskolernes Håndarbejdsudvalg under Foreningen af Høj- og Landbrugsskoler. I 1954 dannedes Selskabet for Højskolernes Håndarbejde, og det hele sluttede i 1985, da HH overgik til at blive et aktieselskab og blev videreført som et privat firma.

Det var et idealistisk præget foretagende, hvor initiativtagerne og de mangeårige bestyrelsesmedlemmer ønskede at bruge håndarbejdet som et middel i de frie skolars tjeneste til at vække sansen for det smukke, enkle og veludførte arbejde, for de gode værdier i livet og den historiske dimension. Håndarbejdet skulle ikke bare have et nytteformål eller være noget smukt, men håndarbejdsundervisningen skulle være på linie med dansk historie og dansk litteratur. Man skulle også kunne

forstå dansk folkekultur gennem håndarbejde, som Charlotte Rud udtrykte det. Hun var formandskvinde 1938-85.

Som baggrund for hele arbejdet lå tanken, at bondekulturens folkekunst var udtryk for en egen iboende kraft, der gav den skønhed og ægthed. Derfor var den særlig velegnet til at bruge i folkeoplysningens tjeneste. Den ene af Håndarbejdsudvalgets to initiativtagere, Margrethe, kaldet Pip, Christiansen, Askov Højskole, så en overensstemmelse mellem folkekunst og moderne kunst, således at det passede for funktionalismen at søge inspirationer i folkekunsten. Denne sammenhæng redegjorde hun for i et foredrag, holdt ved et højskolemøde på Ollerup Højskole i 1932. Emnet var »Højskolen og Folkedragterne«. Hun sagde, at »den enkle Stil kræver, at der over for Helheden skal være en Mening, praktisk og æstetisk, men hver enkelt Ting, ellers bør man ikke være der. Det er Fordringen om Hensigtsmæssighed, som i gamle Dage var Natur, og som nu er blevet bevidst Mål«. Pip Christiansen fortsatte med, at i sansen for materialer er der netop overensstemmelse mellem folkekunsten og moderne indstilling, og ligeledes for at ornamentik og materialer skal afpasses efter hinanden. Hverken folkekunsten eller funktionalismen »maskerede konstruktionen«, som de mente, at stilforvirringen, historicismen, og industrialismen havde gjort det.

Klara Sørensen starter med at fortælle om baggrunden for mødet og Pips foredrag. I bogens første afsnit ridser hun håndarbejdets situation op i den periode, da højskolerne var unge og nye, 1860-1930. I gamle elevvers erindring havde håndarbejdet slet ikke nogen plads, det drejede sig om det levende ord, når de tog på højskole. Men allerede på Christian Kolds højskole blev der undervist i håndarbejde. Selvom gennemgangen er lidt summarisk, giver den et væsentligt overblik over de forskellige igangsatte arbejder med hensyn til vævestuer og broderiundervisning, over kunstnere af grundtvigsk orientering, der lavede modeller og forretninger, samt om pionerarbejder af personer som Elna Mygdal, museumsinspektør på Nationalmuseet, og Margrete Drejer, kunsthåndværker.

Skønvirketiden, begyndelsen af 1900-tallet, med dens kunstneriske tiltag havde ikke den store gennemslagskraft hos folk eller på mange højskoler. Ovennævnte initiativ kom derfor igang i 1930'erne, en periode, hvor arkitekter og kunstnere ofte havde den løftede pegefinger fremme angående folks manglende sans for god smag. FDB så det som en opgave at være med i dette idealistiske arbejde. Førstedirektøren, Frederik Nielsen 1939-56, ville gerne være med til at udbrede den gode kultur, og så samarbejdet med HH som et led i at få gennemført programmet. 1934 udgav FDB Højskolernes Håndarbejdsbog med 33 modeller, der alle var komponeret af Margrete Drejer. FDB forhandlede stoffer og garner hertil igennem deres manufakturafdeling.

Samarbejdet med FDB fortsatte i en lang årrække, og i 1949 fik håndarbejdsudvalget flyttet udsalget af modeller og materialer til Askov. Her lå i forvejen Brugsforeningens Manufakturhandel, hvor de fik en selvstændig afdeling på 1. sal. Ved samme lejlighed ansatte HH en forretningsbestyrer, Esther Kjems.

Håndarbejdssagen oplevede en solid udvikling, som Klara Sørensen får godt beskrevet. De mange eksperimenter og facetter i dette arbejdsforløb får hun sat sammen i en nogenlunde kronologisk rækkefølge, der indimellem får karakter af oprensning, fordi så meget skal med. Dette gælder især omtalen af de årlige HH-kurser i oktober måned, 1933-68. Emne, undervisere og foredrag får vi oplyst for hvert år. Til gengæld giver oversigten læseren en fornemmelse for udviklingen i disse inspirerende kurser, der tog nye emner og undervisningsmetoder i brug. Der blev arbejdet med broderiteknikker og historie, man tog på museumsbesøg og besøgte broderier i privat eje. Kurserne var et vigtigt led i HH's oplysnings- og smagsdannende arbejde. Her kom lærerinder fra hele landet og fra mange typer skoleformer. Kurserne afholdtes rundt om på høj- og efterskoler.

Gennem 1950-60'erne oplevede HH en rivende udvikling, og i 1954 gjorde man sig helt fri af FDB, og flyttede til eget hus i Kerteminde ved siden af den nyoprettede Husflidshøjskole. Her blev der udvidet fle-

re gange, og fra denne periode har Klara Sørensen nogle spændende og sjove interview med tidligere medarbejdere, som giver gode tidsbilleder.

De nye HH modeller kom efterhånden for en stor del fra elever på de to skoler, Husflidshøjskolen og Engelsholm Højskole, hvor hovedkræfterne, henholdsvis Lotte Rud og Gudrun Andresen, begge sad i bestyrelsen for HH. HH's modeller var karakteristiske ved en selvstændig tekstilstil, hvor motiver, materialer og funktion skulle gå op i en højere enhed. Motiverne kunne godt være inspireret af gamle broderier, men de blev omsat i en moderne stil, syet i enkle teknikker. Forlæggene kunne hentes i Folkelige Broderiers mønstertjeneste. Denne forening glemmer Klara Sørensen dog at få redegjort tydeligt for. Folkelige Broderier var et af HH's mange tiltag, oprettet som et samarbejde mellem Nationalmuseets 3. afd., De danske Husmoderforeninger og HH. Over en lang årrække blev der afholdt lokale udstillinger og store amtsudstillinger af tekstiler i privat eje for at få registreret denne mængde af broderede og vævede tekstiler.

HH's nedtur begyndte så småt i 1970'erne og tog for alvor fart i 1980'erne. Selvom de søgte nye kundekredse ved at lave modeller til børn og til det voksende omsorgsarbejde for handicappede og ældre. Strikning såvel som vævning blev ligeledes optaget i HH.

Bogen er spændende, fordi den beskriver en epoke, båret af entusiasme og ideologiske normer, som ikke kendes i 1990'ernes samfund. Tanken om at præge elever med god smag og stil er helt borte, og den løftede pegefinger findes ikke mere. Elever på kunstnerisk prægede højskoler i dag dyrker det følsomme, kreative og individuelle.

Samtidig er bogen et eksempel på, hvorledes intellektuelle og kunstnere opfattede historicismen, som de kaldte stilforvirring. Industrikulturen, som kun kopierede og ikke selv havde fantasi til at skabe noget selvstændigt. De sidste 10-15 års forskning har dog kastet et nyt lys over historicismen. Oprettelsen af HH og af Håndarbejdes Fremme i 1928 skal i høj grad ses som et modtræk over for de

kommercielle broderiforretninger og et ønske om at højne dansk håndarbejds-kultur.

Kirsten Rykind-Eriksen

Søren Nancke-Krog: Stenbilleder i danske kirker

København, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck. 192 sider, rigt illustreret. ISBN 87-17-06514-3. Kr. 278,-.

I mere end 30 år har kulturhistorikeren Søren Nancke-Krog udforsket de mid-delalderlige stenbilleder i vore kirker. Hvor andre, ofte med dygtighed, har brugt foto-grafiet i deres forskning af samme emne, da har han brugt frottager, altså gnidebil-leder, der får alle detaljer med, uden dra-matiserende og slørende skygger. Så stor en dygtighed har han opnået i afgnid-ningskunsten, at disse kopier ofte er be-tagende billeder i sig selv. Undertiden har man fornemmelsen af at stå med stenme-sterens arbejdstegning i hånden. Nu har Nancke-Krog samlet sine billeder, sine iagttagelser og tydninger i den essayistisk anlagte bog »Stenbilleder i danske kirker«.

Jeg blev fra begyndelsen meget venlig stemt mod bogen. Den indledes nemlig med en overbevisende tydning af døbe-fonten i Lerup kirke i Hanherred. Enhver, der har set den, vil vide, at dens udhug-ninger eller ridsninger danner et tilsynelæ-dende forvirret virvar af streger. Jeg har været med til at tegne stregerne op med kridt, det hjalp lidt på det, og nogle figurer dukkede frem; men det var ikke til at få hoved eller hale i nogen tydning, det var meget irriterende. Men på grundlag af en klargørende frottage og ud fra sin store viden udreder Nancke-Krog streg for streg, hvad døbefonten fortæller. Det er en lang historie, som jeg ikke skal fortælle her, også så spændende, at resten af bogen blev slugt som en kriminalroman.

Nancke-Krog har sit stof, og han har sine ideer, der strukturerer stoffet: Om den shamanisme som blander sig med den første kristendom herhjemme, og om den Bogomilkristne kættertro der må have været i landet, før de kristne, som begyn-der at bygge stenkirker, fik magten. Og om hvordan disse religioner sætter deres

spor i billeder og symboler. Måske er nog-le af hans tolkninger lovlig dristige, han indrømmer et sted, at »Tanken flyver«. Men det lykkes ham at rode godt og grun-digt op i vante forestillinger om den første kristne tid og i de begreber, vi har beskrevet den i. Bl.a. er det vigtigt for ham at sandsynliggøre, at de religioner og de stil-arter, som vi har det med at lægge efter hinanden i tid, kan have eksisteret samti-dig, det er ikke altid gået efter en snor.

Det hænder, at han driver sin shamanis-meprægede tolkning så langt, at han selv synes, han må tage brodden af den. Det sker f.eks. i stykket om Narrekongen i Vendsyssel; hvilken kirke stenen stammer fra vides ikke, den findes på Hjørring Mu-seum. Nancke-Krog lægger dristigt op til, at narren er shamanens efterfølger, men så slutter han alligevel: »Narrekongen er således et gammelt symbol, som dog har kunnet vendes og drejes på forskellige måder gennem skiftende tider.« Det er så sandt som det er sagt, men også en slap konklusion på en lovende analyse.

Meget antydes og strejfes, meget sand-synliggøres imidlertid også. Stykket om de diende dyr er således spændende i sin analyse af gammel genfødslestro og kri-sten dåbssymbolik. Ved menigheden i Vester Egede f.eks., at barnet, når det døbes, vædes med vand fra den skræven-de skød på en stenkvinde, der dies af en løve og en drage og tilmed står på hove-det? Der er lange perspektiver i mange af Nancke-Kroghs tolkninger. Interessant er det også at se den vågenhed, han har for lokale sagn knyttet til stenbillederne, og han sans for den fine fantasi, der kan læg-ges i en fejltolkning.

Det er en smuk bog med dejlige bille-der; og i lysten til at sige ting, så de hu-skes, mærker man en påvirkning fra Bro-by-Johansen til hvem forfatteren beken-der sin gæld. Hvor mange øjne fik Broby ikke lukket op for den fabelagtige billed-skat i vore kirker! Han ville have frydet sig over denne bog, der frækt tænker nye tanker.

Bogen rummer et suk: Den luftforure-ning, vi med vor umættelige grådighed har sluppet løs, truer nu også med at fortære granit! Så tag ud og se stenbillederne, inden de forsvinder helt. Med deres dulg-

te dramatik og livsnære poesi hører de til blandt vore fornemste kunstskatte. Engang var de vildt bemalede, nu lever de kun rigtigt op, når lyset falder skråt på dem, eller når regn får granitten til at gløde. Eller når et par vidende og vågne øjne betragter dem.

Eske K. Mathiesen

Inger-Lise Kolstrup: Magi & kunst

Ebeltoft, Skipperhoved, 1995. 192 sider, illustreret. ISBN 87-89224-15-9. Kr. 225,-.

På kunstudstillinger kan man af og til være uheldig at støde på en rundviser, der med en hale af mennesker efter sig, tasken fuld af flokler, æstetisk »følsomhed« og diagonale patentforklaringer på alt vedrørende komposition »formidler« kunst. Så slem som de værste af den slags er Inger-Lise Kolstrup ikke, men hun har en rem af huden. Hendes agt i bogen »Magi & kunst« har været at beskrive den skandinaviske kunst før kristendommen *som* kunst, ikke som arkæologiske levn. Det er »formernes liv og hertil den mytiske baggrund« hun er ude efter. Og så går det ellers over stok og sten, fra brakteater og guldgubber, over slyngornamentik og gribebyr til døbefonte; pludselig er vi i førromantikken og slutter i en langstrakt men hård opbremsning med COBRAmalerne, et begreb der er og bliver hasarderet, men har fået en uantastelig plads i kunsthistorien. Og så har hun selvfølgelig husket at få lidt Bjørn Nørgaard med, også han sværmer jo for det nordiske og vikingetiden.

Der snakkes side op og side ned, og nok har forfatteren læst meget, men bogen er fuld af flokler, forenklinger og mærkværdigheder. F.eks. skriver hun: »Folkevandrings- og vikingetidens kunstnere har haft øjnene åbne og suget indtryk til sig af den udenlandske kunst, de mødte i krigs- som i fredstid. Præcis hvad de har set, ved vi ikke med sikkerhed, men ...« Hvordan kan man sige, at de har suget til sig, når man ikke ved hvad de har suget til sig?

Omtalen af begrebet *horror vacui*, er betegnende for hendes snik-snakkende

stil. Hun drøfter brakteaterne og skriver: »Billedfladens udfyldning tenderer mod det princip, der kendes som »horror vacui« – angsten for det tomme rum – et fænomen, der kendes fra andre af kunstens områder – sengotisk kalkmaleri f.eks. eller såkaldt primitiv kunst og fra børns eller psykotiske menneskers tegninger.« Inger-Lise Kolstrup snakker her så hurtigt, at tanken ikke når at følge med: Hvad er det dog, hun får pløret sammen om det fjogede begreb *horror vacui*, som er og bliver en misforståelse af et kompositionsprincip, der vil fortælle med alle til rådighed stående midler, gerne ornamentet og dekorativt?

En omfattende litteraturliste tegner til at give bogen et skær af videnskabelighed.

Eske K. Mathiesen

Chr. Tarbensen Christensen: De nærer sig af vrage . . .

Blandt strandfogeder, bjergere og redningsmænd imellem Nymindegab og Thorsminde. Foreningen Danmarks Folke-minders skrifter, bd. 87, København 1995. 200 sider. Ill. ISBN 87-89759-20-6. Kr. 190,-. Medlemspris kr. 130,-.

Man skal mærke sig bogens undertitel, for det er denne trefoldighed og dens indsats for at bjærge liv og gods, når skibe kom i havsnød ved den åbne, barske kyst, der beskrives. Og ikke som hovedtitlen kunne forlede til at tro, at skildringen gjaldt den gamle fortælling om skibe, der lokkedes til at strande, hvorefter man sørgede for, at ingen af søfolkene kom levende i land. Da hed det sig, at man nærrede sig *kristeligt* af vrage.

Som første led i opbygningen af den trefoldige indsats opdeltes kysten i såkaldte strandlen med en strandfoged i spidsen. Opdelingen af den her behandlede kyststrækning fremgår af en kortskitse forrest i teksten og af en oversigt over lenene, deres bemanning og udstrækning henholdsvis i 1855 og 1995. Dette første afsnit: Forstrandsret og strandlen, beskriver historisk og aktuelt institutionen og dens opgaver.

Som medhjælp i strandvagten, opsynet med havet dag og nat, fik strandfogederne redningsvæsenet, da det organiseredes i

1852. Beskrivelsen af dette væsens opgaver og hjælpemidler optager langt størstedelen af bogen, og det er her de dramatiske beretninger findes om redning eller forlis af menneskeliv. Hovedparten af de strandede blev reddet, men afventede de ikke redningsmandskabet og i stedet forsøgte at tage sig selv i land, gik det ofte galt, som da dampskibet Avona af Bergen i 1903 grundstødte langt fra land. Selv om der var kontakt med redningsmandskabet på land, gik den 24 mand store besætning i skibsbådene og omkom alle. En grafisk afbildning af aktioner, hvor der er reddet menneskeliv i årene 1853-1926 måned for måned er gengivet. Redningsvæsenets indsats bestod oftere end ved ovennævnte indsats i at rykke ud med redningsmateriellet for i påkommende tilfælde at være i beredskab på stranden.

Det tredje led i organisationen, bjergningen, kom i stand, såfremt skipper og besætning ikke ved egen hjælp kunne bjærge skib og ladning. Forstrandsejer, strandfogder og embedsmænd havde pligt til på anmodning og mod en rimelig bjærgeløn at skaffe hjælp fra land til redning af skib og gods. Strandinger var ikke alene den alvorlige del med redning af menneskeliv, men også en kærkommen afveksling i kystbefolkningens dagligdag med mulighed for erhvervelse af ekstra-indtægter. Som en af stedets præster i 1890'erne skrev: »Man lærer først rigtig Klitboen at kende, når der meldes om udsigt til en stranding. Som en løbeild farer meldingen fra hus til hus. Fra alle hjem går en strøm af mennesker ud til havet«.

Bjergningsarbejdet var organiseret i bjærgelav, der bestod til op i 1970'erne, hvor bjærgningerne var blevet så fåtallige, at man besluttede at nedlægge lavene i 1977. Alene Fjand Bjærgelav modsatte sig nedlæggelsen og eksisterede endnu, da bogen udkom.

Det er egentlig indlysende, at der ikke kunne være skarpe skel mellem de tre institutioner. Der var således ofte personsammenfald på rednings- og bjærgningsområdet, hvor strandfogderne deltog i begge funktioner. Et godt indblik heri fås gennem citatet fra strandfoged Chr. Christensens dagbog. I anledning af, at bark-

skibet Elisabeth Rickmærs, hjemmehørende i Bremerhaven gik på grund ud for hans strandlen i februar 1894, førte han nøje bogen over aktiviteten på strandfogedgården Abelines Gård, der nu er museum. Her indkvarteredes skibsbesætningen på 19 mand, der både skulle have soveplads og kost, og andre tilrejsende som strandingskommisærere, agenter ja sågar en fotograf. Og midt under det hele gjorde strandfogdens kone barsel med en datter på 11 pund. Som det lakonisk bemærkes: Alt gik vel. Ellers var tiden fuldt besat med at hente gods hjem fra det strandede skib og få det ordnet til auktionen, der bragte forøget travlhed med at stille telt op, hente sager til skænken o.s.v. Det krævede mange hjælpere, men som han kunne notere: Haft en god indtægt og hele huset fuldt om natten.

Forstrandsauktionerne var festlige – og er det stadig. Men hvad fik kystbefolkningen ud af det ud over at tjene en ekstra skilling? Det behandles i bogens sidste afsnit under overskriften: »Alt godt fra havet«. Her frenhæves det, at kystboerne fik en større horisont end landboerne, bl.a. ved at skifte bekendtskab med søfolk fra fremmede nationer, som den kinesiske besætning fra Wanda af Odessa, der strandede ved Husby i 1902. Besætningen med den russiske kaptajn i midten er fotograferet. Ved strandingerne fik lokalbefolkningen kendskab til »næsten alle materielle produkter i denne verden«, som forfatteren siger. At ladinger af sydfrugter o.l. ødelagdes af saltvandet og kun duede til svineføde, var sin sag, men kom der vintønder i land, var fortjenesten vis. Ved hjælp af et vridbor og en gåsefjer kunne man listigt sætte smag på tøndernes indhold. Mange af hjemmene tog også karakter af strandingerne ved erhvervelse af møbler o.l.

En bog om strandinger kan ikke slutes uden en omtale af spøgeri, syner og forvarsler.

Teksten er af redaktøren, museumsinspektør Alan Hjorth Rasmussen, forsynet med udførlige noter og henvisninger. Skulle man ønske sig noget mere, skulle det være en navnefortegnelse, sådan at man uden at bladre hele bogen igennem, hurtigt kunne få besked om, hvor man

f.eks. kunne finde oplysninger om et bestemt skib, Wanda, en bestemt person, Tarben Chr. Tarbensen, eller en bestemt lokalitet, strandfogedgården i Hauervig for blot at nævne nogle emner. For navne er der mange af, først og fremmest på skibe.

Holger Rasmussen

Peter Michelsen:

Vand til tørstig jord.

Kunstvandingsens hvor hvornår hvordan
Christian Ejlers' Forlag, København, 1995.
English summary. Ill. 160 sider. ISBN 87-7241-792-7. Kr. 240,-.

Efter at være blevet befriet for lederstillingen ved Frilandsmuseet, har Peter Michelsen fået tid og kraft til bogen om kunstvandring, som er et emne han første gang berørte i 1953, hvor han i Norsk Folke-museums årbog By og Bygd skrev om kunstvandring i Norden efter et studieophold i Gudbrandsdalen i 1951. Dette er klassisk grund, for så tidligt som i 1915 havde professor Gudmund Hatt beskrevet fænomenet. Michelsen fulgte emnet op med rejser i Alpelandene i 1953, men ellers – skriver han – har beskæftigelsen med emnet det meste af tiden indskrænket sig til nu og da at gøre et notat om en iagttagelse eller om noget fra den faglige litteratur. En arbejdsmåde som mange har prøvet.

Formålet med bogen er at forsøge på at sætte noget specielt ind i en bredere almen sammenhæng. Og det fremhæves allerede i første afsnit: Fra det nære til det fjerne med kunstvandingsens betydning for produktionen af mad til mennesker og dyr, men også for at der derved skabtes mulighed for specialisering på andre felter. Masseproduktionen af fødevarer blev grundlag for byernes opståen og udgangspunkt for statsdannelser som i Egypten, i Mesopotamien, i Kina og i Mellem- og Sydamerika længe før vor tidsregnings begyndelse.

Forfatteren når sit mål ved en rolig fremadskriden fra den hjemlige sentidige kunstvandring over Europa med en afstikker til Island og Grønland videre rundt om Middelhavet med dets mange kulturelle fællestræk, herfra en afstikker syd for

Sahara, videre til Egypten, Forasien, Indien, Kina, Nord- og Sydamerika. Også Australien inddrages, hvor – i modsætning til de øvrige områder med traditioner for fænomenet, der ofte kan måles i tusinde år – spørgsmålet først blev aktuelt, da indvandrerne af europæisk herkomst ikke mere kunne nøjes med de klimatiske begunstigede egne langs den sydlige del af østkysten.

Det fremgår heraf, at teksten er opdelt i en række geografiske afsnit, hvor det mærkes, at forfatteren er såvel historiker som geograf, idet der gøres rede for såvel det historiske forløb som for naturforholdene, der betinger eller fordrer kunstvandring. Fremstillingen må siges at være lagt bevidst pædagogisk an. Der er ingen noter i teksten, men bag i bogen findes for hvert afsnit litteraturhenvisninger, hvorom det bemærkes, at alle de anførte skrifter – og det er mange på fremmede sprog – skulle kunne fremskaffes gennem danske biblioteker, samt at det er bestræbt, at der i hver gruppe findes mindst et enkelt arbejde på dansk eller andet nordisk sprog. Der er således dækket op til selvstudium.

Til teksten slutter sig illustrationer i et antal af 97, hovedsageligt fotografier. De områder, hvor forfatteren selv har gjort studier: Danmark, Norge og Alpeområdet, er rigest forsynede. Og forlaget har ofret meget på billedgengivelsen, idet hovedparten er i fuld sidestørrelse. Det klæder såvel bog som billeder.

Holger Rasmussen

Marianne Thesander:

Det kvindelige ideal

Kropsidealet i den vestlige kultur 1880'erne-1990'erne, København, Tiderne skifter, 1994, 248 sider. Ill. ISBN 87-7445-612-1. Kr. 268,-.

I bogen belyses det kvindelige idealbillede fra mange vinkler. Den er inddelt i to hovedafsnit. Det første om »Det kvindelige kropsideal«, er skrevet i et bredt spekter af synsvinkler som f.eks.: det statusgivende billede, moral, kropsopfattelse og æstetik for at slutte af med modeidealets udbredelse.

I det andet hovedafsnit skriver Thesander om »Kropslig forandring i perioden 1880'erne – 1980'erne« og tager udgangspunkt i de synlige ændringer, der er sket med den kvindelige krop i den hundrede-årige udvikling fra en tid, hvor kvindekroppen i forrige århundrede blev spærret inde i korsetter som en symbolsk fastlåsen i den kønsrolle, som 1890'ernes unge kvinder gjorde oprør imod. Som eksempel fra denne epoke inddrages anektoten om forfatteren Edith Rohde, der som deltager i den såkaldte »korsetkamp« aflagde korsettet og istedet anskaffede en reformkjole med dertil hørende undertøj. Ikke fordi hun fandt den køn, men som et led i sit oprør mod spidsborgerligheden. Men da hendes bedstemoder sagde, at de unge piger så frugtsommelige ud i reformkjoler, hængte Edith Rode sin kjole væk.

Så meget om en ung piges første skrift mod et kvindeoprør. Det er unægtelig sket meget i udviklingen fra 1890'ernes korsetterede kvinder og de første kvindelige cyklistere i reformdragter til nutidens cowboypbukser eller klædt på til karrieren i nålestribet bussinesuit med vatskuldre.

Et af det væsentligste spørgsmål som Marianne Thesander stiller er: »Hvem er det, der producere de varierende kropsudtryk? Og hvorfor er det især kvindekroppen, som i historiens løb omformes til en kulturel størrelse, med bestemt symbolbetydning?

Udover at beklædning har en praktisk side, så er den også en kommunikativ funktion, som er en del af en større kulturel kommunikation, og som Thesander selv siger det med reference til Umberto Eco: Så er »kulturen ikke kun kommunikation, men den kan forstås bedre, hvis den betragtes i et kommunikationsperspektiv. Udover de praktiske årsager til påklædning, som klimatiske forhold og blufærdighed, så har tøjet også en signalerende funktion, som er langt den mest interessante for kulturforskningen. Ifølge forfatteren, er kvinderne selv med til at skabe de kropslige idealbilleder. Hun indleder afsnittet om »Det statusgivende billede« med at fastslå, at der ikke eksisterer nogen helt naturlig eller neutral krop og selv »det nøgne menneske afspejler den kultur, det er en del af«.

I det afsluttende afsnit om perioden 1978 til 1990 »Ny kropsbevidsthed og større selvfølelse«, når Thesander til den tankevækkende konklusion, at: »Produktionen af kvindelige idealbilleder ikke aftager, og skønhedskravet til kvinder er heller ikke blevet mindre, selv om kvinder gradvis har opnået større ligestilling inden for de fleste områder i samfundslivet – tværtimod er selve kroppens idealisering og omformning mere udbredt i dag end nogensinde«. Men, mener forfatteren, kvinderne har selv . . . »fået større indflydelse på udformningen af deres tids idealbilleder. Og ligeledes større mulighed for at bestemme over egne kroppe og for at udtrykke kvindeindividualitet«.

Og som en særlig pointe slutter bogen om det kvindelige idealbillede med at fastslå, at kvinder er begyndt at stille de samme skønhedskrav til mænd, som mændene altid har stillet til kvinderne.

I bogen er der mange gode iagttagelser af kulturbestemte opfattelser af den ideale kvindekrop og analyser af ændringer i og udvikling af sådanne idealbilleder gennem tiderne. Dertil kommer et godt og overskueligt lay out, og ikke mindst et omfattende og velunderbygget billedmateriale, som er et fint supplement til teksten, men også fortæller en egen visuel historie om en udvikling.

Helen Cliff

Anders Linde-Laursen: Det nationales natur.

Studier i dansk-svenske relationer. København, Nordisk Ministerråd, 1995. 256 s., ill. med english summary. ISBN 92 9120 744 6.

Bogen er etnologen Anders Linde-Laursens disputats, som blev forsvaret ved Lunds Universitet i efteråret 1995. Hovedemnet er dansk-svenske relationer fra midten af 1600-tallet til 1995, ikke mindst vore billeder af os selv og hinanden. Anders Linde-Laursen er dansk etnolog (man tør næsten ikke bruge en sådan kategori i forhold til denne bog), dvs født og uddannet i Danmark, men de seneste år tilknyttet den Etnologiska Institutionen i Lund. Forfatteren har derfor de bedste forudsætninger for at skræve over den kultu-

relle »grøft«, der i følge ham er blevet gravet mellem den svenske og den danske nation siden »vi« måtte afstå Skåne, Halland og Blekinge, og ansue relationen fra begge sider. (Der er ligefrem smuttet enkelte svenske vendinger ind i det danske sprog.)

Bogen består af fire afsnit med hver deres afrundede emne, næsten som essays, samt en indledning og en afslutning, hvor nationernes fremtid diskuteres, samt et kort engelsk summary.

Første afsnit, »En grænse fødes«, giver den historiske baggrund for nutidens nationale grænse i Øresund. Forudsætnin-gerne og især reaktionerne på forskydningen af den politiske grænse i 1658-60 diskuteres. Forfatteren argumenterer først og fremmest for, at vi ikke kan forstå datidens opfattelse af grænseflytningen og reaktionerne herpå (fx snaphanerne) som nationalfølelse i ordets nutidige betydning. Datidens stater var ikke enhedsstater, hvor alle undersåtter og regioner administreredes og fik rettigheder og pligter på samme måde. Staterne blev i stedet holdt sammen af statspatriotiske relationer mellem indbyggere og en fyrste, den fyrste man på et givet tidspunkt hørte under. Selvom den svenske konge foretog visse administrative ændringer især indenfor kirken, skete den egentlige forsvenskning af de overdragne landskaber først ved den almindelige forsvenskingsproces langt senere.

I andet afsnit, »Et rum for tanken«, diskuteres den internationale antropologiske og historiske debat og dens begreber om nationer i forhold til det svensk-danske tilfælde. Fremlæggelsen af de internationale forskeres analyser af det nationale opkomst blandes med den svensk-danske historiske udvikling, samt med en diskussion af såvel danske som svenske historiske romaner fra 1800-tallet og op til vore dage og deres skiftende syn på historien. Analysen af de historiske romaner viser, ikke overraskende, at deres billede af nationen er afhængigt af den historiske kontekst, de er skrevet i. Blandingen af teoridiskussion, beskrivelse af den svensk-danske udvikling og historieromanskrievning gør det noget uklart, hvor forfatterens eget teoretiske ståsted er.

Han synes at være meget inspireret af Benedict Anderson, hvis begreb »forestil-lede fællesskaber« bruges flittigt i resten af bogen. Det afsløres først i slutningen af afsnittet at overskriften, »Et rum for tanken«, er forfatterens betegnelse for diskursbegrebet. Diskursvinklen skinner da også igennem formuleringer som »handlinger der var forankrede i og formede tanken om nationer«.

Tredie del, »Nationale fortællinger«, diskuterer de dansk-svenske billeder af os selv og hinanden fra 1880'erne til i dag bl.a. ud fra geografibøger, film og gymnasie-stile. Sammenligningen er dog ikke konsekvent, således at det samme materiale inddrages fra begge sider af Øresund. Det diskuteres også, hvorledes det nationale kan være flettet sammen med andre kriterier for identitet som fx køn. Det overvejende indtryk er, at sammenvævningerne skifter, ligesom vores forestillinger om os selv og hinanden i en stadig proces bliver skabt, genskabt og omskabt. Fortællingernes forhold til virkeligheden karakteriseres ved, at de ikke altid stemmer overens. Eksempelvis kan sider af virkeligheden negligeres, hvis de ikke passer til den dominerende fortælling; »Fortællinger er således redskaber, med hvilke mennesker tolker deres komplekse omgivelser og i situationer henviser tanker og handlinger til et eller flere af labyrintens rum. Fortællinger er forklaringer til livet«.

Afsnittet afsluttes ikke med en form for opsamling, men tråden fra citatet tages op i det sidste afsnit, »Det personlige og det nationale«, der tager afsæt i forfatterens egne oplevelser omkring forskellen på »ordentlig opvask« på hver side af sundet. Hans måde at vaske op på har fået svenskere til at kategorisere ham som dansk. Her tages relationen mellem det forestillede nationale kollektiv og individets hverdagslige erfaringer op, især som det afspejles i interviews, eller netop unddrager sig afspejling i dette medie. Hygiej-nens udbredelse har i begge lande været et statsligt projekt. Ved at være koblet til staten bliver nationen forankret i hverdagslivets omgivelser (her den af statens husholdningsråds anbefalede form på køkkenvaske) og bevægelser.

Afslutningen diskuterer med afsæt i den internationale forskning nationernes fremtid og slutter med en meget kort opsamling på hele bogen.

Mange spændende emner og diskussioner tages op i bogen og det gør den interessant. Den er også rig (for rig?) på henvisninger til og citater fra såvel internationale som danske og svenske forskere. Man kan sige at forfatteren viser sit kendskab til den internationale forskning, men det er til gengæld svært at finde forfatterens eget ståsted. Denne usikkerhed forstærkes ved at bogen inddrager så mange forskellige emnekredse og typer af empiri. Det kniber med at se strukturen i de mange pendlinger frem og tilbage i tid og frem og tilbage over Øresund. Vi får mange ting fortalt, får set de nationale processer i mange perspektiver, men sidder tilbage uden et egentligt overblik og uden en klar fornemmelse af hvad forfatteren selv mener. Dette skyldes nok at han ikke mener, der er et bestemt kontinuert indhold i de nationale fortællinger og billeder, men at de nationale færdigheder og procedurer, men at de omskabes i en stadig proces. Fortællingerne bliver dog virkelige ved at få betydning for vore handlinger og omverdenstolkning. Dette diskursagtige perspektiv bliver imidlertid ikke slået eksplicit fast, hvilket giver mig en fornemmelse af at læsere så at sige kan læse deres egen mening ind i bogen.

Bogen omhandler relationer mellem svensk og dansk, set fra begge sider. Med sine mange (teoretiske) inspirationskilder, der ikke diskuteres i forhold til hinanden, har den dog nok mest tilfælles med den etnologiske tradition i Sverige.

Tine Damsholt

Palle Ove Christiansen: Kultur og historie

Bidrag til den etnologiske debat. København, Studiebøger, 1995. 163 s. ISBN 87-89500-32-6. Ekspeditionsgebyr kr. 50,- fra Studiebøger Vandkunsten 5.

Først og fremmest skal denne debatbog fra Palle O. Christiansen, lektor ved Institut for Arkæologi og Etnologi, hilses velkommen. Debatten blandt danske etnologer og kulturforskere, den skriftlige såvel

som den mundtlige, har længe været yderst begrænset. Vi må håbe at denne uprætentiøse og billige bog kan være med til at give andre mod til at kaste sig ind i debatten.

Bogen består af seks afsnit, hvoraf nogle er tidligere trykte artikler og andre er forelæsninger og indlæg fra etnologiske kongresser. Teksterne diskuterer fra forskellige vinkler, hvordan vi studerer og anskueliggør kulturelle forskelle i fortid og nutid, og de stiller ligeså mange spørgsmål som de giver svar. Hvordan takler vi de konkrete faglige problemer vi står overfor, når vi vil forstå andre menneskers liv og tidligere samfund? Tør vi overhovedet tale om andre end os selv i denne postmoderne tid, hvor videnskabernes sandhedssøgen betragtes som en illusion? Bogen er fyldt med synspunkter der kan interessere enhver, der beskæftiger sig med kultur og kulturhistorie. De fleste af bogens tekster diskuterer, hvorvidt en bevidst teoretisk tilgang til studiet af samfund før og nu er i modsætning til eller forhindrer en »tæt« forstående beskrivelse af de levede liv, eller om fornuft og fornemmelse kan kombineres, for at bruge forfatterens egne ord.

Den første tekst, »Kultur og sammenhæng«, drejer sig primært om det kulturelle perspektiv. Forfatteren mener ikke at man skal bestemme hvad kultur er, eller gøre alt til kultur. Kultur må altid forstås i forhold til en kontekst og omvendt. For at kultur kan give mening, må det sættes i forhold til noget der ikke er kultur. Der gives eksempler fra forfatterens egen forskning i bondelivsstile i en dansk 1700-tals godslandsby og i andres bl.a. Thomas Højrup's livsformer. Hverken kultur eller samfund betragtes her som »ting i virkeligheden«, som kategorier, men som begreber der bruges i forskerens analyse, som forskellige måder at tale om det samme på for at give en forståelse. Denne fornuftige forståelse må dog knyttes til indlevelse.

Dette synspunkt er også det overordnede emne for afsnittet »Konstruktion og konsumtion af fortiden«, der tager afsæt i en diskussion af Le Roy Ladurie's berømte værk »Montaillou« om livet i en sydfransk middelalderby. Dette værk er blevet

berømmet netop for sin tæthed på fortidens mennesker, men P.O.Christiansen viser hvorledes Ladurie ved at beskrive Montaignou som et isolat, har overtaget nogle af community-study-traditionens slagsider. Ved implicit at fjerne sig fra den franske strukturhistorie-tradition har Ladurie så at sige smidt barnet ud med badevandet. Nærheden i beskrivelsen er blevet til på bekostning af de analytiske landvindinger i forståelsen. En væsentlig kritik af et tiljuble værk. Til sidst fremhæves Umberto Eco's »Rosens navn« som et eksempel på hvorledes det er muligt at skrive både om strukturen og om de levende mennesker, og hvorledes struktur og nærvær kan gå hånd i hånd.

Emnet forsætter i artiklen »Fornuft og fornemmelse«, som kritiserer de intense teorikonstruktioner, der har præget danske etnologi i 1980'erne, for at have svært ved at komme tæt på det levede liv. Forfatteren tager en af sine egne studier op og viser hvorledes (re)konstruktionen af to livsstile i en dansk 1700-tals landsby nok gav fornuftig forståelse af principperne og betingelserne for 1700-tallets bondeliv, men stoffligheden, følelserne, lyd og lugt forsvandt. Forståelsen blev på bekostning af indlevelse og fornemmelse.

Et lille indlæg diskuterer forskernes måde at italesætte deres faglige problemer på. Vi taler om at bryde grænser og låner mere eller mindre bevidstløst ind fra andre fag, men burde i stedet indkredse en egen kvalificeret faglighed.

Kapitlet »Historie som perspektiv« argumenterer, med afsæt i tre franskmænd, M. Bloch, P.Bourdieu og R.Barthes, for det historiske perspektiv som en nødvendighed for forståelse af samfund, også nutidige. Historisk perspektiv må etableres som analytisk perspektiv, og dette kræver kundskab og praktiske arbejdsmåder, ikke mindst hvad arkivarbejdet angår. Forfatteren lokker med de fantastiske muligheder for at drive historisk feltarbejde i de righoldige europæiske arkiver. Vi må imidlertid tage den historiske metode alvorligt og få et godt og stoffigt forhold til historien for at fornemme den.

Bogens sidste del, »Forskningen og menneskelivet«, diskuterer humanistisk forskning og dens berettigelse, der ifølge

P.O.Christiansen ikke er kortsynet nytteværdi, men mulighed for oplevelse og indsigt. I humaniora kommer svarene ofte før spørgsmålene. Artiklen viderebygger synspunktet fra de første afsnit om muligheden for at forstå via oplevelse, om muligheden for at kombinere poesi og begreber. Selvom vi beskæftiger os med undersøgelser af tilsyneladende små og besynderlige begivenhedsforløb i en fjern fortid, kan der ud fra disse tætte beskrivelser og den nære forståelse stilles spørgsmål af næsten universiel karakter.

Bogen henter med denne forestilling om at opdage det uendeligt store i det uendeligt små impulser bl.a. fra den tysk/italienske tradition for microhistorie. Forskeren må være som Conan Doyle's Sherlock Holmes (eller Eco's William af Baskerville), der får indsigt gennem den metodiske observation af tilsyneladende bagateller. Det lyder unægtelig forjættende at kunne kombinere den strukturelle tilgang med tætte og indføjte beskrivelser, at kombinere teori og poesi. Man får lyst til at se hvordan det kan gøres. Her er debattbogen i sin natur mere abstrakt svarende end konkret. Så vi må nøjes med at debattere og lade os inspirere, mens vi venter på konkrete eksempler. Bogen kan anbefales til alle der arbejder med kulturforskning og som har lyst til at reflektere over denne. Her er stof til refleksion - og forhåbentlig også til debat.

Tine Damsholt

Kirsten Marie Bovbjerg: Test og Tabu. Personlighedsanalyser i erhvervslivet og den moderne forestillingsverden

København, Handelshøjskolens Forlag, 1995. 120 s. ISBN 87-16-13289-0. Kr. 157,-.

»Test og Tabu« handler om, hvordan vores forestillingsverden er sammensat og ændres, og som empiriske eksempler bruges erhvervslivets personlighedsanalyser. Forfatteren kalder selv bogen en etnologisk kulturanalyse af moderne religiøsitet, og hendes spørgsmål er, hvordan metoder som bl.a. astrologi og grafologi, der hidtil har været kategoriseret som tro og overtro, har tilkæmpet sig en autoritet

inden for en rationel virksomhedsdrift, hvor de i vidt omfang anvendes ved bl.a. ansættelsestest og personlighedsanalyser. Forfatteren ser de nævnte metoder som en del af *New Age*-bevægelsen, der i sin oprindelse refererer til astrologien, hvor *The New Age* er vandmandens tidsalder, en ny tidsalder af åndelig art.

I bogens første kapitler gennemgås forskellige ansættelsesprocedurer, og der redegøres for forskellige former for personlighedsanalyse og metoder til personaleudvælgelse og -udvikling fra intelligens-tests sidst i 1800-tallet op til vore dage. Dernæst analyseres adskillelsen mellem religion og videnskab, og på baggrund af dette behandles den overordnede problemstilling: hvordan vores forestillingsverden ændres og hvilken plads religiøsitet indtager i den ændrede struktur.

Grunden til at ordet »test« udgør første led i bogens titel fremgår umiddelbart af bogens empiriske materiale bestående af interviews, pressemateriale og kursus-kataloger omhandlende bl.a. ansættelsestest. Derimod kommer der først hen mod slutningen af bogen en forklaring på, at ordet »tabu« opræder i titlen. Tabuet er, siger forfatteren, at der foregår en reproduktionen af kulturelle og sociale forskelle. Da det helst skal hedde sig, at alle har lige muligheder, gør man brug af tests med videnskabeligt islæt for at opretholde forestillingen om at social mobilitet er afhængig af personlige og ikke kulturelle og sociale forhold. Derved får de en dobbelt funktion: »På den ene side sikrer de formidling af de normer, der er en betingelse for magtforholdets reproduktion. På den anden side fungerer det som en filteringsmekanisme, der kun lader visse slippe igennem til de højeste og mest prestigegivende poster - dem med den rigtige kulturelle kapital. (...) Individualismebegrebet tilskrives ingen sociale konnotationer i og med, at det har oprindelse i en egalitær tankegang. Derfor har samfundet i individbegrebet og personlighedsbegrebet en symbolsk tilgang til social reproduktion uden at bevæge sig ind på et tabubelagt område.«(s. 90).

»Test og tabu« er en bearbejdet specialafhandling i europæisk etnologi. Det er

en god ide, at specialer udgives, så andre end specialeskriver og vejledere får glæde af det arbejde, der lægges i dem. Og det er dejligt, når det er i så pænt et udstyr som det foreliggende: en tiltalende bog i god kvalitet med stift bind, læsevenlig og forsynet med stikordsregister. Man kunne have ønsket sig, at den empiriske eksemplificering havde været lidt mere fyldig, og bogen som helhed ville have haft gavn af at have være læst igennem endnu et par gange med tilhørende opstramning og skærpelse af sprog, argumenter og pointer. Nogle ting forklares meget indgående, mens andre - og ikke de mest ukomplicerede - behandles i et indforstået sprog med unødigt mange fremmedord. Af og til kan man få den mistanke, at forfatteren ikke altid selv er helt fortrolig med ordene, for eksempel når det gælder betegnelsen for en tests pålidelighed; her forekommer både »realibilitet« og »reabilitet«, men ikke »reliabilitet«, som det vel skal være.

At Handelshøjskolens forlag har ønsket at udgive bogen viser imidlertid, at pointerne er gået hjem, og der er god grund til at glæde sig over, at bogen således når direkte ud til brugerne af de redskaber og tests, den behandler.

Mette Guldborg

Sanne og John Juhler Hansen: Et eventyr i stål og beton

Bygningen af den gamle Lillebæltsbro 1925-1935. Middelfart, MV-Tryk og Middelfart Museum 1966. 216 sider rigt illustreret. Kr. 231,-.

Store brobygningsarbejder er god underholdning, og det er bogen om »den gamle Lillebæltsbro« også. Den er velskrevet og kommer ud i alle hjørner af emnet, ikke bare det tekniske, men også det menneskelige og alle de afledte funktioner som påvirkningerne i lokalsamfundene i byggeperioden. Takket være lokale arkivers og Middelfart Museums båndoptagelse med en lang række af de forskellige fagfolk, som var med, kan forfatterne sætte liv og menneskelighed på det tekniske. Man møder brobissere, jordbørster, håndværkere og ingeniører; og man møder de mange som servicerede bro-

byggerne eller tjente til livet (i en periode) ved at vise brobyggeriet frem, fotografere det og sælge postkort, leje værelser ud til de mange tilreisende eller slæbe øl ud på arbejdspladserne. Og der er fotografier af næsten dem alle sammen.

Bogen begynder med at præsentere dem, der var med: Ingeniørerne og de overlevende broarbejdere, og gennemgår derefter såvel den forudgående færgefart som hele den politiske proces, der begyndte med et forslag allerede i 1855, og som endte med vedtagelsen af loven om bygning af en jernbanebro over Lillebælt i 1924. Selve arbejdet, jordarbejderne på Fynssiden, påbegyndtes sidst i 1925, men der kom flere interessante protester, som viser, hvor svært det var at overskue hvad der ville ske: Byrådet i Middelfart ønsker tilkørselsvejen lagt gennem byens hovedgade – af hensyn til de handlende, og Forenede Danske Motorejere protesterer mod en ren jernbanebro. Købmændene i Nyborg fik ikke medhold, med det gjorde FDM. Man var mere forudseende på højeste sted som lokalt.

Selvfølgerlig gennemgår bogen selve bygningen: Jordarbejderne, landbuerne, strømpillerne og selve stålbroen, men man får også interessante oplysninger om fremskaffelse om byggematerialerne: Cement fra Ålborg, granit fra Bornholm og ral fra ralværk, der til formålet blev anlagt og fungerede på Æbelø nord for Fyn i 4 år. Man prøvede at benytte danske materialer i så vidt omfang som muligt, men de 13.000 tons stål måtte man købe hos Krupp i Tyskland. At flere tyske firmaer var i samarbejde med det danske Monberg og Thorsen fik, efter Hitlers magtovertagelse, nogle tyske blade til at skrive om broen som tyskbygget, hvilket naturligvis blev imødegået fra dansk side.

Det var nu ikke derfor, tyskerne under besættelsen bevogtede den godt. Den strategiske betydning var så stor, at der krigen igennem var mindst 53 mand på vagt ved 36 maskingeværer, 6 maskinkanoner og 5 lyskastere, som skulle holde fjendtlige bombefly på afstand. Men ved krigsafslutningen var der tyske planer om at sprænge broen i luften, som

dog blev afværget ved fornuftige, anti-nazistiske tyske officerers hjælp. Hele denne historie er spændende læsning, ikke mindst de planer modstandsbevægelsen havde.

Udover »den gamle Lillebæltsbro« og dens historie, har Juhler Hansen's samlet en masse stof om broer i det hele taget i kapitlet »Verdens broer – broers verden«, både om de mange broer som blev bygget i Danmark og de mere berømte ude i verden. Den ny Lillebæltsbro har naturligvis sit eget kapitel, og bogen afsluttes med en række hjælpemidler: Bro-ordbog, datoer i broens tilblivelseshistorie, litteratur og kilder, og en liste over, hvorfra de utrolig mange illustrationer stammer fra. Tillykke til forfattere og forlag. Det er en både informerende og underholdende bog.

George Nellemann

Gun Herranen (red.): Sagorna finns överallt

Perspektiv på folkesagn i samhället. NIF Publications No. 28, Carlssons Bokförlag, Stockholm 1995, 238 sider. Omslag af Veronica Leo. ISBN 91-7798-9708.

Bogen er resultatet af et projekt, som Gun Herranen satte i gang i slutning af 1980'erne, inspireret af Bengt Holbeks og Statu Apos eventyrforskning i henholdsvis Danmark og Finland. Begge folklorister havde gjort sig internationalt bemærket ved deres doktordisputatser om eventyr og eventyrfortællere. Med sit initiativ har Gun Herranen produceret en nyttig og tiltrængt letlæselig indføring i eventyrforskningen og dens brogede historie og vildfarelser, hvis man altså ikke lader sig afskrække af, at den er udgivet på svensk; også de danske bidrag er i svensk oversættelse.

Bogen består af redaktørens Forord, en indledning af Jan-Öjvind Swahn, og ti velsammenhængende artikler af diverse nordiske specialister, alle yderst velrenommerede inden for faget. Den røde tråd, som gør bogens forskellige bidrag til en spændende helhed, er dens behandling af folkeeventyrene og den

rolle og funktion som eventyrfortælling har spillet i samfundet. For *Sagorna finns överalit* er først og fremmest en bog om eventyr og eventyrfortællere.

»Fortællingerne er kulturens mørtel. De binder de usammenhængende byggesten sammen til helheder, skaber form ud af kaos, former den unike menneskelige samvittighed. Dyr fortæller ikke historier«, står der flot i indledningen. Og læn-gere henne: »Vi ved, at gamle skulpturer og malerier må have været vævet af fortællinger, på samme måde som træer er klædt med løv.« Det er dog meget lidt, vi kan tyde eller ane om de beretninger, som er nedfældet i forhistoriske hulema-lerier, helleristninger eller tempelfigurer. Idag, hvor vi har kendt skriften i adskillige tusinde år kan vi glæde os over indholdet i en stigende mængde dokumen-terede beretninger, fund som kan være 4000 eller 5000 år gamle. Men på trods af, at skriften nu i årtusinder har været det helt dominerende medie når det gæl-der bevarelsen af beretninger – og på trods af, at vor avancerede moderne tek-nik har øget mulighederne for opbevaring af folkeeventyrene, er og bliver alle disse medier sekundære i forhold til den mundtlige fortælling.

Hver for sig, og hver fra sin synsvinkel, minder de ti forfattere os derom bogen igennem med deres bidrag, hvad enten de reflekterer over fortællingernes oprin-delse, genrebestemmelsen, eventyrenes udbredelse, deres samfundsmæssige betydning, eller deres kulturelle, æste-tiske og moralske værdi. Forskellige metoder til analyse af eventyrteksterne bliver illustreret med konkrete eksempler og anbefalet eller udsat for kritik i lyset af forskernes personlige erfaringer og teo-ri.

Jan-Öjvind Swahns artikel *Hvor gamle er vore folkeeventyr?* beskæftiger sig med et spørgsmål, som stadig er aktuelt. Sandheden er, at man intet ved og man vil hellere aldrig få et fyldestgørende svar derpå. Dette gælder såvel den enkelte eventyrtype som genren i dens helhed. Bestræbelserne på at finde en troværdig model til tolkning af folkeeventyrene har været mange, og læseren bliver også sat ind i de forskellige resultater, som vidt

forskelligt orienterende forskere er nået til i tidens løb. Forfatteren beklager med rette at allehånde ikke-folklorister, med Bruno Bettelheim i spidsen, med deres sindrige tolkning af både eventyrmotiver og typer, på kort tid har opnået en bety-delig større læserkreds, end alverdens seriøse folklorister og andre fagmænd til-sammen har opnået gennem tiderne. Han advarer mod disse *falske profeter*, der i dag formår »frit, at dupere et dannelses-tørstigt publikum ved hjælp af eventyre-nes dybeste hemmeligheder.«

Bengt Holbek gør i artiklen *Om fortolkning af folkeeventyrene* op med mange principielle misforståelser omkring så kontroversielle spørgsmål som eventyr-fortolkning og problemerne vedrørende samme. F. eks. gør han passende op med moderne psykoanalytikerens misbrug af Jungs og Freuds teorier og metoder. Til gengæld stiller han selv nogle tolkningsregler op, og illustrere sine syns-punkter med eksempler på forskellige fortolkninger af det klassiske eventyr: *Rødhætte*. Det samme eventyr kan altså have flere betydninger, ligesom malede billeder kan opleves forskelligt af forskel-lige mennesker. Flere tolkninger kan der-for være rigtige, hver for sig, fastslår Hol-bek endnu en gang.

Reimund Kvideland belyser på mester-lig vis spørgsmålet om fortællere og deres repertoire i artiklen *Sagoberrättaren og samhället*. Ligesom de øvrige for-fattere gør han op med udbredte misfor-ståelser omkring folkeeventyrene, så som at disse blev til for børnenes skyld. Fra antikkens dage, har man i visse dele af kultureliten opfattet eventyr som histo-rier for børn, mens den moderne forsk-ning hævder, at eventyr egentlig er for voksne. Det er heller ikke rigtigt, at even-tyrene kun skulle kunne trives på landet; i byerne opstod lige så rige og frugtbare eventyrmiljøer. Artiklen er inddelt yderli-gere i fire afsnit, som hver for sig belyser de aspekter, som titlen foregriber: *Hvor mange eventyrfortællere kunne findes i en og samme by? Social status alder og køn; Fortællertyper; Excurs om reper-toireudgaver og studier*.

Michèle Simonsen behandler skæmte-eventyrene og deres funktion i samfun-

det. Vi skal ikke lade os mislede af den skæve behandling skæmteeventyr altid har fået i forhold til trylleeventyr, når det gælder undersøgelsen af trykte eventyrsamlinger. Simonsen beklager med rette, at forskningen har vist så lidt interesse for denne gruppe, i betragtning af, at skæmtehistorier faktisk udgør langt den største gruppe af folkeeventyr. Imidlertid hævder hun at skæmteeventyr er lige så værdifulde og lige så meningsbevarende, som trylleeventyr, og at de spiller en væsentlig rolle i menneskers liv, idet de hjælper dem til at udtrykke følelser og stadfæste normer lige så godt som trylleeventyr, omend på en vittig måde.

Hallfredur Örn Eriksson skriver om byrd og magt, ud fra den attitude de islandske folkeeventyr afslører over for begge dele. Derved viser han endnu en gang, at eventyrteksterne kan bruges til meget andet end blot underholdning. Det er et virkeligt fascinerende bidrag, hvor læseren bliver præsenteret for nye og særprægede versioner af kendte eventyr, og en ny opfattelse af persongalleriet. Eventyret om Líneik och Laufey (AT 870 B) er bemærkelsesværdig som eksponent for islandske stedmodereventyr ved at have en indledning, som ifølge Eriksson kun kendes fra Island.

Satu Apo tegner sig for kapitlet: *Folkeeventyr ud fra et kvindeperspektiv. Dyrkes den Store Moder og får Snehvide sparket?* Et tankevækkende og inspirerende bidrag, som i de mange afsnit det er inddelt i, sætter spørgsmålstejn ved den positive påvirkning som folkeeventyr ifølge psykologer og psykiatere skulle have på børn. Begge køn præges af et stereotypt kvindebillede, der hører hjemme i den tradition, som i århundrede har eksisteret i vor mandsdominerede kultur. De folkelige fortællere beskriver som regel kvinden som hjælpeløs, passiv og mere bundet til familien end manden. Hun er ofte det anonyme objekt for den mandlige helts stræben. Kvindens hovedmålsætning er at indgå et fordelagtigt ægteskab. I afsnittet Bettelheim og kvinderne kommer Apo med relevante synspunkter til revurdering af psykoanalytikernes stillingtagen til »kvindeidentitet« og »kvindeudvikling«, som hun betegner

som forvirrende fordi der ikke tages hensyn til at eventyrenes budskab er tids- og kulturbestemt.

Gun Herranen laver en særdeles fin analyse af en blind fortællers eventyr-repertoire, med henblik på at finde frem til den virkelighed, som afspejles i hans historier. Hun har desuden nogle betagende beskrivelser af de fortællesituationer og de sider af de blinde fortælleres *jeg*, som afspejler sig i deres eventyr.

Bengt af Klintberg bidrager på en spændende og ny måde til diskussionen om kvindeligt contra mandligt eventyrspektiv, ved at sammenligne en mandlig og en kvindelig version af samme legende-eventyr om kvinden som ikke ville have børn. Det centrale motiv er kvinden, der frivilligt forbliver barnløs og møder sit ufødte barn i en kirke. Han viser, hvordan de to versioner afspejler forskellige trosforestillinger og forskellige attituder overfor barnløshed.

Henning Sehmsdorfs bidrag, *Folkesagn i Klassrummet*, er bestemt ikke mindre interessant. Han beskriver meget overbevisende, hvordan folkeeventyr kan anvendes – og misbruges i pædagogisk øjemed. Han viser den udbredte brug man i Amerika gør af folkeeventyrene til mange forskellige formål, fra socialisering til forskellig slags terapi.

Foruden de mange gode bidrag, er bogen spækket med dejlige gamle illustrationer fra trykte eventyrsamlinger, og desuden enkelte fotografier af fortællere.

Bogen kan bestemt anbefales ikke alene til folkloristikstuderende, men også til andre interesserede i folkedigtning ud fra andre perspektiver end det rent underholdende.

Marissa Rey-Henningsen

Vi mødes i Roskilde.

Roskilde Festival i 25 år

Roskilde Museums forlag 1995. Redigeret af Grethe Rung. 154 s., ill. ISBN 87-88563-286. Kr. 75,-.

»Vi mødes i Roskilde« er udgivet i anledning af at Roskilde Festival har eksisteret i 25 år. Bogen indeholder bidrag fra folk, der på forskellig vis har haft forbindelse

med Roskilde Festival gennem de år den har eksisteret. Bogen er udgivet i sammenhæng med en udstilling på Roskilde Museum og redigeret af museumsinspektør Grethe Rung.

Der lægges ud med den tidligste festivalhistorie fra 1971, hvor nogle unge fyre gerne ville låne den nye Dyrskueplads til en musikfestival. De unge var inspireret af rockfestivaler i England og USA, f. eks. Newport Festival, Woodstock og Isle of Wright. Denne del af historien fortælles blandt andet af folk, som på daværende tidspunkt var ansat ved Roskilde Kommune, der skulle give tilladelse til arrangementet. Det virker som om der allerede fra begyndelsen har været et rimeligt samarbejde mellem festivalfolkene og det lokale miljø i Roskilde.

Festivalen indgår i Roskildefonden, således at dele af overskuddet går til ungdomsarbejde i lokalområdet. Denne konstellation, hvor festivalen indgår i samarbejde med det lokale foreningsliv er en væsentlig del af festivalens organisation, og som gør at det store arrangement kan afholdes så professionel hvert år. Beskrivelsen af denne del af beskrivelserne er i mine øjne ikke kun om Roskilde Festivalen, men viser træk som er kendetegnet for traditioner i dansk foreningsliv, og som hermed afspejles på Roskilde Festivalen.

Der er også mange indlæg fra besøgende på festivalen både dem, der er kommet der gennem alle årene og helt unge festivaldebutanter. Nogle af indlæggene er baseret på stile indsamlet på gymnasier, andre på interviews foretaget fra Roskilde Museum. Motiverne for at tage til Roskilde Festival er tilsyneladende uændret gennem tiden. Det er musikken, samværet, den afslappede atmosfære som stadig et trækplaset for besøgende både fra Danmark og fra udlandet.

Næsten alle kommer til orde i »Vi mødes i Roskilde«: arrangører, gæster kommunalansatte, æbleskivebagerne, flaskedrengene, rockanmelder o.s.v. De eneste der ikke har fået plads i bogen er dem, uden hvis deltagelse Roskilde Festivalen ikke kunne afvikles – dem ved *Musikken*. Det er påfaldende at musikerne

er fraværende i bogen. Virkelig mange store internationale rocknavne har optrådt på Roskilde Festivalen. Festivalerne er ofte en del af deres almindelige turnéliv. Hvordan oplever musikerne Roskilde Festivalen i forhold til andre koncerter og andre festivaler? Det kunne være sjovt med indlæg fra Nirvana eller Suzanne Vega! Men det er frem for alt indlæg fra danske musikere jeg savner, idet der er mange bands og kunstnere, der faktisk kan fejre sølvbryllup sammen med Roskilde Festivalen, og som har spillet på festivalen flere gange. Hvad har festivalen betydet for deres karriere? Dernæst kunne det også være sjovt at høre, hvad Roskilde Festivalen betyder for unge bands, der er eller var på vej frem.

Alligevel synes jeg at »Vi mødes i Roskilde« er en sjov og varierende bog om et stykke moderne ungdomskultur – musikfestivalen. I løbet af sin forholdsvis kortvarige historie har Roskilde Festivalen tilsyneladende formået at bevare sin form, men alligevel har arrangørerne forstået at følge med tiden, og vi må nok se frem til endnu 25 års dansk rockfestival i Roskilde, og det er jo ikke værst. Med denne bog har vi, der mødtes i Roskilde fået vores plads på det kulturhistoriske landkort.

Kirsten Marie Bovbjerg

Peter Bavnhøj & Kirsten Eriknaer: Herregårdsliv i 1990'erne

Dansk Landbrugsmuseum. Djurs Tryk, 1995. ISBN 87-87656-24-8. Kr. 298,-.

Det er en indbydende bog, som ved første øjekast frister med mange farvefotos og dejlige sort-hvide naturbilleder. Den grafiske opsætning står klart på smukt papir, så man går glad igang med at læse. Forfatternes målsætning er at undersøge hverdagen bag herregårdenes facader i huse bygget til store husholdninger og mange tjenestefolk. Hvorledes indretter herregårdsfamilierne sig i dag, hvor livet er blevet et andet, fordi økonomiske, teknologiske og sociale forandringer har ændret forholdene. Hvilken betydning har dette haft for landbrugsdriften, for maskinparken, for medarbejderne og for livet hos

familien i hovedbygningen, spørges der. Kort sagt bogens mål er at afdække hvorledes ændret økonomi, nye produktionsformer og høj arbejdsløn påvirker livet i de store bygninger. Relevante spørgsmål for dem der interesserer sig for dette miljø.

Forfatterne har besøgt ti privatejede herregårde med landbrugsdrift. Gennem interviews med ejerne og beskrivelse af godsets erhvervsaktiviteter får læseren et billede af de pågældende herregårdsfamilier, deres vilkår, gårdens økonomi, antal af medarbejdere og forholdet mellem gård og lokalsamfund. De ti herregårde er udvalgt efter princippet at finde så forskellige typer som muligt. Det går på både geografisk beliggenhed, driftsmåder, størrelsesforhold, og ejernes alder, titel og uddannelse. Desuden er der taget hensyn til om herregården er kendt af offentligheden, og om der er åbent for turister. De udvalgte gårde er dem, der har accepteret at være med i undersøgelsen. Hvor mange der har afslået meddeles ikke.

Bogen er opbygget klart og konsekvent. Efter indledning og historisk oversigt over herregårdens udvikling fra middelalderen til vor egen tid gennemgås de udvalgte herregårde.

Systematisk redegøres for herregårdernes beliggenhed, jordareal, driftsform og medarbejdere, hvis baggrund og familieliv også belyses. Herefter behandles hovedbygningens historie, ejerparrets baggrund og uddannelse, og det familieliv der nu leves dér eller andetsteds på godset. Til sidst sammenfattes de mange brikker i forsøg på at tegne billedet af 1990'ernes herregårdsliv.

Det er et godt og sobert stykke arbejde, de to forfattere har afleveret med denne velskrevne bog. Særligt kan det historiske afsnit roses. Her får læseren en kort og overskuelig redegørelse for herregårdens historie, en gennemgang som sikkert vil fange de fleste læsere.

Forfatterne angiver at de skriver for alle der »har interesse for landbrug, samlingsforhold og kulturhistorie«. Det må være en stor læserkreds, og jeg har svært ved at afgøre om alle disse læsere gennemgående vil være fænget af de meget udpenslede afsnit om de enkelte virksomheders afgrødevalg, dyrehold, skovbrug,

maskinpark osv. Er det mon ikke sådan, at de, der har interesse for disse så detaljerede oplysninger, allerede er fortrolige med dem, eller søger dem andetsteds? En del læsere vil derimod nok springe i teksten. Alligevel må det betegnes som godt håndværk, og rigtigt er det måske at tage dem med, især hvis det følgende kapitel om herregårdenes familieforhold, livsførelse og tankeverden var blevet ligeså detaljeret.

Dette kapitel, som kunne have været bogens kerne, er desværre blevet det tyndeste. Man kunne have ønsket, at materialet var blevet mere etnologisk behandlet i håb om derved at have fanget flere af de tanker, der ligger bag moderne herregårdsejers livssyn og måde at indrette sig på. Det ville have været frugtbart at have fået uddybet en række af de anskuelser, som nu kun lige berøres. Samhørigheden med huset der både bliver byrde og glæde, opfattelsen af at være stedets forvalter og ønsket om at levere det videre i bedre stand, end det var ved modtagelsen. Om hverdagens besvær der både kan være arbejdskrævende og fysisk belastende, og om prisen for herlighederne er alt dette værd? Flere af samtalerne med ejerne viser, at meddelelserne har været ret åbenmundede. Men når bemærkninger udplukket af den større sammenhæng står alene, som det nogle gange er tilfældet her, får fremstillingen mere tilfælles med den kulørte presse, end med det solide arbejde der er gjort her, og det er synd både for de tillidsfulde meddelere og forfatterne. Ved at man bevidst har udvalgt meddelelser fra forskellige aldersgrupper, bliver der heller ikke basis for at analysere ligheder og forskelle. Og hvad skal læserne med de »julekortlignende« fotos af familierne? Hvorfor viser billederne ikke det daglige slid, køkkenalrummene, som det fortællers vigtige i alle familierne, børneværelserne og de snavsede rum med plørestøvl og vasketøj? Kan det tænkes at også forfatterne har en snært af myten om herregårdslivet og derfor kun har valgt de smukke motiver? Eller har familierne ikke ønsket at disse billeder blev taget? I så fald er det også en vigtig oplysning.

Med de mangler der er berørt, bliver bogen dog alligevel en positiv brik i herre-

gårdslivets historie. Opsummeringen til sidst belyser fint flere karakteristiske temaer f. eks. traditioner. Ligeledes er det en god pointe at gøre opmærksom på, at folk udenfor miljøet kan have vanskeligheder ved at tage herregårdsfamiliernes klager om dårlig økonomi for gode vare, når familierne stadig kan dække smukt op til et anseligt antal gæster, og dagliglivet leves blandt kostbare kunstgenstande. Det ville have været spændende at få belyst dybere, for det er der jo en forklaring på, som er betydningsfuld for forståelsen af herregårdslivet.

Gerda Petri

Finn Werne: Böndernas Bygge

Traditionelt byggnadskick på landsbygden i Sverige. Förlags AB Wiken 1993. 402 s ill. ISBN 91-7119-151-8.

»Böndernas Bygge« er en bearbejdning af Finn Wernes doktordisputats »Almogens byggnadskultur - förändring och upplösning intill 1900-talets början«, 1980, fra Chalmers Tekniska Högskola i Göteborg. Forfatterens overordnede mål er at forstå den traditionelle folkelige arkitektur på dens egne betingelser. Han vil forsøge at beskrive hvilke kvaliteter, der adskiller den fra vor egen tids arkitektur, og det er hans synspunkt, at mange af de kvaliteter, der findes i det ældre byggeri, også kan være værdifulde vore dages byggeri.

Bogen giver en værdifuld oversigt over byggeskikken på landet i Sverige med hovedvægten på 1700- og 1800-tallet. I bogens tolv kapitler skildres byggeskikken fra 1700-tallet frem til bønderbygningerne i det tidlige industrisamfund, herunder også sociale forskelle. Finn Werne skildrer forandringer i håndværkets teknologi med hensyn til værktøj, teknik og byggematerialer, der bliver grundigt gennemgået og sat ind i en større samfundsmæssig sammenhæng. For eksempel analyseres ikke alene fænomenet træ som vare, men også savværksteknologiens udvikling og eksporten af forarbejdet træ bliver belyst.

Derudover er der også afsnit om bygningshåndværkerne og om myndighedernes (stenhus- og skorstenskampagner) og

senere borgerskabets indflydelse på byggeskikken.

Set med danske øjne er der mange spændende oplysninger at hente om byggeskikken i det sydlige Sverige, bl.a. om skånske og hallandske bønderbygninger, men også om de højere sociale lag, repræsenteret ved slottet Skottorp i det sydlige Halland.

Bogen er velskrevet, rigt illustreret og har en fyldig litteraturliste. Den vil uden tvivl blive standardværket om svensk byggeskik de næste mange år.

Lene Floris

Ena Hvidberg: Det disciplinerende sting

Udklipshedebo, udstyrssyning og kvindehedebo 1870-1940. Greve Museum 1995. 136 sider. ill. ISBN 87-89367-08-1 Kr. 140,-.

Udklipshedebo er den yngste af de særprægede symåder, bondekvindernes har udøvet på Heden, og en talrig og prægtig samling af disse arbejder udgør grundstammen i den samling, der har dannet fundamentet i Greve Museum. Som det første større projekt har Ena Hvidberg som museets leder og som kvindehistoriker derfor valgt at gå i dybden med disse pyntestykker til hjemmets pryd, af hvidt lærred med fornem udsyning.

I første omgang har problemet om selve det at samle disse syninger givet anledning til udstillingen *Hedebo - et nationalromantisk omdrejningspunkt* i 1994, med bogen af samme titel, der er et teamwork under Ena Hvidbergs redaktion.

Parallelt med den har der været afholdt endnu en udstilling *Det disciplinerende sting* i efteråret 1994, og det er dette materiale af håndarbejder og nyindsamlede optegnelser, som nu er blevet bearbejdet af Ena Hvidberg selv. Desuden indeholder bogen til indledning et kapitel af Margit Mogensen, »Verdensudstillinger, kvinder og håndarbejde«.

Allerede i *Hedebo - et nationalromantisk omdrejningspunkt* har Helle Denckert de Visme påpeget de store udstillingers betydning for, at hedebo-syningen er blevet kendt uden for bondekvindernes

kreds. Udstillingerne er fra mange sider blevet underkastet forskning igennem de senere år, og Margit Mogensen har som en af disse forskere ved åbningen af udstillingen *Det disciplinerende sting* holdt det foredrag, som nu er publiceret i den foreliggende bog. Megen ny viden er her lagt frem om kvindernes rolle i forbindelse med udstillingerne, og synspunktet vil givetvis inspirere det fortsatte studium af både syning og anden tekstilforarbejdning.

Ena Hvidberg har taget fat på en beskrivelse og analyse af Hedeboegnens syninger - ud fra et stærkt engagement i deres æstetiske værdi og som eksempel på, hvordan kyndigheden, håndværket i dem er blevet overført fra generation til generation, så de kan belyse den bearbejdning og tilpasning, der sker ved kultur møde og kulturspredning.

Hedeboegnens syninger er blevet til i bondehjemmene i det flade, skovløse, frugtbare område mellem Tåstrup, Roskilde og Køge, og det er stedets kvinder, som har frembragt disse arbejder til hjemmets udsmykning, eller som udstyr til børnene. De kendes fra omkring midten af 1700-årene og fremefter, og det er karakteristisk, at de ikke er blevet omtalt i skriftlige beretninger, men har hørt til kvindernes anonyme verden.

Efter midten af 1800-årene er der fremkommet en symåde, hvor mønstrene er klippet ud af det hvide lærred, hvorefter hullerne er udfyldt fantasifuldt. Disse arbejder er i en vis udstrækning udført på pyntestykker af de former, som har hørt til i bondestuerne som pudevær og håndklæder foruden kraver på kvindernes særke. Men de kan også være syet på lyseduge, antimarkassars og børnekraver af de typer, der efterhånden blev almindelige både i borgerhjem og på landet. I denne brydningsfase har syningerne vundet berømmelse også i København og viden om. Det meget interessante forløb i denne vekselvirkning mellem land og by er hidtil blevet næsten helt forbigået i forskningen, men er her med vægt gjort til selve temaet: Selve syningerne er det håndgribelige resultat, men hvordan kan vi ud fra dem nå til en forståelse af den anonyme kvindeverden, hvori de er blevet til?

Ena Hvidberg har analyseret de syninger, som er blevet bragt til veje ved lån og indsamling til udstillingen *Det disciplinerende sting*. De er i ganske vid udstrækning ledsaget af erindringer og beretninger fra ejerne, der i visse tilfælde også selv har frembragt de pågældende stykker. Der er ved denne indsamling også udsendt henvendte 200 spørgeskemaer til meddelere, der havde ytret viden og interesse for projektet, og besvarelserne har resulteret i et værdifuldt udvalg af eksempler på, hvordan kvinder har tænkt og arbejdet med hedeboesyning i tidsrummet frem til 1940'erne.

Som baggrund er opridset broderiets og syningens historie med omtale af de mange måder, der har været brugt både i den aktuelle periode fra 1870'erne og fremefter og forud til at udsmykke stof ved hjælp af nål og tråd. Kapitlet om den motivverden, vi finder i syningerne er meget idérigt. Fantasi dyr fra Kina og alle Østens lande, Persiens blomstermotiver, der blev udviklet i hofværkstederne og i baroktiden vandt udbredelse i Europa, ikke mindst tulipanen. Også dobbeltørnen, der har været kendt siden oldtiden, men som skønt det ikke nævnes i bogen, har haft sin plads i det habsburgske våben i det tyske kejserrige, vores store naboland imod syd. Med disse motivers høje alder er det stadig et ubesvaret spørgsmål, hvordan hedebokvindene har gjort deres valg og fået kendskab til disse forlæg. Men der er påpeget mange kilder til inspirationen, og det står klart, at der er anvendt motiver, som har haft deres plads i Europas kunst i almindelighed, men som på Heden er blevet udnyttet til særprægede kompositioner.

Bogens højdepunkt er kapitlet »Kvindelighed og håndarbejde«. Ena Hvidberg har på basis af den etnologiske kvinde forskning, der er sket inden for de seneste tiår, tegnet billedet af den borgerlige kvinde, dybt koncentreret med ærbart bøjet hoved siddende på forhøjningen ved vinduet beskæftiget med broderi på hvidt uskyldsrent linned som symbolet på det evigt kvindelige. Det blev følgen af industrialiseringen, som frigjorde byens damer for meget husarbejde, så de kunne overføre den nyindvundne fritid til at realisere

det ideal, der passede til den sædvanlige opfattelse hos mænd og hovedparten af kvinderne.

Til dels igennem industriudstillingerne formåede en del kvinder samtidig at skabe et andet kvindebillede. Der fremstod kvindelige kunstnere, som udfoldede sig professionelt med arbejdsmåder som syning og maling, de hidtidige kvindelige opgaver inden for hjemmet. Men disse fik nu en funktion uden for hjemmet og tillod kvinderne at etablere en selvstændig økonomi.

I samme periode skete der en systematisering inden for pigernes undervisning i håndarbejde. Håndarbejds lærerne fik efterhånden en egentlig pædagogisk uddannelse. Dette forløb er beskrevet af Kirsten Heltoft, »Nogle træk af håndarbejdsundervisningens historie« i *Skårup Seminariums Jubilæumsskrift* 1978. Håndarbejde blev brugt som opdragelsesmiddel for piger til deres kommende gerning som husmødre, hvilket er studeret af Minna Kragelund. Dette ligger til grund for den opfattelse af kvindernes situation, som Ena Hvidberg har skildret.

Der kan dog være grund til at gå nærmere ind på spørgsmålet, om det har fuld gyldighed også for bondekvindernes arbejdsmåde og status på samme måde som for byens kvinder. Det skildres glimrende, hvordan syningen har tjent til at forarbejde det udstyr af tekstiler, der måtte være en forudsætning for at sætte bo, og det store arbejde har forudsat, at kvinderne altid var sig bevidst at de skulle udnytte tiden, altid have noget i hænderne. Som eksemplerne viser, har det for nogle været en plage (side 93). Vist har der været nogle kvinder, for hvem en bog kan have haft betydelig interesse frem for sytøjet.

Men i de fleste øvrige optegnelser synes det at munde ud i, at de pågældende syersker har lagt stor energi og begejstring i arbejdet. Der er også eksempel på kun den ene ud af tre søstre har givet sig af med at sy i større udstrækning. Konklusionen er: »Mange havde lært sig selv at sy, nogle havde fået undervisning i forbindelse med højskoleophold eller privat...« (side 121).

Det må efter anmelderens mening tolkes sådan, at hedebosyningerne ikke bør

anskues snævert inden for den skolemæssige undervisning, der især er blevet fremherskende fra 1880'erne indtil 1960'erne, og som har været baseret på nøje kopiering af modeller. Også på højskolerne har denne pædagogiske retning til dels gjort sig gældende. Men hedebosyningen synes at have haft sit udspring blandt syglade kvinder, der har udfoldet sig i den tid, de har haft til rådighed, inden de er blevet gift, eller for at sælge tingene eller som Birthe Nielsdatter på Grevegård, den nuværende museumsgård, der er beskrevet som flittig hedebosyerske til sig selv og børnene, også mens hun var gift og forestod husholdningen i sognets største gård.

Bogen er skrevet i et fængende sprog med mange livsnære skildringer. Disse hvide syninger er særdeles vanskelige at få til at træde rigtigt frem på fotografi, men det er langt bedre end i *Hedebo* fra 1993 lykkedes Anja Hvidberg som fotograf for hovedparten af de mange illustrationer at give dem deres ret. Også farvebilleder midt i bogen giver indbydende eksempler på, hvor stateligt de hvide syninger har haft deres fornemme rolle i bondestuens møblering, i modspil til farverige dragter, sengeomhæng og malede møbler.

God fornøjelse til Hedens nuværende beboere, men i lige så høj grad til den brede læserskare både mænd og kvinder! - for her har vi for første gang fået mulighed for at følge et enestående samspil imellem kvinder i by og på landet, til stille tilfredshed og som grundlag for selvstændighed økonomisk og menneskeligt, for nogle endda berømmelse.

Hanne Frøsig Dalgaard

Jørgen Burchardt: Arbejdsliv og ny teknologi

Vilh. Langes Tobaksfabrik Slagelse 1873-1966. Ringe, Sorø Amts Museum og Kulturbøger, 1995. 208 s., ill. ISBN 87-88327-14-0. Kr. 186,-.

Det er en fyldig bog Jørgen Burchardt har skrevet om udviklingen gennem knap hundrede år på en stor industriel virksomhed - Vilh. Langes Tobaksfabrik i Slagelse. Bogen giver indblik i tobaksfaget og dets

udvikling, men ikke mindst i den dagligdag, som fabrikken dannede rammen om - arbejdslivet, omgangsformerne osv. Hovedvægten er lagt på perioden mellem 1920 og 1940, men der er fine redegørelser for fabrikkens første årtier og for perioden op mod lukningen i 1966.

Bogen deler sig i 3 hovedkapitler. Det første indledes med en almen orientering om tobaksfaget, om forbrug, afgifter m.v. gennem de seneste par århundreder - en udmærket baggrund til forståelsen af, at der i 1873 er basis for at anlægge en tobaksvirksomhed i Slagelse. Forfatteren anskueliggør fint det tidstypiske i, at der etableres en fabrik i en provinskøbstad - en historie med paralleller mange andre steder. Gennem flere gode tegninger af fabriksbygninger og -indretning får man dertil gode forudsætninger for både at forstå arbejds gange og fornemme fabrikken som arbejdsplads.

I den næste hoveddel er overskriften det teknologiske. Her gives en gennemgang af de vigtigste faser i produktionen, de dertil knyttede arbejdsfunktioner, afdelinger og personalegrupper. Når man ved hvor skolemesteragtige sådanne gennemgange kan være, og hvor nemt det er at løbe ud af diverse finurlige tekniske tangenter, er det befriende med en grundig redegørelse, der aldrig taber overblikket, men formår at holde læseren fanget omkring teknologien - fordi det hele tiden står én klart, at det har betydning for stedet som arbejdsplads. Man får en god forståelse for de forskellige arbejdergrupper og deres forskelligartede funktioner og roller på arbejdspladsen - på alle niveauer i fabrikken. Dette hører ikke til de studier, der tror at en arbejdsplads kun består af arbejdere - de overordnede funktioner kommer naturligt ind i billedet fordi der er en intention om at forstå hele virksomhedens funktionsmåde.

Det tredje hovedafsnit er helliget de »bløde« sammenhænge - forfatteren har givet det titlen *Arbejdslivets kultur* (hvor det sidste ord passende kunne have været i flertal, jvf. nedenfor). Kapitlet er et vellykket forsøg på at forbinde den daglige tilværelse på tobaksfabrikken med de produktionsmæssige vilkår som man har fået ridset op i de forrige afsnit. Her får

man indblik i hvordan det meget håndværksprægede arbejde, med brug af små maskiner, gjorde arbejdslokalerne støjfri og f.eks. muliggjorde uformel snak hen over bordene. Og hvordan de samme forhold muliggjorde et udpræget hierarki mellem de forskellige arbejdsfunktioner. Det var de håndværksuddannede cigarmagere, sorterere og spindere, der nød størst anseelse, mens de ufaglærte »gulvpiger«, der bl.a. sørgede for at bringe råvarerne til de andre, var placeret i den anden ende. Det fører for vidt her at komme ind på alle de interessante faglige finesser, kulturelle brydninger og alliancer som forfatteren kommer ind på - en mangfoldighed, der vidner om et nært kendskab til hvad, der er vigtige oplysninger for at belyse en sammenhæng og ikke blot tilfældigheder. Det overblik er derimod svigtet lidt ved anvendelsen af grafiske illustrationer, tabeller og lignende. Mange - hovedparten - er virkelig gode, (og har kostet tidskrævende arkivarbejde); men netop derfor er det irriterende at andre tabeller egentlig ikke har nogen funktion (f.eks. s. 76).

Det virker noget overraskende, når forfatteren viser så stor en indlevelsessevne i de forskellige grupper af ansatte, at hele gruppen af arbejdere alligevel skal kaldes for »arbejderkollektivet«. Og fagforeningen angives som dette kollektivs repræsentant fordi den, som Burchardt skriver, »på mange områder fungerede synonymt med arbejderkollektivet«. Der er vel næppe tvivl om, at fagforeningen har udfyldt en vigtig funktion for *alle* ansatte. Men at alle fungerer som en enhed i faglige sammenhænge, udelukker vel ikke at der kan være brydninger på en masse andre områder. En term som 'kollektiv' kan i mine øjne ikke kombineres med den fremstilling af forskelligartede roller, mål og midler som forfatteren har redegjort for. Så skal det i hvert fald specificeres hvad det 'kollektive' er møntet på. Der er en tendens til at Burchardt bruger begrebet 'kultur' i alle mulige sammenhænge - f.eks. hævdes det at det hører med til »den særlige kultur« på tobaksfabrikken at man får udleveret gratis røgcigarer. Omvendt bruges det også i mere markante sammenhænge til at skelne mellem

»den mandlige og kvindelige kultur« (hvilket ikke har med biologi, men de forskellige vilkår at gøre). Der er altså med andre ord en fare for at kulturbegrebet bruges lidt i flæng om store og små sammenhænge, betydningsfulde og lige gyldige - et forhold, der sådan set minimerer de mange interessante sammenhænge og indtryk. For hvis det hele bare er krusninger på overfladen og i virkeligheden kan puttes ind under 'kollektivets' hat, hvorfor så interessere sig så meget for det. Alliancer og loyalitetsforhold er ikke entydige, de har netop en tendens til at variere alt efter hvilke sammenhænge, der er tale om. Empirien her kunne have været behandlet mere varsomt og nuanceret. Men det er forfatterens fortjeneste, at man har mulighed for være uenig med ham - for det skyldes jo, at stoffet så fint lægges frem og bredes ud for læseren. For til trods for at jeg er uenig i fortolkningen er det et spændende kapitel. Ikke mindst fordi vi her præsenteres for en central del af forfatterens materiale - nemlig de mange erindringer. Som altid giver de mulighed for se tingene i skiftende perspektiver, og forfatteren har både trukket på Nationalmuseets indsamling i 1950'erne og egne interviews fra omkring 1980. De er brugt overbevisende og har fået den plads de har krav på, uden at tage overhånd. I det hele taget er det tydeligt at forfatteren har brugt tid og energi på at finde det materiale frem, der er mulighed for. På etnologisk vis har han forsøgt at finde mange udsagn og mange former for materiale om den 'begrænsede' empiri (virksomheden og arbejdet) fremfor at nøjes med én kilde type og sprede sig over et kæmpe område. Det vinder studien ved - vi får en helhedsopfattelse af stedet. Et billede, der til gengæld har stor *general* udsagnskraft ved at kunne holdes op som spejl og sammenlignes med andre lignende forhold.

Bogen, der er fint illustreret og forsynet med engelsk resume, afsluttes med en nyttig gennemgang af litteratur, der omhandler arbejdsforhold og arbejderkultur. Den er desuden forsynet med stikordsregister, der til gengæld ikke virker ordentlig gennemarbejdet. Slår man op under f.eks. »gulvpiger« (der omtales mange steder i bogen), er der én henvisning. En anden

ærgrelse er at sproget indledningsvis er forstyrrende dårligt (mens midterafsnitene virker meget mere gennemarbejdede). Forordet indledes: *Arbejdet er kilde til al værdi, men sandelig har arbejdet en værdi i sig selv. Det er på arbejdspladsen, vi giver størstedelen af vores liv.* Det er simpelthen dårligt sprog. Nu er sprog mindre vigtig end indhold, men er der sjusket med det første risikerer man at folk aldrig når til det andet. Og det ville være synd, for, som det er fremgået, er der virkelig meget godt at komme efter i bogen. Jeg kan derfor kun anbefale bogen til alle.

Niels Jul Nielsen

Birgit Kaiser:

Historien om barnedåben

København, G.E.C. Gads Forlag A/S, 1995. 224 sider, ill. ISBN 87-12-02889-0. Kr. 198,-

Birgit Kaisers bog »Historien om barnedåben« er en bog, der skildrer barnedåben i Danmark efter reformationen. Barnedåbens religiøse grundlag belyses, men det er først og fremmest barnedåbens verdslige sider, der er i centrum. Bogen kan ses som en fortsættelse af bogen »...ind i de voksnes rækker« om konfirmationen, der udkom i 1992. Birgit Kaiser opfatter fire hændelser i menneskelivet som almene: fødsel, kønsmodning, ægteskab og død - emner, der her bliver taget op i en kulturhistorisk belysning.

Birgit Kaiser tager i den nye bog udgangspunkt i de verdslige traditioner og de lovmæssige forordninger i forbindelse med fødsel og dåb efter reformationen. Bogen er en række tematiske kapitler om de institutioner, som blev en direkte følge af fødslen: jordemoderinstitutionen, barselsstuen og barselskonens indledelse. Hovedkapitlerne omhandler dog ændringer i forbindelse med dåb og dåbsskikke før 1700, i perioden 1700-71 ligesom de senere reformer behandles indgående.

Dåben som religiøst sakramente knytter sig til det enkelte menneskes livsløb, men er også et verdsligt ritual, der indebærer en regulering af individets rettigheder og pligter i samfundsmæssig henseende. Gennem de tilknyttede institutioner i for-

bindelse med dåben kunne der holdes kontrol med familien, fx skulle jordemoderen ved fødslen bevidne om barnet var levende født, hvilket kunne have betydning i arveretslige forhold, og fødslen skulle derfor foregå i vidners overværelse.

Sammenknytningen af kirke og stat betød også, at præsternes funktion ikke blot var at forrette religiøse handlinger, men også at være statsmagtens lokale embedsmænd. Religion og forvaltning blev således to sider af samme sag, hvor præsterne ofte kom til at stå mellem sognet på den ene side og stiftet/Kancelliet på den anden.

Gennem et righoldigt skriftligt kildemateriale som kirkeforordninger, lovbestemmelser og kirkebøger fra perioden bygges et billede op, hvor barnedåbens ritualer og ceremonier bliver genstand for skiftende fortolkninger og afspejler sociale forskelle og konflikter i det givne samfund, ofte som en konflikt mellem statsmagten på den ene side og befolkningen på den anden side. Meget afhæng af de lokale præsters ønske om enten at være øvrighedens lokale kontrolinstans eller være sognets talerør. Præsten havde også egne private økonomiske interesser i forbindelse med kirkegang og dåb, fx i menighedens offer, der aflønnede præsten. Præsterne kunne derfor i nogle tilfælde være direkte imod ændringer, der forringede præstens egen økonomiske status.

Bogen giver en lang række konkrete eksempler på verdslige dåbsskikke, draget ud af kilderne, der af forfatteren stilles sammen, så de belyser forskellige sider af dåben og de mange, overdådige fester i forbindelse med barselsstue, kirkegang og dåb. Der citeres grundigt fra de mange skriftlige kilder, der er gennemgået, og de mange citater står i datidens sprodragt. Dette er med til at give fremstillingen et levende præg og læseren får meget at vide om hjemmedåb, kirkehandlingen, fadderskabsinstitutionen og festerne.

Bogen om barnedåben er en traditionel kulturhistorisk fremstilling, hvor omdrejningspunktet er kontinuitet og forandring fra reformationen til vore dage. Bogen afdækker variationer i tid, rum og socialt miljø med hensyn til kirkelige ritualer og verdslige skikke. I fremstillingen ligger

implicit den tese, at hoffet og overklassen i byerne var de toneangivende kredse, hvorfra nyheder spredtes til bønderne på landet.

Det kan således være lidt problematisk, at titlen er historien om barnedåben, hvor der snarere er tale om én historie eller rettere et enkelt perspektiv på fænomenet barnedåb og de dertil knyttede institutioner. Tidsmæssigt ligger tyngdepunktet i bogen omkring 16-1700-tallet. Det havde været interessant med et længere historisk perspektiv med en uddybning af nutidens verdslige og religiøse praksis fx gennem et etnologisk feltarbejde. Typisk skildrer Birgit Kaiser en skiks religiøse og historiske forudsætninger fx i biblen, og dens udbredelse følges dernæst gennem spredte skriftlige kilder, så det kan være svært at se, hvad der ligger til grund for eksemplernes udvælgelse. Bogens hovedproblem er dog, at dispositionen på en gang er tematisk og kronologisk, hvilket afstedkommer en noget tung fremstilling.

Bogen er i et indbydende format og med et fint layout med få, men udvalgte illustrationer. Dog skal nævnes den noget upraktiske måde, noterne er stillet op på, hvor læseren selv skal finde sidetal, spalte og linje, før man kan identificere notens indhold. En samlet litteraturliste ville også have været en hjælp for læsere, der vil gå videre.

Bogens styrke ligger helt klart i den enestående samling af eksempler og i det store arbejde, der må have ligget i at gennemgå de mange kilder og dokumentere barnedåbens historiske forudsætninger.

Lykke L. Pedersen

**Lars N. Henningsen og
Niels H. Kragh-Nielsen (red.):
Sønderjyder siden Genforeningen –
erindringer**

Serien Sønderjyske levnedsløb nr. 28. Historisk Samfund for Sønderjylland. Aabenraa 1995, 333 s. ill. Kr. 198,-.

I anledningen af 75 året for Genforeningen udskrev Historisk Samfund for Sønderjylland en prisopgave og bad alle, der havde levet og virket i grænselandet, om at fortælle om deres liv siden 1920. Resultatet

blev imponerende: Der indkom ialt 2100 sider fordelt på 74 bidrag. Der var en betydelig spredning både geografisk, aldersmæssigt og socialt. Førsteprisen blev tildelt Marie Jessen, hvis fængende skildring af et jævnt og virksomt liv kan læses i Sønderjyske Årbøger 1995.

I denne erindringsbog er der samlet 18 af de øvrige bidrag til prisopgaven. Her som ved førsteprisen er det i udpræget grad de mere stille i landet, de anonyme sønderjyder, som fortæller træk af dagligdagens kulturhistorie. Bogens sidste bidrag er skrevet af en kvinde, født i 1950 og opvokset i Slotsgade i Aabenraa. Hun skildrer nøgtern og usentimentalt udviklingens pris. Det usentimentale går igen i mange af bidragene, f.eks. en stærk og levende skildring af at være vandrelærerbarn i Sydslesvig. Her konkluderer skribenten stilfærdigt, at det at arbejde for en sag får det bedste og det værste frem i mennesker, og at pionerer ikke nødvendigvis er lette at omgås.

Sønderjyder siden Genforeningen rummer meget fortælleglæde og gode livshistorier, der anskueliggør, at fattigdom kun ligger en enkelt generation tilbage. Den velskrevne og medrivende bog har interesse langt uden for Sønderjylland og bør inspirere andre historiske foreninger til lignende projekter. I sagens natur har det været nødvendigt at foretage en let redigering, ligesom der også er sket forkortelser. Derfor er det værd at bemærke, at alle beretninger findes tilgængelige i Historisk Samfunds Arkiv i Landsarkivet for Sønderjylland.

Inge Adriansen

Torunn Selberg (red.): Nostalg og Sensasjoner

Folkloristisk perspektiv på mediekulturen. NIF Publications No. 29. Turko 1995. 280 sider, ill. ISBN 952 9724 10 1.

I rækken af publikationer fra Nordisk Institut for Folkedigtning foreligger nu »Nostalg og Sensasjoner« med undertitlen »Folkloristisk perspektiv på mediekulturen«. Den er et resultat af et samarbejde mellem en række nordiske folklorister og etnologer, som i projektet »Folklore og Masse-

medier« har valgt at anlægge en folkloristisk synsvinkel på moderne massemedier, elektroniske såvel som trykte.

Bogen er en komprimeret sag med tydelig adresse til fagkredse, men med en bredde i problemsæt og indfaldsvinkler, der gør den anvendelig som inspiration og diskussionsoplæg langt ud over et snævert folkloristisk forum.

Stoffet præsenteres i 3 tematiske kapitler med en forskningshistorisk og videnskabsteoretisk indledning af Torunn Selberg.

I første af de tre kapitler »Folkediktning – den evigvarende virkeligheden« er det empiriske materiale svenske dagblade. Heri diskuterer Ulf Palmenfelt begrebet »Den folkloriserede virkelighed« og Anne Bergman spørger i sin artikel: »Finns det myter i dagblade?«.

Herefter følger kapitlet »Forestillinger og idéer«, hvor Birgitte Rørbye i en stort anlagt artikel dokumenterer, at den stærkt udbredte opfattelse, at TV formidler og fastholder fordomme, er fejlagtig, omend sejlivet. Undersøgelsen tager udgangspunkt i forestillingen om det medieskabte ældrebillede, og udvikler samtidig en del af sin argumentation ud fra en kritik af bogen »Det medieskabte ældrebillede – kan der rokkes ved det?« af Jørgen Bruun Pedersen, udgivet på RUC i 1983. I samme temakapitel beskriver Marianne Lilienquist de forudsætninger, der ligger til grund for visse TV-seriers uhyre popularitet i »Såpoperaen och det kontextbundna tittandet«. Endelig redegør Ulrika Wolf-Knuts for fænomenet nostalgi og denne som en afgørende faktor for udbredelsen af ugebladspressen.

I sidste kapitel »Skikk og bruk – tradisjonalisering« viser Eydun Andreassen, hvordan radioens transmission af den færøske balladedans på den ene side, drastisk har ændret denne, men på den anden side har reddet den specielle udtryksform fra at uddø. Torunn Selberg afslutter bogen med »Fjernsynsvirkelighet og hverdagslivet – Om bruk av fjernsyn i den norske hverdagen«. Hun fremhæver tre forskellige programtyper: nyhedssendelser, lokalstof og krimi, og påviser, hvordan de indgår som elementer i daglige ritualer, hvis funktion er at opfylde et

behov for tryghed. Om det tilsyneladende paradoks, der ligger i modsætningen mellem nyhedsudsendelsernes præsentation af død og vold og TV-brugerens tryghedsforfølelse, siger hun bl.a., at det, der kan få os til at føle at alt er under kontrol er »[...] gjenkennelsen, den daglige rutine med innledningen til kvelden, med kveldskaffen, sofakroken og de kjente nyhetsopleserne. Vårt daglige ritual bekrefter at den nære virkelighet er som den skal.«

Forfatterne vægter forholdet mellem ren fremstilling, analyse og teoridiskussion forskelligt, men fælles for alle er evnen til, uden de store armbevægelser, at demonstrere styrken i nyere »skolers« opfattelse af kultur- og bevidsthedsbegreb. Og at disse skoler – især Birminghamskolen, med John Fiske stærkt repræsenteret i litteraturlisterne – ikke uddeler ophavsret til begrænsede fagområder. At der så af og til – lidt rutinemæssigt – refereres til nogle af de »gode gamle« tyske skoler gør ikke bogen mindre læseværdig. Det handler jo også om nostalgi.

Alt i alt fremstår »Nostalgi og Sensasjoner« som et vigtigt bidrag til forståelsen af den vestlige kultur, ikke som en bevidstløs masse, hvis adfærd er mekanisk afledt af »ond« påvirkning fra massemedierne, men en kaotisk masse i besiddelse af evnen til at etablere nye fora, dér hvor kulturpessimisterne ser os voldtager af den elektroniske mafia. Endelig giver bogen en klar demonstration af, at generationen af langhårede folklorister med fjerpen og hængerøv i fløjsbukser på indsamling blandt landalmuen er en myte. Folkloristik er moderne, hard core videnskab.

Finn Clement Hansen

Helle Boutrup og Helge Clausen: Errindlev Havns historie

Museet Falsters Minde & Lokalhistorisk Arkiv i Holeby, 1995. 160 sider, rigt ill. Kr. 90,-.

Stormfloden i 1872 var en skelsættende begivenhed, ikke mindst på Sydlolland. Den ødelagde meget, men ved den kyst, som denne bog handler om, omkom kun to. Vi befinder os mellem Rødbyhavn og

Nysted, ved kysten af et stort lavvandet område vest for Gedser. Det kom til at ændre karakter, da man efter det store højvande byggede dige mod havet og inddæmmede store arealer. Man havde ikke længere nogen strand, og øer og vige forsvandt. Dette generede det gamle fiskeri med ålegårde og gjorde det besværligt at hente grus og sand på de øer, som kom til at indgå i diget. Deres navne findes ikke længere på 1 cm-kortet, men på forøgningen, Generalstabskortet i samme målestok, findes de endnu i 1963 udgaven: Store og Lille Brundrag og Billitse.

Inddæmningen, hvis hovedinteressent var herregården Lungholm, blev en dårlig forretning. Der ville ikke gro noget på den gamle havbund, og heller ikke forsøg med fåreavl, ledet af en sønderjysk schäfer eller fiskeavl i damme gav det ønskede resultat.

Allerede før Errindlev havn, som er bogens hovedemne, blev bygget, flyttede der fiskere ud til de nye kyster. Nogle kom fra andre egne af Lolland, andre fra baglandet. De fleste var det man kalder fiskerbønder, eller nok rettere fisker-husmænd. De familier, som fortsatte med fiskeriet også i næste generation opregnes i detaljer i kapitlet om »Fiskere på Errindlev Fælled« – byggede på erindringer, tingbøger og folketællinger. Det er interessant at se, hvor mange der i virkeligheden er ret sene tilflyttere og ikke ud af gamle Errindlevfamilier. Kapitlet er spækket med fotografier af huse, både og mennesker.

En af årsagerne til stiftelsen af Sydlollands Fiskeriforening var vedtagelsen af en ny fiskerilov i 1888, en lov som lagde visse hindringer i vejen for det traditionelle fiskeri. Denne forening, som blev stiftet i 1905, var initiativtager til bygningen af Errindlev Havn, en sag, som gled meget let igennem, nok ikke mindst fordi formanden var folketingsmedlem. Den kom til at koste godt 7.000 kr., hvoraf de 3.500 kom fra finansloven 1906-07 på betingelse af, at der lokalt blev skaffet en lignende sum. Og det gjorde der, men ikke kontant alt sammen. Herregården Ålholm gav det nødvendige træ, bønderne leverede kørsel, og digelavet udgravede selve havnebassinet. Fiskerne betalte 1000,- kr. kontant og påtog sig gravningen af sejlrenden

fra havnen gennem det flade til det dybe vand. Allerede 1907 var havnen færdig.

Efter et par kapitler foreningshistorie kommer så beskrivelsen af selve fiskeriet og af fiskernes fugle- og sæljagt, overvejende bygget på artikler i Fiskeritidende fra begyndelsen af århundredet. Sæljagten var dengang at betragte som skadedyrsudryddelse, og man kunne til formålet låne rifler fra Tøjhuset mod rekvisition fra Dansk Fiskeriforening, og der blev udbetalt skydepenge. Efter statistikkerne at dømme, var farvandet syd for Lolland Danmarks største sælfangstområde.

Errindlev Havn har gennem tiderne været hjemsoget af storme og issskruninger, som har beskadiget såvel bådene som selve havneanlægget. De enkelte ulykker beskrives ved referater af Fiskeritidende, og afsnittet er meget rigt illustreret med ofte meget dramatiske billeder, og også billeder fra de forskellige reparationer.

Men det var ikke kun ulykker alt sam-

men. Der har været tradition for at afholde gudstjeneste ved havnen årligt, og et helt kapitel er helliget »Festligheder ved Errindlev Havn«, kapsejladser især, men også en stor jubilæumsfest i 1982.

Bogen om Errindlev Havn er blevet til ved, at Helge Clausen indleverede en række fotografier til Museet Falsters Minde, da man derfra efterlyste gamle skibsbilleder. Museet bad om yderligere oplysninger til Clausens fotografier, og disse foreligger altså nu i bogform. For at datere de oplysninger, han havde fra sin egen farfar og far samt en række gamle fiskere, gik Clausen, som selv er pensioneret smed, i 1981 igang med at lede efter oplysninger i arkiver og biblioteker, og nu foreligger resultatet: En læseværdig beretning om dansk kystkultur ved de indre farvande. Og takket være tilskud fra en række pengeinstitutter, firmaer og organisationer til en meget rimelig pris.

George Nellemann

Bognotitser

Ingeborg Christmas-Møller og

Gorm Bruun Hansen (red.):

Himmelev sogns historie

Roskilde Museums Forlag 1995. 287 s. ill.
ISBN 87-88563-278. Kr. 225,-.

Denne nydelige og store bog er blevet til efter mange års arbejde i en lokalhistorisk gruppe med det formål at skrive bogen. Bogen skildrer Himmelev sogn ved Roskilde fra istiden og op til i dag, dog med mest vægt på de sidste 200 år. Tre af bogens afsnit er udarbejdet på baggrund af historiespecialer fra Roskilde Universitet om landboreformerne i sognets to landsbyer. Her får vi (endnu) et konkret eksempel på ændringer i landbosamfundet i tiden omkring 1800. Derefter følger syv afsnit skrevet af redaktørerne, bogens største del, med vægt på en skildring af sognets beboere fortrinsvis i dette århundrede, men også omhandlende emner som sognets religiøse liv, kulturliv og skole. I de sidste afsnit skildres RISØ's betydning og sognets udvikling fra landsogn til forstad. Bogen er rig på historier og skæbner der vil interessere lokalkendte, samt folk med sans for kulturhistorien fortalt ud fra et (meget) afgrænset geografisk udgangspunkt.

Tine Damsholt

Peter Kr. Iversen:

Tre gottorpske jordebøger 1607-13

Bd. 1-2. Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland.

Fhv. landsarkivar Peter Kr. Iversen kan efter flere års flittigt arbejde præsentere en udgivelse af tre sønderjyske jordebøger fra årene 1607-1613. I bøgerne er alle gårde i de tre gamle amter Aabenraa, Tønder og Løgumkloster optegnet en for en og med nøje angivelse af deres besid-

der, arealer, afgifter og udsæd. Iversen fortæller i indledningen om baggrunden for jordebøgerne og de principper, der er lagt til grund for udgivelsen. Han skitserer også nogle af de mange muligheder, som ligger i materialet: det vil kunne bruges af lokalhistorikere, landbrugshistorikere og folk, der søger deres slægts rødder. Faktisk vil mange sønderjyder her kunne finde det tidligste belæg for deres aner i navnene på gårdbesidderne.

Udgiven af jordebøgerne er delt i to bind. Bind 2 indeholder ordforklaringer, som vil være til stor nytte for alle, der arbejder med den ældre sønderjyske historie samt sted- og navneregistre, der gør det let at finde rundt i udgaven.

Bogen kan købes for 175 kr. af medlemmer af Historisk Samfund for Sønderjylland ved henvendelse på samfundets kontor Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa eller for 240 d. kr. i boghandlen.

Christian Adamsen og Vivi Jensen (red):

Danske præsters indberetninger til

Oldsagskommissionen af 1807

Vest- og Sydjylland. 346 sider. Tidsskriftet Skalks forlag Wormianum, Højbjerg 1995.
ISBN 87-89531-18-3 Indbundet. Kr. 285,-.

Forlaget Wormianum er begyndt at udgive de indberetninger fra præster som Oldsagskommissionen af 1807 modtog som svar på sin spørgeliste fra 1808. Det første bind rummer indberetninger fra Vest- og Sydjylland.

Det var i den kommission kimen lå til det senere Nationalmuseum; men da Thomsen og Worsaae kom til, havde de ikke meget til overs for disse breve: Man skulle ikke stole på andres beretninger, videnskabsmanden skulle selv ud og iagttage, kun han havde overblik og mulighed for at sammenligne og dermed drage slutninger.

Men nu er brevene altså ved at komme til ære og værdighed igen, med god grund, for der er fine sager imellem, som vil interessere mange slags lokalhistoriske og antikvariske snushaner. En del af brevene er rent summariske; men i adskillige folder udmærkede iagttagere og skribenter sig ud f. eks. Hegelahr i Skarrild og Kier i Øster Løgum. Den sidste tekst er kendt i forvejen, men det er oplysende at få den igen i dens rette sammenhæng.

Der sad gode hoveder på Oldsagskommissionen, Rasmus Nyerups først og fremmest. Han mestrede ikke alene sin genre, den litterære note, men havde også klogt blik for, at man skulle sikre sig antikvarisk viden, inden en ny tid med dens vejbyggeri og jordreformer og deraf følgende nye hegn, bygget af sten fra oldtidsgrave og gamle stenbroer, slettede alt for mange spor.

Indberetningerne er i Wormianums udgave ikke overkommenterede; men den enkelte teksts skæbne er belyst, og der er angivet hvor emnet i teksten er uddybet på tryk. Bogen er smukt trykt og redigeret af Christian Adamsen og Vivi Jensen bistået af Christian Liebing. Udgaven skal omfatte fire bind + et registerbind.

E.K.M.

Jorunn Fløtra:

Moltke Moe som folklorist

Norsk Folkeminnelags skrifter 140, Oslo 1995. 265 s., ill. ISBN 82-03-17596-1.

I 1955 markerede foreningen Norsk Folkeminnelag sit 75-års jubilæum ved at udgive denne bog om Moltke Moe, Norges første professor i folkemindevidenskab og søn af Jørgen Moe, der sammen med P. Chr. Asbjørnsen i 1841 udgav Norske Folke-Eventyr.

Med overordentlig omhu har Jorunn Fløtra, der både er bibliotekar og folklorist, kulegravet al tilgængelig viden om Moltke Moe; og det er lykkedes hende at tegne et levende portræt af denne forskerpersonlighed. Biografien er opbygget så klart og pædagogisk, at det er en fornøjelse af læse den. Og så er den let at slå op i: en fylldig indholdsfortegnelse erstatter et register.

Mest kendt er Moe for sin restitution af Draumkvedet, balladen om Olav Åsteson, der under en ekstatisk søvn fra julenat til helligtrekonger oplever en række visioner om både himmel og helvede. Kvadet kendes kun i mangfoldige enkeltstrofer fra 1800tallet, men Moe har bragt orden i dem ved hjælp af sin filologiske og folkloristiske viden, men han indrømmer, at »han har gått svært langt i dikterisk frihed for at bringe en logisk sammenheng i kvedet«.

Siden han var sytten år, havde det været hans plan at genskabe Draumkvedet i en sådan digterisk form, at det igen kunne blive det norske folks monumentale ejendom. Og det lykkedes til fulde. Moes restitution er blevet en del af den norske kulturarv (oversat til dansk af Erik Dal i 1957).

I Danmark havde Moltke Moe en ung beundrer. Det var Axel Olrik. De mødte hinanden i februar 1892, og det blev et vendepunkt for Olrik: »En ting stod nu klart for mig. Det var i Kristiania jeg vilde studere. Hidtil havde jeg rolig svaret nej til spørgsmål om rejser: der var siden Svend Grundtvigs død ingen jeg kunde føle mig som lærling af. Nu var den tabte tråd taget op og knyttet; der var blevet smækket store vinduer op for friskere luftning«. Olrik overvejede tilmed at flytte til Norge. Det blev dog kun til et halvt år fra juli 1892.

løvrigt kan det nævnes, at Olrik i 1907 ikke blot foreslog Moltke Moe, at man oprettede en Norsk Folkeminnesamling. På opfordring hjalp han arkitekten med at tegne en folkemindesamling ind i planen for universitetets nye bygning på Drammensveien!

I.P.

Henrik Skov Kristensen og

Inge Adriansen (red.):

Als og Sundeved 1940-45

Sønderborg, Historisk Samfund for Als og Sundeved, 1995. 304 sider, ill. ISBN 87-87153-23-8. Kr. 198,-.

Sønderjyllands situation under krigen 1940-45 var mere kompliceret end de andre landsdeles på grund af det tyske mindretals tilstedeværelse, og for den

sags skyld også på grund af Tysklands nærhed. Bogens brede beskrivelse, godt krydret med illustrative citater fra lokale aktørers beretninger og politimesterens hemmelige notater, giver ikke-sønderjyder indblik i en række problemer og hændelser, der ikke har været almindelig kendt. Og som tiden er gået, er man også holdt

op med at gå på listesko i forholdet til det tyske mindretal. Det ses også i en anden af de sønderjyske publikationer fra 1995, den ligeledes her i skriftet omtalte: Sønderjyder siden Genforeningen. Interessant læsning som kan anbefales.

G.N.

Indsendt litteratur

- ALLE TIDERS ODSHERRED. Nykøbing Sjælland, Odsherreds Museum, 1995. 60 sider, ill. ISSN 0108-9846.
- BENTE GULLVEIG & ANN HELENE BOLSTAD SKJELBRED: I dødens skygge. Traditioner ved livets slutt. Stabekk, Vett & Viten, 1994. ISBN 82-412-0157-5.
- KAMMA ANDERSEN: Dengang – på Islands Brygge. København, Arbejdersmuseet/ABA, 93 sider, ill. ISBN 87-886-2611-3. Kr. 110,-.
- ASK. Tidsskrift for dansk folkekultur. 23. Ballerup, Dansk Folkekultur, 1995. 36 sider, ill. ISSN 0109-4718. Kr. 40,-.
- MARTHA BOYER: Mongol Jewelry. København, Rhodos, 1995. 276 sider, rigt ill. ISBN 87-724-563-2. Kr. 300,-.
- BYHORNET. Historisk forening i Ballerup. ISSN 0105-6433.
- SÉMAS Ó CATHÁIN: The Festival of Brigit Celtic Godes & Holy Woman. Dublin, DBA Publications Ltd., 1995. 194 sider, enkelte ill. ISBN 0-9519692-2-6. Pris: 17,50 £.
- SVEN C. DAHL: Stednavne på Næstvedegnen. Ugebladet for Næstved og omegn 1995. 32 sider, ill. ISBN 87-985748-0-9. Kr. 50,-.
- FRAM – Fra Ringkøbing Amts Museer, 1995. Herning, Museumsrådet i Ringkøbing Amt, 1995. 124 sider, rigt ill. ISSN 0108-3643.
- DEN GAMLE BY. Danmarks Købstadsmuseum 1995. Århus, Den Gamle By, 1995. 220 sider, rigt ill. ISSN 0909-945x. Kr. 200,-.
- GIVE-EGNEN UNDER BESÆTTELSEN. Give Museum 1995. 24 sider, ill. Kr. 50,-.
- ELISABETH JEPSEN: Knivstikkerbyen. København, Arbejdersmuseet/ABA, 1995. 96 sider, ill. ISBN 87-886-2610-5. Kr. 110,-.
- PALLE LYKKE: Det lærde Selskab i Aarhus. Aarhus Universitetsforlag 1995. 168 sider. ISBN 87-7288-459-2. Kr. 148,-.
- NORD NYTT, nr. 59. Tema: Ferie og rejser. 160 sider, ill. København, Institut for etnologi, 1995. ISBN 87-87824-14-0. Kr. 120,-.
- NORD NYTT, nr. 60. Tema: Etik. København, Institut for etnologi, 1995. 144 sider, rigt ill. ISBN 87-87824-15-9. Kr. 120,-.
- ORD & SAG, 15. Aarhus, Institut for jysk sprog- og kulturforskning, 1995. 52 sider, ill. ISSN 0108-0825. Gratis.
- PIA SIGMUND: Elise, Katrine, Hans Peter og alle de andre. Børn i gamle dage på Rosengårdsskoleegnen i Odense. Odense, Rosengårdsskolen, 1995. 18 sider, ill.
- SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT 3/1996: Indholdsfortegnelse 1924-1994 ved Niels H. Kragh-Nielsen. Aabenraa, Historisk Samfund, 1995. ISBN 87-7406-084-8.
- SØNDERJYSKE ÅRBØGER 1995. 1920 – Genforeningen – 1995. 588 sider, ill. ISSN 0106-4452.